

ETNOLOGI- UTBILDNINGEN

En utvärdering

Utförd på uppdrag av etnologiinstitutionerna vid universiteten i
Uppsala, Lund, Stockholm, Göteborg och Umeå
med kommentarer om utvärderingsprinciper

Etnologiutbildningen – en utvärdering

Högskoleverkets skriftserie 1995:1 S

Producerad av Högskoleverket november 1995

Innehåll: Avdelningen för utvärdering och kvalitetsarbete

Form: Informationsavdelningen, Högskoleverket

Tryck: Printgraf, Hägersten, december 1995

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
1 Uppdraget	7
Bakgrund	7
Syfte	8
Omfattning och begränsningar	8
Genomförande	9
Rapportens uppläggning	12
Redovisning av kritik och påpekanden	13
2 Etnologiämnet i Sverige	14
Etableringsskedet	14
Konsolidering	17
Expansion inom givna ramar	19
Ny färdriktning	23
Folkloristikens nuvarande ställning	28
Sammanfattning	31
3 Institutionernas forskning idag	33
Uppsala	33
Lund	34
Stockholm	35
Göteborg	37
Umeå	38
Utvärderingsgruppens observationer och reflektioner om forskningsverksamheten	39
4 Grundutbildningen	44
Information till de studerande om utbildningen	44
Antal studenter vt 94	45
Sambandet utbildning och forskning	47
Kurslitteratur	49
Fältarbetet	56
C-uppsatsen	58
Examinationen	61

5	Forskarutbildningen & spridning av forskningsresultat	62
	Dimensionerande data	62
	Antagning till forskarutbildningen och val av avhandlingsämne	62
	Innehåll och organisation	63
6	Serviceresurser .”Medelinstitutionen”. Finansiering	66
	Lokaler och utrustning	67
	Finansiering	68
7	Institutionerna och omvärlden	69
	Vetenskaplig och populärvetenskaplig produktion	69
	Konferenser, externa föreläsningar och internationellt utbyte	70
	Utbildningen och arbetsmarknaden	71
8	Sammanfattande synpunkter	74
	Institutionerna själva om sina starka och svaga sidor	74
	Utvärderingsgruppen:	78
	Allmänt om studiemiljön	79
	Grundutbildningen	79
	Forskarutbildningen	81
	Etnologin och folkloristiken	82
	Forskningen och samhället	82
	Sammanfattning	84
9	Institutionerna och utvärderingen	86
	Reflexioner kring utvärderingsarbetet i Uppsala – <i>Katarina Ek-Nilsson</i>	86
	Att vara under utvärdering – <i>Orvar Löfgren, Lund</i>	90
	Kommentar till utvärderingsrapporten - <i>Magnus Wikdahl, Lund</i>	96
	Utvärderingen som process – <i>Åke Daun, Stockholm</i>	100
	Kommentar till utvärderingen – <i>Lars Kaijser, Stockholm</i>	105
	I utvärderingens berg- och dalbana – <i>Helene Brembeck, Göteborg</i>	109
	Om utvärderingen av etnologi i Umeå – <i>Billy Ehn</i>	114

Förord

Initiativet till denna utvärdering togs av de etnologiska institutionerna vid universiteten i Lund, Stockholm och Umeå. Även de övriga etnologinstitutionerna anslöt sig senare till utvärderingen.

Dåvarande universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) beslutade 1992 att bidra med medel för sammanställningen av visst grundmaterial för en utvärdering av landets etnologinstitutioner och deras utbildning i ämnet etnologi. Efter att ha tagit del av arbetsplanen för utvärderingsarbetet, tillsköt Kanslersämbetet 1994 ytterligare medel mot att institutionerna kompletterade utvärderingen med vissa studier av nationellt intresse (1994-08-30 reg nr 30-412-94). Institutionerna har genomfört inte bara arbete enligt den ursprungliga planen utan också givit en redogörelse för arbetsgruppens utvärderingsprinciper och metoder för arbetet samt ett antal institutionsföreträdares upplevelser och reflektioner om utvärderingsarbetet. En förutsättning för Kanslersämbetets bidrag till utvärderingen var att slutrapporten skulle utges i Kanslersämbetets skriftserie.

Kanslersämbetets ansvar för främjandet av kvalitetsarbetet vid universitet och högskolor ankommer fr.o.m den 1 juli 1995 på Högskoleverket. Verket publicerar härmed den fullständiga studien med förhoppningen att skriften, utöver sitt intresse för disciplinen, skall kunna bidra till att även andra institutioner får en inblick i hur en självvärdering kan genomföras och hur arbetet upplevs av de berörda. Högskoleverket avser också att publicera en skrift på svenska och engelska som innehåller dels en sammanfattning av studien, dels utvärderades upplevelser av och reflektioner kring utvärderingen i sin helhet.

Stockholm i oktober 1995

Agneta Bladh
Generaldirektör

Paul Almefelt
Avdelningschef på Avdelningen för kvalitetsarbete

Förord

Till etnologinstitutionerna

Vi känner oss hedrade av att ha fått ert förtroende att se närmare på och värdera er verksamhet.

För att underlätta vårt uppdrag har institutionerna ställt samman ett omfångsrikt, väl genomarbetat material. Under trivsamma former har vi fått genomföra en serie intervjuer vid varje universitet och härtill givits möjlighet att diskutera olika frågor med enskilda personer både inom disciplinen och utanför.

Vi har nu genomfört första delen av vår evaluering. Om ca ett år kommer vi ånyo att knacka på dörren, då för att fråga om den process som började för redan tre år sedan har resulterat i ytterligare förändringar sedan vi sågs senast.

Samtidigt som vi överlämnar denna rapport vill vi tacka er för det stora arbete ni lagt ned i samband med vår granskning och för de berikande samtal vi haft förmånen att få delta i. Vi vill också tacka dr Alan Crozier, Lund, som stått för översättningen till engelska.

Det har för oss varit ett mycket stimulerande och lärorikt uppdrag.

Stockholm, Swansea och Wien den 24 april 1995

Sune Björklöf

Reginald Byron

Nanna Hermansson

Konrad Köstlin

I Uppdraget

Bakgrund

Under våren 1992 utarbetade professorn vid etnologiska institutionen i Lund, Orvar Löfgren, efter samråd med professorerna Åke Daun, Stockholm, Billy Ehn, Umeå, och avdelningsdirektören Karl-Axel Nilsson vid Lunds universitet en plan för utvärdering av de etnologiska universitetsinstitutionerna. Initialt, var tanken, skulle undersökningen endast omfatta Lund, Stockholm och Umeå, men mycket snart anslöt sig även Uppsala- och Göteborgsinstitutionerna till planen.¹

Dåvarande universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) och institutionerna sköt till medel och arbetstimmar för sammanställning av basmaterial såsom detaljerad *studiestatistik*, genomgång av *studieplaner* och analys av kursmoment som visat sig svårforcerade och de studerandes *ämneskombinationer*. Parallellt med detta inventeringsarbete genomfördes i Lund en *arbetsmarknadsenkät*, baserad på huvudsakligen två övergripande frågor: Hade etnologistudierna lett fram till det yrke och de uppgifter som utbildningen indikerade? och Vilken nytta hade den tillfrågade haft av sina studier i etnologi?²

I den nämnda planen skisserades också att institutionerna skulle göra *egna bedömningar av styrka och svagheter i sin verksamhet*. Det sammanställda materialet och självbespeglingen skulle ingå i underlaget för den granskning som borde göras av en internationellt sammansatt grupp.

Planen har fullföljts. I vissa avseenden har materialet kompletterats och bearbetats utöver den nivå som tänktes från början.

I slutet av 1993 enades institutionerna om att *utvärderingsgruppen* skulle bestå av professorerna Reginald Byron vid University College of Swansea i Wales och Konrad Köstlin vid Ludwig-Uhland-Institut für Empirische Kulturwissenschaft i Tübingen, numera innehavare av professuren vid Institut für Volkskunde vid universitetet i Wien, samt chefen för Stockholms Stadsmuseum, Nanna Hermansson, och fil dr Sune Björklöf, Leksand, tillika gruppens koordinator och sekreterare.

¹ Orvar Löfgren, Skrivelse till UHÄ 1992 01 20, Ansökan om medel för gemensamt utvärderingsprojekt vid de etnologiska institutionerna i Lund, Stockholm och Umeå.

² Enkäten och dess resultat har redovisats i Susanne Lundin och Gunnel Olsson, Etnologiska institutionen i Lund, *Utvärderingsprojekt 1993*.

Syfte

Evalueringar av undervisningsämnen, grupper av utbildningar och hela universitets- och högskolesystem har under senare delen av 1980- och början av 1990-talet varit frekventa i hela den västliga världen. I västeuropa har sådana utvärderingar inte sällan motiverats vara ett nödvändigt led i de samordningssträvanden som sammanfattas i begreppet EU.

I USA har sedan ett par decennier tillbaka både universitet och universitetsförberedande gymnasier (colleges) poängsatts och olika slags rankinglistor upprättats i det dubbla syftet att orientera dels studenter om utbildningsgivarens specialiteter och utbudets kvalitet, dels sponsorer in spe om lämpliga ideella placeringar.

I Sverige liksom i våra nordiska grannländer har, i trots av en utbildningsideologi med egalitära förtecken, ökningen av det allmännas kostnader drivit fram inslag av konkurrenstänkande inom vissa delar av vårt utbildningsväsende.

Den avgörande faktorn i vårt fall för en utvärdering är att inom den akademiska disciplinen etnologi och i den omgivande arbetsmiljön skett så stora och snabba förändringar att forskarna och utbildarna behöver en andhämtningspaus, behöver se sig om i terrängen för att finna tillförlitliga orienteringspunkter. Vi skulle kunna uppfatta aktiviteten som en art av reflexivitet och metodbegrundan.

Omfattning och begränsningar

Utvärderingen inkluderar *alla universitetsinstitutioner* och vi går inte utanför den kretsen.

Vi har bedömt det vara befogat att söka skapa oss en bild av vilka *studieområden* som institutionerna främst ägnar sig åt. Vilken forskning är det som sätter sin prägel på exempelvis Uppsala? Vilken allmän inriktning har läroplanerna i Umeå? Vad är det som är gemensamt för alla institutioner i beskrivningen av ämnet etnologi och var skiljer sig uppfattningarna? En särskild exkurs kommer vi att ägna ämnets folkloristiska gren.

Ett centralt avsnitt för granskningen är *grundutbildningen*, med vilken vi menar den lärarledda undervisningen och övningarna på samtliga nivåer (20-, 40-, 60- och 80-poängskurserna). Huvudsakligen kommer vi att uppehålla oss vid utbildningens organisation och insatsernas verkningsgrad. Vi har uppmärksammat på vissa problem i *forskarutbildningen*, något som vi också kommer att diskutera.

Det har framstått som naturligt att vi allmänt orienterat oss om *forskningsprojektens innehåll och karaktär*. Däremot har vi inte sett det ligga inom ramen för vår uppgift att söka ge oss in på en kvalitetsbedömning av forskningen.

Väsentligt för det vetenskapliga samtalet över nations- och disciplinränderna är *spridningen av forskningsmetoder och forskningsresultat*. Hur beredd är *mottagar-*

apparaten – klarar den bara vissa frekvenser? Hur ser det svenska *kontaktnätet* ut? Hur rörliga är studenterna? lärarna? Hur står det till med språkkunskaperna? Sådana frågor har vi diskuterat med institutionerna.

Det kunde med rätta hävdas, att det hade varit av intresse att mera påtagligt pejla uppfattningarna om institutionernas forsknings- och utbildningsinriktning också hos några närliggande intressenter, exempelvis hos ett par central- och läns museer, ett par berörda ämbetsverk, kanske hos någon massmediakedja.

Till detta kan sägas, att gruppen, genom den inte obetydliga erfarenhet av de mest skiftande arbetsmiljöer som finns representerad inom lärarkåren och hos studenterna och genom den arbetsmarknadsenkät, som nämnts tidigare, funnit sig ha tillräckligt underlag för vissa reflektioner om *utbildningens relevans* för kommande uppgifter på arbetsmarknaden extra muros.

Härutöver har vi sökt få ett grepp om *institutionernas "inre klimat"* dvs lärarnas och studenternas upplevelse av arbets- och studieplatsens sociala miljö. Slutligen bör nämnas, att vi inte annat än i mycket allmänna termer kommer att befatta oss med de enskilda *institutionernas ekonomi*.

Vi kan sammanfatta de generella frågor vi formulerat vid starten för vår studieresa:

- Vad står svensk utbildning i etnologi för idag?
- Hur kan vi beskriva ämnesprofilen?
- Vilken kvalitet håller utbildningen?
- Hur adekvat är utbildningen för uppgifter utanför universitetet?
- Hur "effektivt" är utbildningssystemet i termer av genomströmning, studieavbrott, publikationer etc?
- Hur ser den internationella orienteringen ut?

I ett separat avsnitt beskrivs *institutionernas upplevelse av utvärderingen*. Vilka attityder möter inför en omfattande självvärdering? Vilka frågor ställs? Vilka processer sätts igång?

Vi föreställer oss att de uppsatser, som skrivits av företrädare för institutionerna och som obeskrivna lagts in i rapporten, är av särskilt intresse för andra institutioner som står i begrepp att börja en egen kritisk granskning av sin inre miljö och sina prestationer.

Genomförande

Samtliga i utvärderingsgruppen var på olika sätt generellt sett väl orienterade om utvecklingen inom nordisk etnologi. Professorerna har sedan många år tillbaka haft kontakter med svenska etnologer och har själva bedrivit forskning i Sverige eller på

svenskt material. Gruppens inhemska ledamöter har kontinuerligt under ett par årtionden om än med varierande intensitet följt skeendet inom vårt inte alltför svåröverblickbara etnologiska samfund.

Institutionerna har som framgått själva genomfört ett grundläggande utredningsarbete och härtill skapat ett fungerande nät för kontakter av det slag som vi behövde för vår granskning. Det material som initialt sattes i våra händer var omfattande och väl strukturerat.

Materialet innehöll historiska data såsom detaljerade uppgifter om:

- ekonomi och personal
- lokalsituationen och teknisk utrustning för utbildningen
- grundutbildningens innehåll och organisation (med särskild redovisning av examinationsformer, C-uppsatsen och med den förknippade problem, fältarbetsprojekt och kurslitteratur)
- statistiska uppgifter om studenttillströmning, examinationsfrekvens, könsfördelning och studietider
- forskarutbildningens innehåll och organisation
- den aktuella forskningens genomslag i grund- och forskningsutbildningen
- avhandlingsämnen och seminarietemata
- vetenskapliga publikationer, populärvetenskaplig verksamhet och pågående forskningsprojekt (inkluderande deras finansiering)

De historiska data omfattade i allmänhet tidsavsnitt om fem till tio år tillbaka. I anslutning härtill beskrevs i flera fall vilka förändringar som skett under de senaste åren och det dagsaktuella läget (läsåret 1993/94). Härutöver redovisades skriftligen, samtliga personalgruppers egen uppfattning av starka och svaga sidor i institutionens verksamhet, i vissa fall kompletterad med en bedömning av ämnets utveckling och inriktning på några års sikt.

Efter inläsning och med ett par sammanfattande promemorior i bagaget företog gruppen i mitten av maj en koncentrerad *rundresa till universiteten* i ordningen Lund, Göteborg, Stockholm, Uppsala, Umeå.

Utdrag ur "FRÅGEFORMULÄR" (PM 11 mars 1994)

Samtalets karaktär och syfte

Alla intervjuerna utgår från samma "formulär", men tyngdpunkten i intervjuerna kan komma att variera. Vi följer formuläret i stort och i den ordning som frågorna satts upp. I övrigt förutsätter vi att intervjuerna får formen av tämligen fria samtal med utvecklingar och kompletterande frågor.

Vi kommer också att begära deltagarnas synpunkter på intervjuämnesvalet, frågeformuleringarna och metoden. Varje deltagare i utvärderingsgruppen kommer att föra anteckningar. Vi kommer inte att utnyttja bandspelare. Samtalen skall komplettera det skriftliga materialet (pärmarna) och sammantaget ge oss underlag för en beskrivning och en analys av institutionernas verksamhet, deras inre klimat och relationer till omvärlden.

Härutöver, är tanken, skall vi kunna redovisa erfarenheter av utvärderingen i metodiskt avseende, erfarenheter som kan vara till glädje för andra utvärderare.

Institutionens profil och inriktning

1. Beskriv institutionens forsknings- och utbildningsprofil idag i termer av ämnesinriktning och lärarkompetens.
2. Vilken är grundidén för utbildningens inriktning och uppläggning vid institutionen?
3. Hur väljs avhandlingsämnena? Vem bestämmer?
4. På vilka områden har förändringar skett / utvecklingsarbete pågått de senaste åren?
5. Brister och tillgångar med avseende på forskarservice (bibliotek, arkiv, informationsbaser, kopieringsmöjligheter, forskarplatser m m)?
6. Brister och tillgångar vad gäller utbildningsfaciliteter (lokaler, service, läsplatser, bibliotek m m)?
7. Ange institutionens fem starka och fem svaga sidor i utbildningen.
8. Var befinner sig institutionen på den vetenskapliga kartan idag? Var anser du att den bör befinna sig om tio år?
9. Ange några viktiga komponenter som du anser ha stor betydelse för institutionens utvecklingsmöjligheter.

Organisation, planering och värdering av aktiviteterna

1. Hur bestäms kurslitteraturen? Vilka deltar? Vilka språk? Relationen böcker – kompendier? Hur vill Du kommentera bifogade grafiska bild av institutionens litteraturval? (I denna rapport s 48-53)
2. Hur bestäms undervisningens (lektioner, föreläsningar, seminarier) innehåll?
3. Förekommer seminarier tillsammans med andra institutioner?
4. Vilken typ av löpande utvärderingsverksamhet finns?

Institutionen och arbetsmarknaden

1. Vilka fem ämneskombinationer framtagna genom studiestatistiken är vanligast? Hur är tendensen?
2. Vem blev etnolog och vart tog etnologen vägen? (enligt tidigare enkät)
3. Vilka är de viktigaste arbetsmarknadssegmenten för de studenter som avslutat sin fil kand med etnologi som huvudämne?

Ytterligare frågor att ventilera

1. Finns det andra frågor som vi borde uppmärksamma?

Varje institution hade ca två veckor före vårt besök fått det tidigare nämnda ”frågeformuläret”, snarare ett antal diskussionspunkter. Utgåenden från dessa frågor ägnades varje institution en dags intervjuer och samtal. Diskussionerna fördes separat med olika personalgrupper i princip med följande sammansättning:

- institutionsledningen (professorn / prefekten)
- lärare och studievägledare
- administrativ och teknisk personal
- doktorander och forskare (”högre seminarier”)
- studenter (20 - 80 poängstadierna)

Regelmässigt aktualiserades vid varje tillfälle frågan hur de intervjuade upplevde sin studiemiljö eller situationen på sin arbetsplats, ”institutionsklimatet”. Varje grupp-samtal avrundades med en begäran om att de intervjuade brevlades skulle redovisa sina intryck av utvärderingen och samtalet. Synpunkter och reflektioner har som en följd härav kommit in från samtliga institutioner.

Sakkunnigruppens medlemmar förde kontinuerligt anteckningar och sekreteraren har senare i vissa fall kompletterat materialet genom att hämta in uppgifter per telefon och brev.

Särskilt har vi begärt, att institutionsledningarna till oss skulle redovisa hur institutionerna påverkats av den utvärdering som nu skett och förarbetet till den, en process som pågått i snart tre år. Deras redogörelser återges in extenso i avsnitt 9.

Rapportens uppläggning

Vi inleder vår rapport med en tillbakablick över etnologutbildningens och den etnologiska forskningens utveckling i Sverige från omkring sekelskiftet. Av naturliga skäl kommer vi att koncentrera oss på vad som hände i universitetsvärlden och särskilt uppmärksammar vi dem som innehaft och innehar professurerna. Det torde vara överflödigt att behöva nämna att vi därmed ingalunda menar oss ha givit en täckande bild av hela etnologins utveckling. Framstående insatser har gjort av personer både innanför och utanför det akademiska hägnet.

Säkert är skeendet för många inom ämnet välbekant, men eftersom vi hyser förhoppningen att även personer utanför den inre kretsen skall ta del av vår promemoria har vi sett det vara naturligt att ge en bakgrundsteckning. Vissa företeelser idag kan lättare förstås om vi har den historiska bakgrunden klar för oss.

Etnologiämnet har diskuterats alltsedan det fick akademisk status och åtskilliga levnadsteckningar och personskisser kan vi finna i den rikt flödande litteraturen. Dock finns idag inte någon samlande framställning av ämnets historia som vi kunnat luta oss emot, varför vi hämtat material än här än där för vår rapsodi. Efter bakgrundsteckningen följer redogörelser för forskningsaktiviteterna och utbildningen idag och institutionernas kontakter med omvärlden, andra länders forsk-

ning och den svenska arbetsmarknaden. I två avslutande kapitel redogörs för institutionernas egna synpunkter på sin verksamhet och på utvärderingsprocessen och knyts utvärderingsgruppens intryck och bedömningar samman.

Redovisning av kritik och påpekanden

Gruppens allmänna princip för sin redogörelse har varit att dels i promemorieform ge till kända vår generella bedömning av den svenska universitetsetnologin, dels muntligen till respektive berörd institution redovisa iakttagelser som kunnat föranleda kritik eller ett påpekande. Sune Björklöf och Nanna Hermansson har, under rubriken "Vad vi inte skrivit", lämnat prefekterna och studierektorerna en muntlig redogörelse för institution vid en konferens i Sigtuna den 9 och 10 mars 1995. Därvid gavs också institutionsrepresentanterna tillfälle att närmare kommentera sina respektive bidrag till kapitel 9.

2 Etnologiämnet i Sverige

Etableringsskedet

Dagens etnologi vid våra universitet har två hjärtrötter. Den ena, etnografi, eller under beteckningar som brukar innehålla ledet antropologi, söker sig ned till 1800-talets stora kolonialmaktens efterfrågan på bättre kunskaper om de "primitiva" folken. Den andra, med benämningarna Folkminnes- eller Folklivsforskning (i Tyskland Volkskunde), också termen Allmogeetnografi har brukats, har vuxit fram ur den egna nationella myllan i länder som inte hade eller var svältfödda på områden bortom haven. I Sverige finner vi fullt uppvuxna träd på den dubbla roten. Vid universiteten frodas både folklivsforskning/etnologi och etnografi/antropologi. Forskningsmetoderna inom de båda disciplinerna är lika till förväxling och förblandning.

Den hemmabaserade europeiska etnologins framväxt hör intimt samman med vården av de nybildade nationalstaterna och det inre försvaret av de äldre. Det gällde att skapa ett kulturarv, ett modersmål, en historia, det gällde att upptäcka landets natur och folkets. I Sverige grundas landsmåls- och fornminnesföreningarna, byggs Nordiska museet och Skansen, bildas Svenska turistföreningen och ställs Folkskolans Läsebok samman. Folkbildningsarbete framstår som en viktig del av universitetens uppgift.

Liksom på kontinenten gällde det att rädda vad som fanns kvar av det försvinnande agrara samhället, bondens hus och redskap, föremål, musik och sagor, lekar och bonadsmåleri. Vi kan tidsfästa den till ungefär 1860-1930, *Verweile doch-perioden eller samlarstadiet*, "en jäsande utvecklingsperiod" för ämnet är Sigurd Erixons sammanfattning.

Dess främsta fysiska minnesmärken är, förutom de nyss nämnda, våra stora välordnade arkiv Folklivsarkivet i Lund, Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA), sedan 1975 Dialekt och folkminnesarkivet och Nordiska museets arkiv. 1919 organiserade Hilding Celander ett stort insamlingsarbete inom området folklig tro, sed och dikt, vilket blev grunden för Institutet för folkminnesforskning med Västsvenska folkminnesarkivet i Göteborg. Här byggs också snart Röhsska konstslojdsmuseet.³ 1925 får Waldemar Liungman en docentur vid Göteborgs Högskola i *nordisk och jämförande folkminnesforskning*.

Ämnet organiserades som en räddningsaktion: en ambition att rädda spillrorna av vad man då trodde vara en döende, "klassisk" traditionell bondekultur. Dessa storstilade planer definierade ämnet som en *insamlande* vetenskap och ledde till en

³ SUB uo Nord o jämf folklivsforskn och Rehnberg i *Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt 1918-1993*, 1993 s 12.

markant koppling mellan utbildning, forskning och insamling med musei- och arkivbyggen, en uppkomsthistoria som kom att skilja ämnet från andra humanistiska grannvetenskaper, som t ex litteratur och konsthistoria.⁴

Så gott som från begynnelsen har i varierande tonlägen diskuterats var tyngdpunkten i ämnet skulle ligga, på folkminnesforskningen eller på allmogetnografin för att bruka von Sydows terminologi. Ständigt sammanflätad med den diskussionen är frågan om det är möjligt, av kompetens- och metodskäl, att hålla samman ämnet inom en professur eller om det bör delas. Ordväxling uppkommer regelmässigt vid tillsättande av en ny innehavare.

Som märkesmän i universitetsämnets historia från denna tid framstår folkloristerna Carl Wilhelm von Sydow (1878-1952) och Tobias Norlind (1879-1947) i Lund, och de båda etnologerna Åke Campbell (1891-1957) i Lund och Uppsala och Nils Lithberg (1883-1934) i Stockholm. I Uppsala blomstrade sedan slutet av 1870-talet ett stort intresse i landsmålsföreningarna, som i regel var knutna till studentnationerna. Vid universitetet löstes undervisning och examination med inlånade krafter.

Carl Wilhelm von Sydow inledde som nyutnämnd docent vid universitetet i Lund (inom ramen för litteraturhistoria och poetik) landets första undervisning i etnologi, *enkannerligen folkminnesforskning*, med en föreläsningsserie över folkdiktning i germansk ätt.

(inom ramen för litteraturhistoria och poetik) landets första undervisning i etnologi, *enkannerligen folkminnesforskning*, med en föreläsningsserie över Folkdiktning i germansk ättesaga. Det var i februari 1911. Tre år senare fick han rätt att examinera i det nya universitetsämnet. von Sydow skulle få vänta ända till 1940 innan han fick belöning i form av en professur för sitt långa slit och inte ens då fick han den Rachel som han önskat. Han hade i decennier arbetat för en lärostol med en benämning som svarade mot hans examinationsrätt; nu blev han utsedd till professor i *Nordisk och jämförande folkkulturforskning*.

Docenten i litteraturhistoria, seminariets ”*avdelning för folkdiktning*”, *Tobias Norlind*, var folkhögskollärare i Tomelilla. På lördagarna reste han till Lund för att föreläsa i folklöre, folksed, folktro och folkdiktning. Han kunde då utgå från eget insamlat, rikt material. I likhet med flera av etnologins och folkminnesforskarnas förgrundsgestalter var han också musikaliskt bevandrad. 1918 blev han lärare vid Musikhögskolan i Stockholm och året därpå chef för Musikhistoriska museet. Från denna bas kom han att få en nyckelroll vid insamlandet av musikalier och folklöre.

Pionjärtiden, 20- och 30-talen, var en tid av resor och arbete för folkbildning. Landet skulle få del av de rön som gjordes vid universitetet. *Åke Campbell*, som blev von Sydows närmaste medarbetare, är en god exponent för den strömningen. Campbell hävdade främst folkminnesforskningens vetenskapliga revir. Successivt

⁴ Löfgren, *Konsten att bli etnolog*, stencil 1994 s 3.

vidgade han synfältet mot den materiella kulturen och framför allt i inställningen till vad som var forskningsvärt. Han började glida ifrån insamlings- och rädda vad som räddas kan-programmet och fann även samtidens samhälle vara försvarbart som studieobjekt.⁵

Inte bara genom sitt samhällsvetenskapliga intresse utan kanske främst därför att han var den i pionjärgenerationen som i teori *och* praxis kom att vara allmogeetnograf och folkminnesforskare: till skillnad från von Sydow och senare Sigurd Erixon representerade han en helhetssyn på ämnet som inte bara var av retorisk natur.⁶

De många aktionerna för att få en lärostol i Lund motarbetades lokalt av flera som var skeptiska till ”allmogeforskningens bildningsvärde” och Uppsalakollegerna drev sitt spel för att de skulle hinna före. Nordiska museet i Stockholm utnyttjade intrigspelet i söder och norr och lyckades skaffa både finansiering genom en donation av greveparet von Hallwyl⁷ och ett Kungl beslut om en professur i *nordisk och jämförande folklivsforskning* 1919.

Förste innehavare av den blev *Nils Lithberg* (professor 1919-1934), som delade sin tid mellan akademisk undervisning vid Nordiska museet och arkeologisk-kulturhistorisk forskning för familjen Hallwyl och Schloss Hallwil i Schweiz.

Lithberg var till sin grundutbildning arkeolog (Uppsala) och breddade efterhand sin kunskaps- och forskningsbas genom studier i Nordens och kontinentens äldre kulturhistoria. På grund av sin vetenskapliga mångsidighet och administrativa fallenhet kom han att engageras i ett antal betydelsefulla statliga utredningar som gav struktur åt det institutionella mönster inom vilket han sedermera skulle komma att verka. Han intresserade sig i sin forskning för allmogens materiella kultur och har skrivit om kosthåll, hantverk, slöjd och textil konst.

Förutom det stora kulturhistoriska arbete med utgångspunkt i Schloss Halwill – i vilket han förenade sina kunskaper i förhistorisk och medeltida arkeologi med analyser av nyare tidens föremål – framstår Lithbergs kalendariska forskningar om tideräkningen i olika kulturer som särskilt betydelsefulla. Hans sätt att närma sig de båda nämnda områdena visar en tydlig påverkan av kulturkrets läran.

Hans lärjungeskara var begränsad men hans omvittnat fångslande föreläsningsförmåga och hans bredd i såväl kunskaper som umgänge gjorde att han fick ett inflytande långt utanför sitt seminarium. Utan hans externa kontakter hade sannolikt Stockholm fått vänta på en etnologiprofessur.

I Uppsala förordnades redan 1909 *Sven Magnus Lampa* till docent i *Svensk Folklivsforskning*, den första tjänsten i ämnet som inrättades i landet. På grund av

⁵ Se Mikael Vallströms uppsats om ÅC i Svenskt Folkliv 1994 utg av ULMA.

⁶ Löfgren, *Ett ämne väljer väg*, i *Folklivsarkivet i Lund 1913-1988*, 1988 s 148.

⁷ Walther von Hallwyl från godset Schloss Hallwil i Schweiz och Wilhelmina von Hallwyl född Kempe. Walther v H. var koncernchef i Mo och Domsjö AB.

sjukdom kom han emellertid aldrig att undervisa vid universitetet. 1910 utsågs von Sydow till examinator även i Uppsala inom ramen för sin docentur i Lund.

Någon undervisning kom inte igång förrän Sigurd Erixon 1928 vid sidan av sin tjänst vid Nordiska museet förordnades att svara för denna och gavs rätt att examinera i *nordisk etnologi*. Samma år anställdes J A Götlind som docent i *nordisk folkmåls- och folkminnesforskning*.

Nästa skede från omkring mitten av 30-talet till åren omkring 1970 karakteriseras av en konsolidering. Det gällde att ordna de entusiastiska samlarnas hekatomber av material, att systematisera och tolka. Forskarna skådar Linné på ryggen. Redan Lithberg satte i gång arbetet att dra upp Sveriges kulturgränser, ett megaprojekt som med frenesi fördes vidare av hans efterträdare och som skulle pågå i mer än en halv mansålder.

Konsolidering

Etnologisk forskning och undervisning fanns nu företrädda av professorer i Lund och Stockholm och det förelästes i ämnet i Uppsala och vid Göteborgs Högskola. Verksamheten inträdde i en fas som ibland kallas den normalvetenskapliga, id est den trygga och trägna *konsoliderings- och karteringsperioden*. Vänskapsband knyts mellan kolleger i de andra Nordiska länderna och på tyska språket bärs svensk forskning ut i Europa. Folklivsforskningen är accepterad i den akademiska kretsen och institutionerna vet vad de skall syssla med. Likaså de fåtaliga studenterna; de kommer att bli verksamma inom museisektorn. Andhämtningen blir lugnare.

I Lund finner vi Sigfrid Svensson (1901-1984), i Stockholm Sigurd Erixon (1888-1968), i Uppsala, efter en långdragen diskussion om ämnets inriktning, Dag Strömbäck (1900-1978).

Den Hallwylska professuren tillsattes utan större omgång genom att *Sigurd Erixon* (professor 1934-1955) kallades till tjänsten. Initialt fortsatte undervisningsverksamheten i Nordiska museets lokaler men snart fick Erixon sitt eget institut, *Institutet för folklivsforskning*, i Villa Lusthusporten på Djurgården snett emot museet.

Den aktivitet som Erixon bedrev i villan under de femton år han verkade där (1940-55) omgiven av en stor stab av hårt hållna medarbetare ”var intensiv, på gränsen till hektisk och rastlös”.⁸ Hans bibliografi är enorm. Den omfattar gårds- och byundersökningar, stads- och brukskartläggningar, studier i byggnadsskick, heminredning, folkkonst och social struktur, studier som publicerades i omfattande vetenskapliga och populärvetenskapliga verk och i tidskrifter, av vilka han själv startat eller förnyat ett antal. Mats Rehnberg, som senare skulle inta hans stol, har kallat honom ”ett slags grosshandlare i folklivsforskning”.

⁸ Mats Hellspong, *Den glansfulla Sigurd Erixonepoken i Lusthusporten* s 57.

Hans ställning inom den europeiska etnologien var stark och kontaktnätet omfattande. Som föreläsare var han enligt samstämmiga vittnesbörd nästan outhärdlig i sin tråaktighet, medan han som seminarieledare var lysande. Mats Hellspong, som tecknat en bild av denna epok, framhåller att diffusionismen satt i högsätet.

Det var då som nyckelbegreppen lanserades: kulturgräns, kulturområde, reliktområde. Sigurd Erixons livsverk var ett kartläggande av den svenska folkkulturen, i bokstavig mening. Enighet i målsättning och metoder [var] typisk för Erixon-epoken. Funktionalismen hade i och för sig för länge sedan brutit fram inom den internationella antropologin. Men den fick ett begränsat spelrum i Sverige under Erixons tid.⁹

Efter en långbänk i tre år för ett beslut att Lund skulle få en fast professur och ändrad benämning på den, utnämndes på tjänsten *Sigfrid Svensson* (professor 1946-1967) i *Nordisk och jämförande folklivsforskning, särskilt etnologisk*.

Den nye professorn var vid tillträdet en etablerad forskare och hade därtill flera års erfarenhet som museiman. Han blev efterkrigstidens store institutionsbyggare, en älskad lärare och flitig handboks författare, en empiriker som var mån om att hans studenter skulle få sin bärgning efter universitetsstudierna, dock mindre intresserad av internationell teoridebatt. En förkrossande övertikt av de uppsatser som producerades av lundastudenterna under Svenssons tid behandlar materiell kultur i Skåne. De ansluter sig till stockholmskollegan Erixons atlasarbete och den vetenskapliga egiden fanns att låna i *Bygd och yttervärld*.

Karteringsprojektet bar inom sig en strävan mot naturvetenskaplighet; det kan ses som en reaktion mot det spekulativa elementet i den tidiga diffusionismen i kulturkretslärans tappning. Nu gällde det att samla in ett stort material, att analysera, systematisera och härigenom *ge belägg* för vad man påstod. De teoretiska postulaten ifrågasattes dock inte. Diffusionismen i den nya skepnaden var i grunden en samling av förfinade tekniker, den fick en mera laborativ inriktning med Löfgrens uttryck.¹⁰ Den representerade en dragning mot en positivistisk vetenskapssyn.

Den nya generationen forskare som nu började göra sig bemärkt hade alla gått i denna skola av insamlande och kulturgränstänkande. Produktionen av vetenskapliga arbeten ökade lavinartat under denna andra fas i ämnets etablering. Leveranserna av kunniga etnologer till museivärlden, som i takt med en ökande allmän expansion av samhällets ekonomi byggdes ut kraftigt över hela landet under de kommande tjugo åren, var pålitliga.

Uppsala- och Göteborgsenheterna stod på det hela taget vid sidan om denna dynamiska utveckling. I nästan tjugo år, hela 30-talet och merparten av 40-talet, skickades förslag och yttranden från Uppsala och nya förslag och utlåtanden om professurer, ämnesinriktning och benämningar till Kanslern för rikets universitet,

⁹ Hellspong a.a. s 72.

¹⁰ Löfgren, *Konsten att bli etnolog*, s 17.

till statliga kommittéer och riksdagen. I andra riktningen gick återremisser och anmodanden om förnyade utredningar och överväganden.

Först mot slutet av 40-talet fick Uppsala sin lärostol i ämnet, *nordisk och jämförande folkliksforskning, särskilt folkloristik*, med *Dag Strömbäck* (professor 1948-1967) som dess förste innehavare. Han förenade tjänsten med chefskapet för Landsmåls- och folkminnesarkivet. Främst var han nordisk filolog och hade bland annat ägnat sig åt traditionsproblem inom den isländska sagalitteraturen. I sitt mest bekanta arbete, *Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria*, kunde han förena sitt språkvetande med sina stora insikter i fornordisk religion och magi. Hans tjugo år på professuren blev för Uppsalaetnologin ”en uppbyggnadsperiod av stora mått”.¹¹

Gösta Berg har kort karakteriserat Strömbäcks förhållande till den under 1970-talet livliga internationella teoridiskussionen bland folklorister.

Strömbäck was less interested in the theoretical discussions concerning the aims and means of folkloristics that frequently go no further than scholastic exercises without relevance to existing facts.¹²

Vid institutionen verkade också folkloristen *Bo Almquist*, som senare skulle bli professor vid University College i Dublin. Uppsalainstitutionen var vid denna tid ett folkminnesfäste. Samtidigt var den rent etnologiska delen av ämnet väl företrädd av ”det symbiotiska forskarparet” *Åke Campbell*, som tillträtt en tjänst vid ULMA, ”en modern, generös forskare, som dessutom behärskade hela ämnesområdet” och samespecialisten *Israel Ruong*.¹³ Efter Strömbäcks avgång skulle det dröja närmare sex år innan ämnet på nytt företrädde av en professor.

Expansion inom givna ramar

De två forskare som skulle ta vid efter Svensson och Erixon var från början inriktade på andra karriärer. Den ene, Nils-Arvid Bringéus (f 1926) hade sin grundläggande utbildning i teologi, den andre, John Granlund (1901-1982) i klassiska och nordiska språk. Båda två utvecklades, i trots av första sin ungdoms vägval, till utpräglade etnologer. Folkloristiken kom att få sitt främsta fotfäste i Uppsala genom Anna Birgitta Rooth (f 1919). Vid Granlunds avgång tillträdde musei- och radiomannen Mats Rehnberg (1915-1984) tjänsten i Stockholm. 1982 fick Umeå sin etnologiprofessur med Phebe Fjellström (f 1924) som första innehavare.

¹¹ Torgny Nevéus, *Inbjudan till professorsinstallation i Uppsala 1988* s 17 (bla Anders Gustavssons inauguration). Nevéus avser uppenbarligen undervisningsverksamheten och särskilt seminarierna. Strömbäck var en mångsidig och mångbetrodd man med stor arbetsbörda. Flera har vidimerat hans något förströdda handhavande av institutionens administrativa göromål. Kraven på professors engagemang i de avseendena var å den andra sidan heller inte så uttalade när en årskull studenter kunde räknas på ena handens fingrar.

¹² Gösta Berg, minnesruna över Dag Strömbäck, *Ethnologia Scandinavica* 1979 s 156.

¹³ Tordis Dahllöf, *Verkligheten i dikten. Författaren som forskare i sin kulturmiljö*, 1994 s 171.

Ämnet rörde sig nu tryggt och med självrespekt på det akademiska torget. Det nationalbefästade missionsarbetet hade klingat av, likaså folkbildarambitionerna. Folklivs- och folkminnesforskningen hade successivt akademiserats: försetts med en internergen terminologi och fått sina heroer och mönsterbildare. Den tredje och delvis den fjärde generationens forskare hade lärt sin metodläxa. Medelsarsenalen hade förfinats och något breddats, men i princip brukade de samma angreppssätt som sina lärare. Aldrig har väl avhandlingarna varit så digra och så väl genomarbetade som under denna period. Det är som linjeskeppstiden; de vackraste och bästa seglarna byggdes strax innan ångfartygen slog igenom. Vetenskapligt upplever vi en tid av *expansion inom ramarna*.

Den svenska efterkrigsekonomin var under fyrtio år mäktig en utvidgning på snart sagt alla områden. Också universitetsväsendet och etnologinstitutionerna – et intra et extra muros – fick del av de svällande resurserna. Institutionerna blev fler och växte: fler studenter, större lärarkår och ökade administrativa resurser, nya lokaler. Här sker en tillväxt av en omfattning som ingen förutsett och som kom att ställa stora krav på institutionsledningarna. Fysiskt sväller etnologin utanför alla tidigare tänkbara gränser.

I likhet med sin företrädare kallades *John Granlund* (professor 1955-1969) till tjänsten. Redan under första läsåret lade han om kursen både bokstavligen och bildligt, inte helt, men tillräckligt många grader för att vi nu i efterhand kan se att kursändringen var början till en ny färdriktning. Den öppnade andra vatten. Nu introducerades antropologisk kulturteori. Avancerade funktionalistiska och strukturalistiska arbeten (Redfield och Radcliffe-Brown respektive Claude Lévi-Strauss) stod på dagordningen och vårterminens föreläsningsserie var en penetration av liknande litteratur. Granlunds intresse för dessa forskare bör nog delvis ses i ljuset av hans egna undersökningar i social organisation.

I den sorgfälligt genomarbetade kommentaren till Olaus Magnus Historia och i sin övriga forskning hade Granlund väl anslutit sig till dåtidens normalvetenskapliga mönster och det fortsatte han med. Hans amanuenser sattes att exasperera uppteckningar om vannor och fiskarkapell, hans hustru ordnade materialet och professorn skrev. Studenterna hade, liksom tidigare, att arbeta sig igenom viktigare verk av Erixon och Svensson och allehanda uppsatser i folklivsforskarnas facktidsskrifter och årsböcker, i mindre utsträckning folkloristiskt inriktade artiklar. Några läroböcker av handbokscharakter fanns inte. Den ovanliga teorilitteraturen medförde inte någon reduktion av det äldre stoffet, den innebar än så länge en utvidgning.

I sina föreläsningar och vid de välbesökta seminarierna fortsatte emellertid Granlund på den inslagna nya linjen, bl.a. genom att bjuda in välkända sociologer och andra samhällsvetare. En av dem var ekonomihistorikern och sociologen *Börje Hanssen*. Hans avhandling, hans uppsatser och inlägg vid seminarierna från senare delen av 50-talet – inte sällan i polemik gentemot deltagarna med hemvist i Nordiska museet – och hans docentförordnande 1961–63 skulle få stor betydelse för skeendet inom ämnet några år senare.

Granlund var i sin forskning en god fullföljare av en gedigen tradition av omsorgsfulla bidrag till kartläggningen av svensk folkkultur. Utmärkande drag i hans forskning var historiska djupstudier och intresset för kontinuitetsfrågor. En av hans stora förtjänster som professor och seminarieledare var hans nyfikenhet på nya strömningar och andra(s) tänkesätt. Även om i hans egna arbeten inte finns spår av den teoretiska diskussion som han introducerade, ställde han sig inte i vägen för en yngre generation som ville pröva nya redskap. Han var en dörröppnare.

Granlund efterträddes av intendenten vid Nordiska museet *Mats Rehnberg* (professor 1969-1981), mera känd för en tidigare generation svenskar som uppskattad radioman och kulturchef vid Sveriges Television.

”Mats Rehnberg var ingen teoretiker”, säger Bringéus i några minnesord, ”men han hade ett mycket känsligt öra för livsvärden i olika subkulturer, också bland de mest avvikande.”¹⁴ Avhandlingen om gravljussedens spridning var en ordinär diffusionsstudie i karteringsgenren. Härefter ägnade han sig mest åt populärvetenskap och skrev ett antal infallsrika och roande kulturhistoriska uppsatser och tidningsartiklar. En pionjärinsats var hans serie *Arbetarminnen*, som han samlade och sammanställde redan inom ramen för sin tjänst vid Nordiska museet.

Hans främsta insats var emellertid att han förvandlade ett forskningsinstitut också till en undervisningsanstalt. Den väsentliga orsaken härtill var den starka studenttillströmningen. I början av 1960-talet studerade här ett trettio-tal studenter, under höstterminen 1969 var närmare 200 registrerade och under andra hälften av 1970-talet 600-700. Ämnet var då den historisk-filosofiska sektionens största. Den praktiske och handlingskraftige Rehnberg var rätte mannen att ta sig an uppgiften. Professorns tjänstebostad på övervåningen blev lärarrum och administrationslokaler, i källarvåningen byggdes upp en bokhandel och ett bibliotek, i mellenvåningen inreddes läsesalar.¹⁵

Öppenhet inför förändringar var också karakteristiskt för Granlunds och Rehnbergs kollega i Lund, *Nils-Arvid Bringéus* (professor 1967-1991), de första fem åren i *Nordisk och jämförande folklivsforskning*, därefter i *Etnologi, särskilt europeisk*. Till stora delar, torde kunna hävdas, gäller även för Bringéus att han i sin vetenskap var en god avslutare av en äldre forskningstradition. I en tillbakablick över sin verksamhet (1993) gör han en positionsbestämning:

För etnologen har kulturellt betingade mentala dispositioner större förklaringsvärde [än psykologiska] och de kan inte utforskas laboriemässigt utan endast på empirisk basis i full skala. Etnologin framstår alltså för mig som det mest humanistiska ämnet i den humanistiska fakulteten. Därmed även sagt att jag uppfattar den som idiomatisk och inte som nomotetisk.

De ämnesmässiga strukturförändringarna är mer trögföränderliga än moderiktningarna bland de yngre forskarna. Om jag varit ung student skulle jag därför

¹⁴ Bringéus minnesruna över Rehnberg i *Ethnologia Scandinavica* 1984 s 128.

¹⁵ Se Mats Hellspong, *Studentexplosion och nya organisationsformer, i Lusthusporten*.

kämpat för livsrum för den historiskt orienterade etnologin, den enda som intresserar mig. Jag skulle rent av våga dra en lans för de föraktade elementstudierna med motiveringen: ju mindre bländare desto större skärpedjup. Och jag skulle önska att etnologin på nytt blev en jämförande vetenskap. De lokala studierna är vanligen sig själva nog men gör likväl anspråk på generell giltighet.¹⁶

Bringéus energi och flit är odisputabla. Han har ett brett register och han för den svenssonska traditionen vidare, den att börja hemmavid. Världen börjar alltid i den egna kåltäppan. Fyra områden intresserar honom särskilt: agrarhistorisk forskning, religionsetnologi – med en särskild reverens för nestorn, kyrkohistorikern *Hilding Pleijel* – etnologisk matforskning, inom vilket område han hade en framstående och inflytelserik kollega, chefen för Nordiska museet och Skansen, *Gösta Berg*. Slutligen, ett fält som han odlat även efter sin avgång har varit bildforskning.

En insats som han länge var tämligen ensam om gällde läroboksförfattande. Allt större studentkullar strömmade in i de etnologiska institutionerna, som ställdes inför en rad praktiska problem. Den litteratur som fanns för grundutbildningen var svåråtkomlig och började bli ålderstigen. Nu skriver Bringéus, eller ser till att det skrivs, en rad elementarböcker som sammanfattade resultaten av föregående generations arbete. Han utarbetar på myndigheternas uppdrag den sk normalstudieplanen, rikslikaren för alla institutioner i landet, han utreder professurernas benämningar, tar på sig ansvaret även för undervisningen i Göteborg, redigerar tidskrifter, knyter internationella kontakter – Östeuropa och inte minst i Tyskland som mer och mer började försummas. Han ser till att hans egen institution har en trygg finansiering; det senare inte minst genom det kontaktnät han skaffat sig via medlemskap i olika stiftelser och styrelser.

Citatet i det föregående berättar att Bringéus inte till alla delar hyste kärlek till de modeller och den vokabulär som fått fäste i Stockholm och som i början av 1970-talet injekterades i hans eget seminarium av den nyinflyttade Orvar Löfgren. Det vittnar emellertid om Bringéus förmåga till förnyelse och hans pådrivaregenskaper att under hans tid producerades lika många doktorsavhandlingar i Lund som i Stockholm och Uppsala tillsammans.

Vid institutionerna i Stockholm och Lund var som framgått betydande förändringar i görningen. Den långa vakansen i Uppsala efter Strömbäck fylldes med diskussioner om nytt ämnesinnehåll och ny benämning. I övrigt var vakansen också en vakans i ämnets utveckling.¹⁷ Docenterna Bo Almquist och Phebe Fjellström upprätthöll efter varandra tjänsten. 1971 flyttade institutionen från Philologicum till den våning på Åsgränd där den nu finns. Samma år bestämdes, under motstånd

¹⁶ Raderna om Bringéus baserar sig väsentligen på hans självbiografiska skiss *Den etnologiska kåltäppan* i Lena Gerholm, *Etnologiska visioner*, 1993. De citerade avsnitten återfinns på ss 216 och 219.

Det antitetiska paret *nomotetisk – idiografisk* går tillbaka på Wilhelm Windelbands gränsdragning (1894) mellan naturvetenskaper och historiska vetenskaper; de förra syftar mot generellt giltiga lagbundenheter, de senare intresserar sig för att beskriva det individuella fallet, det som inträffar endast en gång.

¹⁷ Se Birgitta Skarin-Frykman, *På jakt efter det okända*, i *Etnologiska visioner*, s 185 f.

från Uppsala, att professuren skulle benämnas *etnologi, särskilt europeisk*. Till dess innehavare utnämndes *Anna Birgitta Rooth* 1972 med tillträde följande år (professor 1973-1985).

Hon hade fått sin akademiska utbildning i Lund och var docent i folkdiktsforskning. Härutöver hade hon innehaft forskarbefattningar inom motsvarande disciplin i USA och företagit vidsträckt studieresor, bl a i Fjärran Östern. Några av hennes arbeten har väckt internationellt erkännande och ett par av dem används alltjämt som kurslitteratur i akademisk undervisning i USA. Inom sitt område har hon nämnts som von Sydows främsta lärjunge. Hon tillhör en krets av forskare, som måhända är mera kända utanför vårt lands gränser än innanför.

Uppsalainstitutionen behöll således sin karaktär, dvs med tyngdpunkten på folkminnesdelen och nu med särskild betoning av problem kring folksagor och myter. För de administrativt inriktade institutionsgöromålen hade Rooth föga intresse. På hennes initiativ tillkom emellertid det *Ikonografiska Arkivet* i Uppsala inriktat på motiv som påverkat senare bildtradition och folkligt berättande alltifrån medeltiden och framåt.

1982 fick Umeå sin professur *Etnologi, särskilt nordeuropeisk*. På tjänsten utsågs uppsaladocenten *Phebe Fjellström* (professor 1982-1990). Helt överskuggande i hennes forskning har, alltsedan doktorsavhandlingen om lapskt silver, varit studier i samisk kultur i Sverige och Norge. Frågor som berörde sambanden mellan svensk och samisk kultur intresserade också hennes tidiga lärare Åke Campbell och Dag Strömbäck, och i likhet med dem har hon i hög grad baserat sina arbeten på skriftliga källor. Hon har vidare studerat svenska emigranter i USA.

Umeåuniversitetet var en välbekant miljö för henne redan tidigare, eftersom hon där alltsedan 1975 hade varit ansvarig för den decentraliserade undervisningen i ämnet. Hennes första tid som professor ägnades till stor del uppbyggnaden av den nya institutionen och grundutbildningens organisation.

Hon har i tidningsartiklar och i debatter framträtt som den kanske argaste kritikern av den nya etnologi, som växte fram under 1960- och 70-talen och vilkens konturer vi skall försöka teckna i det följande.

Ny färdriktning

”En vetenskap som föds som en räddningsaktion ställs inför kniviga omskolningsproblem när det som skall räddas inte längre är räddningsbart” säger Orvar Löfgren.¹⁸ Vad händer när invanda begrepp urholkas så mycket att de inte längre är användbara? När ”folkkultur”, ”tradition” och ”sed” kollapsar? I början av 1960-talet stod svensk etnologi inför problemet. Det fanns inget ”traditionellt” bon-

¹⁸ Löfgren, *Konsten att bli etnolog*, stencil 1994 s 18.

desamhälle att fältarbete i. Var ”folkliw” detsamma som den kroppsarbetande befolkningens vardag? Skulle etnologin bli en rent historisk vetenskap, historisk sociologi som termen löd, eller skulle studierna sträckas ut ända in i det dagsaktuella skeendet? Dessa frågor hade den generation som nu trädde till att praktiskt besvara. Hur svaren blev skall vi återkomma till, dock först något om de nya institutionscheferna.

Som nämnts hade tidigt byggts upp en bas för etnologi i Göteborg redan på 1920-talet. Celanders hade grundat Västsvenska folkminnesarkivet, Waldemar Liungman höll föreläsningar och seminarier och tio år senare hade Sigurd Erixon sträckt ut sina domäner också dit. Någon riktig ordning på det akademiska torpet blev det emellertid inte förrän 1969 då Bringéus fick något som liknade ett inspektorsuppdrag. Utbildningen byggdes ut nivåmässigt, lärarstaben ökade, huvudsakligen genom lundakrafter, och studentantalet ökade kraftigt.

1980 tillträdde Sigfrid Svensoneleven *Sven B Ek* (f 1931) som förste innehavare av professuren i *Europeisk etnologi*. Han hade då redan varit verksam ett år vid den nya institutionen. Den nye professorns preferenser i val av undersökningsfält och vetenskapliga infallsvinklar sammanfattas så av Bringéus:

He prefers to work in local communities rather than on the national level, but always relates the phenomena under study to the society-at-large. His research is earmarked by a desire to seek out interrelationships to arrive at a holistic view, but also by an attempt to make ethnology useful in society.¹⁹

I en tillbakablickande essä tio år senare finner Ek att den antropologiskt inriktade forskningen som den utvecklades, främst i Stockholm, i många avseenden innebar en positiv förnyelse av svensk och antagligen nordisk etnologi. Samtidigt, menar han, kom den dock olyckligtvis att skapa ett problem som den delade med sig också till icke-antropologerna inom samma forskargeneration. Problemet var behovet av legitimering gentemot en äldre generation. ”Budskapet inom den yngre svenska etnologin att den äldre forskningen var hopplöst passé, inriktningen mot samtiden och, som man menade, för första gången mot människan ledde till att viktiga grenar av den tidigare forskningen förtvinades.”²⁰

Efter Mats Rehnberg besatte 1981 *Åke Daun* (f 1936) den Halwylska professuren, nu omdöpt till *etnologi, särskilt europeisk*. Han skilde sig från företrädarna på stollen bl a i det avseendet att han inte hade någon praktisk museierfarenhet. I viss utsträckning hade han varit sysselsatt med undervisning men väsentligen med forskning, större delen av tiden knuten till Statens institut för byggnadsforskning. I sin anmälan i *Ethnologia Scandinavica* vid Dauns tillträde på tjänsten beskriver den trägne redaktören hans profil.

Daun's principal ethnological production falls within the social sphere. He is a

¹⁹ Bringéus i *Ethnologia Scandinavica* 1980 s 153.

²⁰ Ek, *Om etnologisk gårdag och morgondag*, *Nordnytt* 42 s 50.

decided proponent of what is sometimes called systematic ethnology. He stands out as the most consistent advocate of so-called interactionism and carries on a socially-oriented research of the present.

Upp till kamp i Båtskärsnäs (1969) karakteriseras som ”an application of social anthropological theory and methods in Swedish ethnology and marks at the same time an orientation toward ’applied ethnology’” och *Förortsliv* (1974) som ”a bold attempt at analyzing presentday conditions and an invitation for further theoretical discussion”. Även i fortsättningen flaggar Bringéus för att utnämningen markerar något nytt i svensk etnologi.²¹ Daun var även bland de allra första i Skandinavien som bröt isen för mentalitetsstudier, en forskning som legat nere sedan 1940-talet.

I 1991 års *Ethnologia Scandinavica* möts två vitt skilda världar inom etnologin på samma uppslag – ett enda uppslag som visar spännvidden i problem och närheten i valet av metoder inom ämnet etnologi. På den ena sidan ser vi autodidakten Albert Sandklef (1893-1990), en av pionjärgenerationens originella förgrundsgestalter, som just slutat sin långa arbetsdag på den Halländska kustslätten. På den andra den internationellt orienterade, teoretiskt välbevandrade *Billy Ehn*, just i färd att designa Umeåinstitutionen för *etnologi, särskilt europeisk* efter eget sinne. Fem år innan Ehn föddes (1946) publicerade Sandklef sitt mest berömda arbete, det som handlade om Karl XII:s kulknapp, fotat på en hypotes som troligen hans yngre forskarkollega skulle ha funnit mera svårsmält än knappen. Däremot är det inte osannolikt att den stridbare bondsonen Sandklef hade upplevt sig vara d’accord med frågeställningarna i *Sötebrödet*. Han skulle också med igenkännande ha gillat metoden för datainsamlingen, deltagande observation.

Billy Ehn var bland de allra första i landet som engagerade sig i forskning med etnologiska förtecken om immigrationen till Sverige. Jämsides med Åke Daun torde han vara den som mest intensivt sysslat med nutida företeelser. Bringéus säger i sin presentation följande: ”Ehn’s concentration on contemporary problems has made him a first-rate fieldworker with a capacity for empathy and sensitivity. His almost contrapunctual choice of research tasks both inside and outside Sweden shows his willingness to tackle new, untried areas of study”.

Själv har Ehn yttrat sig om sina utgångspunkter i universitetets inbjudan till professorsinstallationen:

De teoretiska perspektiven i min forskning har huvudsakligen varit interaktionism och kulturanalys. Genom att studera arbete, familjeliv, barnuppfostran och social samvaro, till stor del genom eget deltagande och egna observationer, men också genom intervjuer, har jag velat förstå hur människors liv och medvetande formas av samhällsvillkor och erfarenheter, hur deras handlande är socialt och kulturellt präglad av kollektiva traditioner, värden och intressen – men också hur människor är självständiga och kreativa aktörer, hur de skapar sina liv och nya kulturmönster.

²¹ Bringéus i *Ethnologia Scandinavica* 1962 s 133.

Orvar Löfgren (f 1943), efterträdde Bringéus på professuren i Lund 1991, *etnologi, särskilt europeisk*. Sin grundläggande etnologiska utbildning hade han förvärvat i Stockholm under Granlunds tid och hade varit en av de drivande, tillsammans med först bla *Åke Daun, Mats Hellspong och Tom G Svensson*, senare *Karl-Olov Arnstberg, Ulla Brück* och *Billy Ehn*, i den kursomläggning som skedde vid stockholmsinstitutionen under åren runt skiftet mellan 1960- och 70-tal.²²

1971 flyttar han till Lund där han fullbordar sin forskarutbildning, pendlar som lärare mellan Lund och Köpenhamn och tillbringar ett par forskarår i USA. I Lund sker ungefär samtidigt som i Stockholm, om än under en mera utdragen period, samma nyorientering mot en antropologisering av folklivsforskningen. Mer energiskt än någon annan i sin generation har Löfgren knådat begrepp och diskuterat infallsvinklar i etnologisk forskning. Snart inleds ett fruktbart samarbete mellan Löfgren och *Jonas Frykman*, numera professor i Bergen. I teoriutveckling och författarskap kommer de att under närmare två decennier bli ett radarpar, äldre etnologer skulle ha sagt parhästar.

Dauns tidigare nämnda Båtskärsnässtudie och hans *Svensk mentalitet*, men framför allt Frykman & Löfgrens *Den kultiverade människan* (1979) och den av dem redigerade antologin *Modärna tider* (1985) har som inga andra arbeten, också till en rad grannämnen och till en bred allmänhet, lyckats föra ut vad svensk etnologi står för idag. En synpunkt som återkommit i olika varianter återfinns vi i Löfgrens kommentar till det material som Lundainstitutionen överlämnat till utvärderingsgruppen:

Vi vill slå vakt om det vi ser som ämnets kärna: det etnologiska perspektivet, förmågan att analysera hur kulturella former skapas, förändras, överförs i skilda miljöer och tider. – – tydligare definiera vari etnologens kulturella habitus består, hennes färdigheter och kompetens: att sätta ord på det som ofta diffust beskrivs i termer av ”det etnologiska luktsinnet”, ”handlaget”, ”den etnologiska blicken”.

Till den nya generationen av etnologiprofessorer hör slutligen *Anders Gustavsson* (f 1940) vid institutionen i Uppsala. Han tillträdde sin befattning 1987 efter Anna Birgitta Rooth som lämnat tjänsten ett par år tidigare.

I likhet med sin företrädare har han fått sin akademiska utbildning i Lund, först i teologi och historia och därefter i etnologi, inom vilket ämne han doktorerade på en institutionsspecialitet, studiet av en sed, dess tidigare utbredning, geografiska variationer och regression skildrade i ett långt historiskt perspektiv, *Kyrktagnings-seden i Sverige*. Efter ytterligare ett par sedstudier med kvinnoanknytning ägnade han sig åt sitt andra stora intresseområde, kulturmöten och kulturell förändring, dokumenterat i bl a uppsatser om mötet mellan bofasta och sommargäster i Bohuslän och en antologi om tysk forskning på området (1985). Ett tredje forskningsfält, också det anknyttande till kulturmötestemat, är etnologiskt inriktad religionsforskning, åt vilken han på heltid kunde ägna sig åt från 1982, då han

²² Löfgren, *På John Granlunds tid. Lusthusporten 1955-1969*.

tillträdde som chef för Centrum för religionsetnologisk forskning vid Lunds universitet.

Gustavsson har i den mycket spridda uppsatsen ”*Förtegenhet vid etnologiska intervjuer*” (1982) behandlat ett väsentligt källkritiskt problem. Han har eljest inte i samma utsträckning som sina ämbetsbröder deltagit i den metod- och teoridebatt som präglade de två senaste decennierna. Som inlägg i vilka han klargjort sin position kan ses hans publikationer och tre nordiska forskarkurser om tysk etnologi och dess forskningsinriktningar under 1970- och 80-talen.²³

*

Så åter till avsnittets inledande fråga om forskningsstrategierna, om vägvalen i en snabbt föränderlig omvärld. Vad skulle etnologin syssla med? Ett första svar blev *lokalsamhället*, ”little community”. Sverige exotiserades, de nya folklivsforskarna – de tongivande stadsbor och flertalet uppvuxna i medelklassmiljö – blev antropologer. Intressanta inhemska stammar och deras liv ett antal timmars bilresa från institutionen var intressanta mål för fältstudier. Den första lokalstudien var en undersökning av leksandsbyn Laknäs (1962).

Den leddes av docenten *Börje Hanssen* (1917-1979), en originell begåvning med bred samhällsvetenskaplig och filosofisk skolning men med en vetenskapsprofil som inte passade in i någon av universitetsdisciplinernas fällor. Hans sätt att analysera ett problem: utblickarna mot flera vetenskapsområden, tekniken att applicera olika synsätt på samma fenomen, uppslagsrikedomen och syntetiseringsförmågan är ett förebud om den senare utvecklingen och gjorde honom till en fångslände seminarielidare. Skall man försöka peka ut någon enskild person som betytt mest för den kommande kursändringen, i betydelsen katalysator, är det inte många som kan konkurrera med Hanssen. Möjligen då norrmannen Frederik Barth, ”Scandinavia’s greatest single gift to international anthropology”.²⁴

Den studie som, före och framför många andra, kom att markera ett trendbrott var Åke Dauns tidigare nämnda *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969). Den blev ett uppmärksammat inlägg i glesbygdsdebatten och den blev skolbildande.

”Mot slutet av 1970-talet började emellertid detta sätt ’att upptäcka Sverige’ kännas slitet och missvisande. Nu riktades intresset alltmer mot hur människor gav grupperingar och relationer ett kulturellt innehåll och detta intresse återspeglades även i samhällsdebatten”, säger en som var med.²⁵ Om tidigare intressecentrum var det välintegrerade och homogena småsamhället blev nu grupper inom detta satta i fokus. Termen à la mode var *subkultur*. Det visade sig snabbt att begreppet rymde en aspekt som blev ett eget forskningsfält, baserat på frågorna hur grupper markerade sin identitet, kommunicerade samhörighet med varandra och hur de

²³ Se bla antologin *Kulturmöten och kulturell förändring*, 1985.

²⁴ Omdömet om Barth är Lena and Tomas Gerholms i *The Cultural Study of Scandinavia* s 86.

²⁵ Löfgren, *Konsten att bli etnolog* s 23.

drog sina yttre territoriella gränser. Den nordiska etnologkongressen på Gotland 1978 hade temat *kulturell kommunikation*.

Delkulturstudierna startade i en interaktionistisk tradition och utvecklades vidare i semiotisk riktning: från roller och scener till koder och budskap. Infallsvinkeln förde med sig att etnologer och folklorister åter fick närmare kontakt med varandra.

Så kom subkulturstudier att handla om det expressiva och det symboliska: om stil, smak, koder, men även om identitet, hur människor både upplevde och kommunicerade gemenskap och avståndstagande. Det var ur denna tradition som den etnologiska kulturanalysen utvecklades, en forskningsstrategi som bla presenterades i boken *Kulturanalys* från 1982.²⁶

Billy Ehns och Orvar Löfgrens skrift diskuterar etnologiska tekniker eller ”en etnologisk taktik” för att problematisera och avtrivialisera det till synes självklara och ”naturliga”. Den var en frejdig apologes för en eklektisk blandning av analysinstrument, en kombination av olikartade teorier, material och perspektiv.

Ett centralt begrepp i kulturanalysen blev kulturbyggen, hur olika grupper i konflikt eller dialog med varandra konstruerade en egen identitet, livsform och föreställningsvärld. Till en början dominerade studier av klass och identitet. De föddes ur den marxistiska eller historiematerialistiska kritiken av den traditionella etnologin under 1970-talet med intresse för kopplingen mellan kultur och makt: dominans och underordning.²⁷

Redan tidigare hade en grupp studenter under ledning av Sven B Ek gjort lokalstudien *Nöden i Lund* (1971). Åren 1978-85 drevs med lundainstitutionen som bas stora projekt kring *kultur- och klassgränser*. Stockholmsinstitutionen grep sig an med *identitets- och mentalitetsstudier* och de nya greppen prövades där också på analyser av den borgerliga kulturen. Ett stort område för undersökningar av skiftande slag – kulturkrockar, identitet, kommunikation, småföretagande, kommunalpolitik – öppnade sig med den ökande *invandringen*. Alla etnologiska institutioner har flockats kring invandrar- och flyktingfrågor, som erbjudit ett brett spektrum av lockande problem. Inspirerat av feministisk kulturteori kom studiet av *genus och identitet* att expandera mot 1980-talets slut.

Folkloristikens nuvarande ställning

Den första generationen etnologprofessorer i Lund och Uppsala var folklorister. Carl Wilhelm von Sydow hade sin bas i litteraturhistoriska studier, Strömbäck i isländsk filologi och religionshistoria. Båda, och mest ihärdigt von Sydow, hävdade att forskning om materiell kultur (enligt hans uppfattning huvudsakligen föremål) i grunden var väsensskild från forskning om den andliga kulturen, som inkluderade det sociala livet och därför var ett vidare forskningsområde. Forskningsinnehållet

²⁶ Löfgren a.a. s 24.

²⁷ Löfgren a.a. s 25.

och de med nödvändighet olika meriteringskraven borde avspeglade sig i professurernas benämningar. Detta synsätt har segrat i övriga Norden.

Dåvarande amanuensen vid Nordiska museet, Nils Lithberg, som var arkeolog och etnolog, menade i polemik med von Sydow att denne inte sysslade med folkliv utan med folkminnen, som bara var ett annat namn för danska och finska folkvisor och folksagor (och snarare borde hänföras till litteraturstudiet). Campbell, som av många anses vara den förste i landet som applicerade ett holistiskt perspektiv på folklivsforskningen, Artur Hazelius och Tobias Norlind hävdade att det var mera fruktbart att se folkminnesstudierna som en del av folklivsforskningen, med Pertti Anttonens välfunna uttryck, ”a field of orientation”²⁸. Den linjen har valts i Sverige när det gäller universitetsämnet och professurernas benämningar. Samtliga lärostolar heter *etnologi, särskilt europeisk*.

I valet av problemformuleringar och materialinsamling har de två delarna närmat sig varandra under de senaste decennierna. Jämfört med tidigare är etnologin idag i mycket mindre utsträckning, eller inte alls, en museidisciplin och folklorstudierna inte längre i samma grad beroende av arkiv. En konsekvens av det förhållningssätt som sammanfattats i begreppet *kulturanalys* är att det inte framstår som särskilt meningsfullt att söka upprätthålla en rågång.

Den ledande folklöreinriktade etnologen, *Barbro Klein* i Stockholm, uttalar sig i NIF:s (Nordic Institute for Folklore) medlemsblad Newsletter i en intervju 1994:

The department wishes to avoid any dichotomization, and a great deal of research conducted in and around the department deals with questions that relate to folkloristic research either in traditional ways or by being focused on oral history, issues of narrativity, the construction of tradition, or the folkloric representation of identity.²⁹

Utvärderingsgruppen har fått en skrivelse från lärarna i folkloristik, i vilken de vidimerar den knäsatte uppfattningen.³⁰ Bland annat anförs:

Beträffande det empiriska material som studeras finns inga tydliga skiljelinjer gentemot etnologi i övrigt – däremot har folkloristiska perspektiv utvecklats inom en vetenskaplig tradition med speciell lyhördhet för formbunden kommunikation. Vad som utgör folkloristisk undervisning är därför ofta beroende av hur den enskilde läraren diskuterar kurslistornas böcker: folkloristiska perspektiv kan läggas på de flesta nutida etnologiska arbeten.

Särskilt vill de peka på de fem uppgifter som folkloristerna fyller, och som bör ses som tillgångar för den samlade svenska etnologin:

²⁸ Anttonen, NIF, Newsletter 1994:1 s 11.

²⁹ Anttonen, a.a. s 13.

³⁰ PM Alf Arvidsson 94 04 10 med sammanfattande synpunkter efter diskussion (Stockholm 4/2) mellan lärare i folkloristik från samtliga etnologiinstitutioner.

- folkloristerna är etnologins kontaktyta mot en rad internationella organisationer och discipliner i andra länder
- teoribildning förmedlas genom folkloristerna som kommer etnologin och andra ämnen till nytta
- svensk folkloristik har internationellt sett fått en speciell kompetens genom sin integration i den allmänna etnologin
- folkloristiken är en länk mot ämnen som litteraturvetenskap, religionsvetenskap, lingvistik, nordiska språk och musikvetenskap
- folkloristiken har en vetenskaplig tradition att studera muntliga kulturyttringar ett fält som nu möter nytt intresse inom bla historia, socialt arbete och medicin.

Mot denna bakgrund vill de understryka

att undervisningens kontinuitet måste värnas,

att lärar- och forskarkaderns storlek bör ökas för att den skall kunna upprätthålla dels internationell, dels folkloristisk kompetens för forskarhandledning,

att folkloristikens relevans för arbetsmarknaden måste göras tydligare, och

att folkloristisk forskning måste få ökad (synlig) angelägenhetsgrad; projekt borde ersättas av fasta resurser i större utsträckning.

En annan välkänd folklorist är *Bengt af Klintberg* som undervisade vid Institutet för folklivsforskning under 1970- och 80-talen. Han gör en uppdelning i litteraturfolklorister och antropologiska folklorister och inordnar sig själv i den förra gruppen. 1981 var han en av dem som grundade Folkloristiska Sällskapet.

He characterizes himself as a "text-oriented folklorist" who is not totally happy with what he calls the anthropological influence in folklore studies. Of the Stockholm institutions af Klintberg mentions the Swedish Centre of Folksong and Folk Musik Research (Svenskt Visarkiv) and the Folklore Archives of the Nordic Museum (Nordiska museets folkminnessamling) as representing his branch of folkloristic tradition, oriented towards analysing and cataloging folklore texts and publishing folklore materials.³¹

I nästa avsnitt, Institutionernas profil, skall vi mera detaljerat belysa vad de enskilda institutionerna arbetar med idag i forskningsavseende. Låt oss dock först sammanfatta de stora dragen i utvecklingen.³²

³¹ Anttonen, NIF, Newsletter 1994:1 s 12.

³² Vi lutar oss i sammanfattningen mot Orvar Löfgren, *Konsten att bli etnolog*, Lena Gerholm, uppsatssamlingen *Etnologiska visioner*, samt Gerholm & Gerholm, *The Cultural Study of Scandinavia: Where are the Frontiers?* och Sven B.Ek, *Om etnologisk gårdag och morgondag*, Nord Nytt 42.

Sammanfattning

Etnologin har sina rötter i nationalromantiken och dess initialskede präglas av en gigantisk insamlingsverksamhet av bondesamhällets föremål och folkminnen. Vetenskapligt dominerade under perioden 1910 - 1960 evolutionistiska och diffusionistiska perspektiv, till en början inspirerade av metoder hämtade från religionshistoriska arbeten och kulturkretslärans grandiosa hypoteser.

Efterhand snävades tankens räjonger in och flera arbeten gällde innovationsförlopp och nyhetsutbredning, både i bondekulturen och industrialismens samhälle. Funktionalismen, ibland tryffrad med inslag av historiematerialisk kultursyn, utgjorde teoribas för lokalstudierna under 1960- och 70-talen, efterhand med en interaktionistisk profil. Under 1970-talet utvecklades det multivariabelangrepp på en problemställning, som går under namnet kulturanalys, och som fortfarande dominerar svensk etnologisk forskning, må vara att de kulturteoretiska referenserna kan skifta.

I den etnologiska forskningen har olika traditioner blandats, förstärkts och försvagats från en tid till en annan. Sällan kan studier helt inordnas under etiketter som "diffusionistisk", "funktionalistisk", "strukturalistisk" eller "marxistisk". Med en grov förenkling kan sägas att den "typiska" avhandlingen i 1950-talets etnologi var en studie av ett kulturelements spridning i tid, rum och social miljö – en folksaga, ett jordbruksredskap, en festtradition. 1970-talets avhandling var en lokalstudie med betoning av det sociala livet medan det tidiga 1990-talets gärna handlar om en grups identitetsbygge och gemensamma föreställningsvärld.

Fyra element, menar Löfgren, håller samman ämnet och etnologerna genom de snart tio decennier från ämnesetableringen fram till våra dagar:

Fältarbetsmentaliteten. Även om begreppet fältverksamhet täcker olika verksamheter, har blotta kravet på att studenterna skall ut i fält haft konsekvenser för ämnets profil och vetenskapssyn. Sökandet, samlandet och skrivandet gav erfarenheter som formade en bestämd vetenskaplig världsbild. Sigfrid Svensson har framhållit att det just var självverksamheten som lockade honom till folkminnesforskningen: att han som student kastades ut i fältet och *gjorde* snarare än pluggade vetenskap. Fältarbetet bidrar till den mentala beredskapen att forskaren själv har att "skapa" källorna, de "finns inte", är inte a priori givna.

Inriktningen på det alldagliga. 1918 yttrade Nils Lithberg: "Förbise inte en enda småsak, den må synas hur alldaglig som helst", som i Löfgrens tappning 1994 blir: "Ämnet har hämtat sin identitet ur att vara vetenskapen om det förbisedda". Uttryck som att "etnologer studerar vardagen", eller "den lilla människan" eller "vanligt folk" och liknande diffusa begrepp har föga informationsinnehåll, men de är viktiga "inomvetenskapliga samförståndsblickningar" med Billy Ehns uttryck. De antyder, att det etnologiska intresset för samhället är ett annat än makrosociologernas eller historikernas institutions- och strukturanalyser.

Bruket av köksingångar och bakdörrar. En viktig del av den etnologiska undersökningsstrategin är ett flitigare bruk av alternativa analytiska ingångar, att pröva många olika vägar in och ut ur ett studiefält. Samtidigt måste forskaren vara observant på att inte hamna i ett manér eller att fastna i en viss undersökningsrutin: "Habit is a great deadener" (Samuel Beckett).

Dialogen mellan historia och nutid. Det vanliga uttrycket bland etnologer att en del av ämnesidentiteten skulle vara "det historiska perspektivet" är inte något entydigt. Det finns flera sätt att utnyttja en historisk dimension; det är det analytiska syftet som avgör vilket eller vilka som är mest adekvata i en viss situation. De potentiella möjligheterna att nyttja dialogen mellan nutid och historiskt perspektiv utgör en av ämnets strategiska resurser.

3 Institutionernas forskning idag

Institutionerna har beskrivit sin profilering på två sätt: Alla har presenterat nyligen avslutade eller pågående forskningsprojekt som grupperats under några samlingsrubriker. En komplettering till det nämnda beskrivningssättet, är att framhålla ett för institutionen kännetecknande angreppssätt, en uppsättning metoder och attityder som institutionen vill inpränta hos studenter och forskare. Ett tredje sätt att fånga profilen är att peka på någon aspekt, som institutionen funnit av särskilt värde i forskningen och undervisningen, en speciell infärgning av fru Benedicts berömda lins.

Dessa karakteristika ger oss viktig information om hur institutionerna vill att vi skall uppfatta dem. Det är naturligt, och riktigt, att universitetsinstitutioner sätter forskningsaktiviteterna i främsta rummet. Men det finns även andra inslag som är av betydelse för profilen. Vi skall först redogöra för forskningsverksamheten institution för institution, varefter vi kommer att redovisa några generella iakttagelser.

Uppsala

Uppsalainstitutionen framhåller bredden i lärarkompetens och temata som mest utmärkande. Följande femton aktuella forskningsinriktningar nämns:

- 1 modern arbetsmoral
- 2 framväxten av det moderna samhället
- 3 kulturell komplexitet
- 4 kulturmöten
- 5 kulturella processer
- 6 kvinnoforskning
- 7 relationen människa och maskin
- 8 regional identitet
- 9 människors konstruktion av sin historia
- 10 ekonomisk elit
- 11 arbetarfamiljer
- 12 folkrörelser och proteströrelser
- 13 folklig religiositet
- 14 barnfolklore
- 15 ungdomskultur

Samtliga ämnesområden bevakas. De stora forskningsprojekten är nr 1, som gäller arbetsvillkor och levnadsbetingelser inom europeisk bilindustri, och nr 10 om den ekonomiska elitens kultur och maktens symboliska språk. För det förstnämnda svarar *Gösta Arvastsson*, det andra *Mats Lindqvist*. Även om vissa delar diskuterats inom institutionen och några studerande på C-nivå varit involverade, framgår av redovisningen, att dessa projekt väsentligen drivs utanför institutionen, nämligen i samarbete med engelska, respektive franska forskare och institutionen i Lund.

Anders Gustavsson bedriver egen forskning inom områdena kustkultur, kulturmöten och folkrörelser, inom det senare fältet särskilt religiösa rörelser, folklig religiositet och nykterhetsrörelse. I projektlistan innefattas denna forskning under nr 4, 12 och 13. Härtill följer han som professor generellt den inomvetenskapliga utvecklingen och har därvid särskilt intresserat sig för vad som händer i ämnet i Tyskland och Östeuropa.

Per Petersson har påbörjat ett par folkloristiska projekt, ett inom området barnkultur och ett som tar fasta på djuren som kulturella indikationer i 1800-talets agrarsamhälle. I båda projekten, täckta av rubriken nr 14, pågår materialinsamling och fältarbeten, i viss utsträckning med bistånd av B- och C-studerande.

Den forskning som hänsyftas på i rubrikerna 7, 8, 9, 3 och 15 är inte inordnade i några projekt utan sker inom ramen för avhandlingsarbeten på vitt skilda områden och i varierande mognadsfaser. Rubrikerna 2, 3, 5 och 6 är mycket allmänna till sin karaktär. De har inte exemplifierats, men utvärderingsgruppen har uppfattat dem som markeringar av aspekter, som ingår i flera arbeten.

Samarbetskontakter med vetenskapliga institutioner, utöver de nämnda, har tagits och student- och forskarutbyte skett med de nordiska länderna, Balticum, Polen och Ryssland. Under perioden 1991-94 har tre doktorsavhandlingar försvarats.

Lund

De senaste decennierna har forskningen i stor utsträckning bedrivits i form av större forskningsprojekt, som så har utgjort ett slags forskarskolor. Förgreningen på många delprojekt inom den större ramen har lett fram till en ”ganska eklektisk teoribas, och på en markant, men sällan verbaliserad forskningspraxis. Det har t ex påpekats att lundaetnologer gärna diskuterar teori men sällan metod”.

Tyngdpunkten i lundainstitutionens forskning ligger på analys av kulturell identitet. Undersökningarna är nära nog genomgående organiserade i projekt som inte sällan sträcker sig över ett par, tre år. Inriktningen avspeglas i följande samlingsrubriker:

- 1 Studiet av nationell identitet, etnicitet och kulturmötesfrågor
- 2 Analyser av kön, sexualitet och identitet i ett historiskt och jämförande perspektiv
- 3 Undersökningar av arbetsliv och arbetsplatskulturer

4 Studium av den lokala identitetens roll för människors kulturbygge i landsbygds- och stadsmiljöer

I syfte att skapa samlade satsningar och upprätthålla en dialog mellan projekt och enskilda forskare startades 1993 tre arbetsgrupper, där forskare, lärare och doktorander möts i så kallade *bokprojekt*, som tar upp teoretiska och metodologiska problem och som resulterar i en samlingsvolym av uppsatser inom respektive område. Bokprojektens huvudinriktning gäller

- Identitetsbyggen och kulturmöten
- Vardagens kreativitet och estetik
- Kroppens förvandlingar

Institutionen har ett välutvecklat tvärvetenskapligt och internationellt kontaktnät. Den har bla engagerat sig mycket aktivt i *Forum för etnicitetsforskning* vid Lunds universitet och detta år har universitetet, i en strävan att skapa större institutionsenheter, lagt en nyinrättad självständig *avdelning för humanekologi* under etnologiska institutionen.

Samarbete doktorander emellan har inletts med institutionen i Köpenhamn. Institutionen redovisar endast projekt som bedrivs av etablerade forskare och som har en varaktighet av minst två år. Projektlistan upptar tio graduerade projektledare och nio ämnesområden som ligger inom ramen för institutionens huvudinriktning eller kan anknytas till de nämnda bokprojekten. Hittills beviljat ekonomiskt stöd från statliga forskningsråd för dessa projekt har uppgått till närmare 3,2 milj kr.

Under perioden 1991-94 har publicerats åtta doktorsavhandlingar och tre licenciatavhandlingar.

Stockholm

I en kortfattad allmän översikt säger Åke Daun att inriktningen mot studiet av det moderna samhället har befästs, likaså den antropologiska teorianknytningen. Bland dem som bidragit till detta nämns *Karl-Olov Arnstberg*, *Billy Ehn* och *Barbro Klein*.

Som den främsta forskningsprofilen vid Institutet framtonar *invandringen och kulturmötena*, ”utan att detta alls föregåtts av något policybeslut. Det var verkligheten själv som knackade på dörren” enligt Daun. Det praktiska resultat av att institutionen tog emot gästen blev *Sveriges Invandrarinstitut och Museum i Botkyrka* (även kallat ”Mångkulturellt Centrum”) där Institutet för folklivsforskning är medintressent.³³

³³ Botkyrkainstitutet startade 1988. Etnologiska institutionen medverkar även i undervisning och deltar i forskningsprojekt inom den sk Näringslivshögskola Syd, som är kopplad till Stockholms universitet och som samutnyttjar vissa resurser med Invandarinstitutet.

Den samlade fleråriga insatsen – forskning, uppbyggnad av botkyrkaenheten, utbildning, sociala aktiviteter – representerar med all sannolikhet den största resursallokering som gjorts i landet inom vad som populärt benämns ”invandrarforskning”. Under senare år har två doktorander disputerat inom detta område och ytterligare två avhandlingar är under framväxt. Som rubrik för den forskningsgrenen har satts

1 Mentalitet, etnicitet, kulturmöten.

Andra institutionens forskningsprofiler motsvaras av handledarnas inriktning, och de kan beskrivas med kodorden:

2 Folkloristik, berättande, ritualiseringar

3 Hälsa, sjukdom, vård

4 Kulturhistoria och folkrörelser

5 Lokala samhällsundersökningar

Ett för det senaste decenniet nytt forskningsområde är

6 Vård och hälsa

Åke Daun arbetade under tidigt 1980-tal med dessa frågor. Idag ansvarar Lena Gerholm för verksamheten. Ett nytt projektområde med flera involverade under ledning av Barbro Klein är slutligen

7 Ritualiseringar

Sedan mitten av 1980-talet har antalet projektanställda forskare ökat markant liksom utländska gästforskare och gäststuderande. De externt finansierade projekten, till alldeles övervägande delen genom statliga forskningsrådsmedel, har följande inriktning:

- Karriärkvinnan (kvinnlig framgångskultur)
- Hushållning, hälsa och livsstil. Livsmedelskonsumtionen i nutida Sverige
- Konsumentattityder till inhemska och importerade livsmedel
- Åldrandets kultur
- Livsvärderingar och samhällsstruktur
- Den folkliga idrotten
- Förändrade livsformer på Torsö-Brommö

Under perioden 1982-93 har rätt jämvikt mellan historiskt inriktade avhandlingar och nutidsstudier (8 resp 6 st). För närvarande är 10 historiska och 14 nutidsinriktade under utarbetande. Innehavarna av de fyra doktorandtjänsterna och de fyra senast antagna forskarstuderandena är alla fokuserade på vår samtid.

Göteborg

Sven B Ek utgår från ett grundläggande förhållningssätt, som för honom varit väsentligt som institutionsledare:

Om man skall tala om en forskningsprofil skulle det väl vara att forskningen vid Göteborgsinstitutionen i regel beaktar klassperspektivet, ett slags historiematerialistisk grundsyn, vilken emellertid inte är av det dogmatiska slaget. Det finns trots allt en pluralistisk öppenhet. Någon strävan att skapa Göteborgsforskaren finns inte.

Det historiska perspektivet är ofta ganska kort och har inget egenvärde. Liksom på andra håll har forskningsperspektivet alltmer förlagts till samtiden och koncentrerats till livsstilar och subkulturella mönster. Institutionen är unik så till vida att den har en avdelning med en lektors- och forskningsassistenttjänst med inriktning på arbetarkultur.

De pågående och nya forskningsprojekt som nämns är följande, och av dem har nr 1, 2, 7, 9, 10, 11 och 14 uttryckligen ett klassperspektiv som en utgångspunkt i studien.

- 1 Stadens Janusansikten (hur olika samhällsgrupper uppfattar staden och dess arkitektur)
- 2 Utby villastad – idé och realitet (hur förhållandet mellan människa, boende och bostad förändrats 1930-90)
- 3 Populärorientalism (bilderna av Orienten i populärlitteraturen)
- 4 Livsstil och boende (uppföljning av avhandlingen ”Storstadens livsstilar och boendekarriärer”, *Magnus Mörck*)
- 5 Tillvaratagande av invandrande akademikers kompetens
- 6 Internationalisering som erfarenhet (kunskaper och erfarenheter av utlandsarbete)
- 7Handledning av arbetslösa
- 8 Västsvenska programmet
- 9 Människan, resandet och bilen
- 10 Alkoholen, våldet och polisarbetet
- 11 Lokaltidningen och traditionerna
- 12 När kvinnorna tar initiativet (genusspecifika villkor för nyföretagande kvinnor)
- 13 Lokal planering över sektorsgränserna
- 14 Den osynliga staden (borgerlig offentlighet och arbetaroffentlighet)

De listade projekten har en längd varierande mellan ett par månader upp till tre år. Ett genomgående mönster synes vara att de större leds av en välmeriterad forskare som till sin hjälp har en eller ett par assistenter under utbildning. Projekten finansieras huvudsakligen med medel från den statliga Forskningsrådsnämnden, Statens råd för byggnadsforskning, Centrum för arbetarkultur och Arbetsmiljöfonden.

Västsvenska programmet, ett omfattande projekt som engagerar flera institutioner, administreras av samhällsvetenskapliga fakulteten. Projekten 1, 8 och 14 har under budgetåret 1993/94 tilldelats 2,4 milj kr. Nr 1 leds av Sven B Ek, nr 8 och 14 av *Birgitta Skarin Frykman*, projekt som växer fram inom omfattande kontaktnät. Skarin är också ansvarig för ERASMUS-programmet ”Workingclass Culture in a European Perspective”. Vid institutionen har under perioden 1988-1994 lagts fram fem doktorsavhandlingar.

Umeå

Valet av forskningsämnen styrs i hög grad av de frågor och problem som det omgivande samhället ställer. Vid sitt tillträde på professuren 1990 lämnade Billy Ehn denna ”programförklaring”:

Vi [etnologer] har våra ämnestraditioner och inmutade forskningsrevir, våra specialiteter och särdrag, men vi är också på alerten inför samhällsförändringar, ombyten i tidsandan, teoretiska förnyelser och allmänna vetenskapskritiska diskussioner. I min egen forskning kommer jag med dessa utgångspunkter borra vidare i de samtida komplexa svenska och osvenska kulturerna, för att på så sätt förvalta arvet från mina föregångare som med brinnande intresse åsåg hur det gamla Sverige förvandlades inför deras ögon.³⁴

Sex temaområden är karakteristiska för Umeå:

- 1 Könsteori och jämlikhet
- 2 Socialisation och kulturell prägling
- 3 Etnicitet, regionalism och nationell kultur
- 4 Vård och omsorg
- 5 Stil, smak och symbolik
- 6 Muntligt berättande och livshistorier

Följande projekt, av vilka två bedrivs inom ramen för forskarassistenttjänster och tre finansierade av statliga forskningsrådsmedel, pågår för närvarande:

- Vänskapens kulturella organisation
- Iranska flyktingar i Umeå
- Kvinnors bruk av såpoppor
- Muntliga levnadsberättelser som verklighetskonstruktion och samhällspegel
- Svensk sinnesjukvård 1860-1970

Område nr 3, etnicitet etc, behandlar frågor om bla konstruktion av urban identitet och landskapsmedvetande, nationalkänslans förvandlingar samt det tyska inflytan-

³⁴ Billy Ehn i Umeåuniversitetets presentation av de nya professorerna 1990 s 109 f.

det över svensk kultur. Under tema nr 5 finner vi studier av matkultur, om kläder som uttrycksmedel och folkligt musicerande.

Under åren 1990-94 har framlagts fyra doktorsavhandlingar.

Institutionen vill sammanfattande framhålla, att verksamhet under de senaste åren utmärkts av en fortlöpande självkritisk diskussion om kursuppläggningar, om det etnologiska forskandet och skrivandet, om kunskapens syften och om de vetenskapliga kategorierna. Som ett led i denna reflexivitet har samtliga nivåer i grundutbildningen förändrats och detsamma gäller för forskarutbildningen där en ny plan är under utarbetande.

Utvärderingsgruppens observationer och reflektioner om forskningsverksamheten

Projektkatalogen

Projektuppsättningen ger oss bilden av två stora intresseområden som det senaste decenniet varit och alltfört är centrala för etnologerna oavsett institution – men mest påtagligt i Lund, Stockholm och Umeå.

1. Det första området omfattar undersökningar som samlats under rubriker som

Etnicitet, invandrarfrågor, kulturmöten, kulturella processer, nationell identitet, regionalism och nationell kultur, regional identitet samt mentalitet.

2. Det andra större forskningsområdet, som penetreras också inom andra universitetsdiscipliner och som satt spår även i några C-uppsatser, ringas in av institutionerna med ledorden

Kön, sexualitet, identitet, kvinnoforskning, könsteori och jämlikhet.

3. En äldre typ av undersökningar, som förnyats genom betoning av andra infallsvinklar, gäller arbetsliv och lokala miljöer. Flera av det senare slaget studier pågår nu i regi av Göteborgsinstitutionen och ett par mera omfattande arbetslivsprojekt drivs av två uppsalaanknutna forskare. Till dessa undersökningar vill vi föra de projekt som går under benämningarna

Arbetsliv och arbetsplatskultur, Modern arbetsmoral, Relationen människamaskin, Den ekonomiska eliten, Karriärkvinnan och Working-class Culture in a European Perspective.

4. Under rubriken lokala miljöer har vi samlat:

Lokala samhällsundersökningar, Lokal identitet för människors kulturbygge i landsbygds- och stadsmiljöer, Livsstil och boende, lokal planering, Utby villastad samt Lokaltidningen och traditionen.

5. Vi befinner oss likaså på åkrar som bearbetats många gånger tidigare, när vi tar del av etnologiskt inriktade kulturhistoriska arbeten. Området behåller sin aktualitet och röner stort intresse utanför universitetsvärlden. Huvudsakligen finner vi här böcker och artiklar med Stockholm som ursprungsort med *Mats*

Hellspong som dess främste företrädare. En uppsalaspécialitet är religions-etnologi, som vi också kan hänföra till denna grupp.

Kulturhistoria och folkrörelser, Den folkliga idrotten, Folkrörelser och protest-rörelser samt Folklig religiositet.

6. Företeelser och föreställningar som är förbundna med vår hälsa och vår ohälsa, med åldrandet, med födelse och död har intresserat etnologer, antropologer, kultur-, medicin- och vetenskapshistoriker genom alla tider. Vid alla våra etnologinstitutioner finns ett eller flera projekt som har inriktning mot vår levnad och ändalykt.

Hälsa, sjukdom, vård, Kroppens förvandlingar (bokprojekt), Åldrandets kultur samt Vård och omsorg.

7. Den allmänna inriktningen av aktuella projekt med klar folkloristisk profil speglas i följande rubriker:

Barnfolklore, Människors konstruktion av sin historia, Livshistorier, /Muntligt/ berättande, Ritualiseringar samt Stil, smak och symbolik.

Forskningsmetod och attityd

Härutöver har, mest uttalat institutionerna i Lund och Stockholm, framhållits ett par metodaspekter som de vill se som karakteristiska för den nuvarande inriktningen vid sina institutioner.

Enligt Orvar Löfgren var det starka uppsvinget för etnologiämnet i Lund under 1980-talet främst resultatet av en teoretisk och empirisk nyorientering mot en speciell typ av *kulturanalys*. Denna kombinerade ett historiskt och ett nutida perspektiv på hur livsformer skapas och omskapas i samhällen som det svenska. Denna förmåga att kombinera olika metoder i en samlad analys, det etnologiska perspektivet, konstituerar etnologens kulturella habitus, ”hennes färdigheter och kompetens: att sätta ord på det som ofta diffust beskrivs i termer av ’det etnologiska luktsinnet, handlaget, den etnologiska blicken’”.

Åke Daun framhåller, att inriktningen i Stockholm mot studier av det moderna samhället har befästs sedan 1981, liksom den antropologiska teoriansknytningen. I en bedömning av situationen mot slutet av 1990-talet, säger han, kommer gränsen mellan historiskt inriktad etnologi och nutidsstudier, som tidigare uppfattats som ett paradigmskifte, att betraktas som irrelevant. Oavsett om etnologerna arbetar med ett äldre material eller inte torde de komma att förenas av sitt gemensamma intresse för kulturella och sociala processer. Det principiella kulturteoretiska frågorna kommer att stå i centrum.

Sven B Ek poängterar som särskiljande för institutionen i Göteborg klassaspekten, en infallsvinkel, som sägs sätta sin prägel på verksamheten.

Vi har grovt sorterat in ämnena för forskningsverksamheten i sju grupper, inom vilka tillsammans ryms mellan fyrtio och femtio projektrubriker. Även om vi tar hänsyn till att på varje projekt kan appliceras flera karakteriserande ledord, framstår för oss i utvärderingsgruppen ett par antagonistiska drag i listan. På den ena sidan slås vi av den stora bredden i verksamheten. På den andra saknar vi vissa rubriker eller ledord såsom ”materiell kultur”, ”levnadsförhållanden (modes of livelihood)”, ”jämförande studier”, ”medelklass- och överklassstudier”.

För att kommentera *de saknade rubrikerna* först: Vi har i institutionernas material funnit uppgifter om studier som nyligen avslutats eller som är under framväxt. På flera av dem skulle vi kunna applicera någon av ”våra” rubriker, rubriker som helt klart knyter an till tidigare, ”traditionell” etnologisk forskning.

Varje ny forskargeneration ser omvärlden på ett nytt sätt som kräver en ny arsenal av begrepp och termer. Det är därför vi inte sällan kan uppleva ett ämnes historia som en titt in i ett naturaliekabinett – en förhållandevis liten samling vackert förkalkade termskal, utvalda fynd i strandbrinken, som bedömts försvara en plats i disciplinens vitrinskåp. Den gemensamma kunskapen om denna ständigt växande crustala samling binder samman forskargenerationerna.

Ett urval har definitionsmässigt som sin förutsättning en större mängd att välja ur. Värderingsgruppen har gjort reflektionen, att de svenska 1980- och 1990-talen har lämnat ett ovanligt tjockt lager av skal efter sig.

När det gäller *den stora bredden*, låt oss först belysa läget med ett mer eller mindre seriöst räknexempel.

De fast anställda institutionsanknutna forskarna utgör en skara av ca 40 personer. Om vi till dem adderar doktorander och projektanställda forskare når vi upp till ca 150 personer vid institutionerna som skulle kunna ägna sig åt forskning. Samtidigt vet vi att flera av dem ingalunda har möjlighet att arbeta på heltid. Om vi gör antagandet att de genomsnittligt kan reservera halva eller åtminstone en tredjedel av sitt arbetsår åt forskninguppgifter, skulle vi nå fram till att mellan 50 och 75 (institutions)etnologer från Umeå i norr till Lund i söder på heltid ägnar sig åt sådana aktiviteter. I redogörelser av olika slag heter det att är de sysselsatta med ”projekt”.

Som riktigt stora projekt, påtagliga kraftsamlingar under lång tid, kan vi beteckna stockholmsinstitutionens Botkyrkaprojekt, vi skulle också kunna säga satsning på invandrarfrågor, lundainstitutionens genomlysning av den borgerliga kulturen, som inte minst innehöll betydande inslag av metodutveckling, och göteborgarnas ”Västsvenska programmet”. Till de stora satsningarna hör avgjort också lundainstitutionens pågående femåriga projekt ”Nationella och transnationella kulturprocesser” inom HSFR:s program för komparativ kulturforskning. Genomsnittsprojektet är dock vare sig penningmässigt eller sett till antalet deltagare särskilt stort, i all synnerhet om det ställs mot klassiska studier som Svensk stad, historikernas satsning åren omkring skiftet mellan 1960- och 1970-tal om andra världskriget eller arkeologernas nya Birkaundersökning. De allra flesta projekten är följaktligen

små och vanligtvis soloprestationer om än med viss assistans av någon som är på väg mot C- eller D-nivån. Forskningskatalogen ser nästan ut som en ägokarta i Gagnef före omarronderingen: många små lotter på varje odlare.³⁵

Om vi betraktar ämnesområdena ser vi att påfallande många rubriker med små avvikelser återfinns på alla institutioners listor. Särskilt vanligt är överensstämmelser mellan Stockholms, Lunda- och Umeåinstitutionerna. Inriktningen på det dagsaktuella skeendet resulterar i projekt som följer problemkonjunkturen och de är lika för hela landet. Det vore lätt att bygga vidare på bilden av odlingskartan: I socknarna runtomkring Gagnef ser det likadant ut, och man odlar samma grödor. Ett närmare studium av innehållet under rubrikerna visar emellertid, att samma överskrift kan rymma helt olika studier och ha olika infallsvinklar på samma problemkomplex. Sett över en något längre period kan vi också konstatera att samtidigt fullföljs en klassisk forskningstradition. Samhällsundersökningar (nr 4) har utgjort en inte föraktlig del av undersökningsvolymen. De är inte sammanhållna under en överordnad projektrubrik utan synes ha genomförts som smärre fristående undersökningar.

Stockholmsinstitutionen uppger att ungefär hälften av det senaste decenniets avhandlingar varit historiskt inriktade och den andra hälften nutidsorienterade. Detsamma synes gälla också för de andra institutionerna. Den generella tendensen pekar emellertid mot en större andel ”nutidsavhandlingar”. Utgående från den diskussion som varit under det senaste decenniet var uppgifterna om en starkare historisk orientering kanske inte vad vi förväntade oss. Däremot låg de i linje med vad vi observerade vid vår rundresa. Det fanns nämligen en ton av större förståelse för tidigare forskning och litteratur, inte minst bland studenterna, en viss attitydförändring gentemot inställningen för bara några år sedan. En mycket vanlig motivering varför studenterna valt just etnologi var intresset för den egna bakgrunden. Det övervägande antalet studerande på A- och många på B-nivån ställde sig frågande till varför de måste läsa om ”gamla föremål” eller ägna tid åt grundboken *Arbete och redskap*. Studenter som läste för högre betyg hade dock en annan syn på saken. Föremål, byorganisation och folkminnen ansågs visst intressanta, insatta i en ny kontext.

Etnologin har i mångas ögon kommit att bli vetenskapen om hur folk lever och tänker i den svenska vardagen. De två etnologiska arbeten som fått det kraftigaste genomslaget i svensk kultur- och samhällsdebatt, *Den kultiverade människan* och *Modärna tider*, är båda historiska studier. Det som gjort dem så intresseväckande i den allmänna diskussionen torde vara just det metodiska greppet, Kulturanalysen, som ofta med konstfulla knutar och flätningar, binder ihop nutiden med det förgångna. Identitetsforskningen har bidragit till att bygga upp ”horisontell” kunskap om våra egna nationella, nutida särdrag genom studier som skenbart gått

³⁵ Till en del kan bredden eller mångfalden förklaras av att ”projekt” kallas på det hela taget varje undersökning, om den så blott är en förberedande studie eller har ett tidsomfång på ett par månader. I detta avseende skiljer sig de två största institutionerna från de andra genom att de endast redovisar undersökningar av något större volym.

omvägar, exempelvis över Finland och Italien eller över Vojvodina. Mentalitets- och identitetsstudier är nästan otänkbara utan en komparativ ansats.

Slaget om dagordningen har med frustande energi, med ett antal intressanta forskningsarbeten och i kraft av ålder vunnits av en ny generation forskare. Det är uppenbart och förklarligt att det idag finns större utrymme för generositet också mot selpinnar och kistfötter.³⁶ Det finns skäl som talar för Åke Dauns förmodan att den nya vågens genombrott inte är liktydigt med ett paradigmskifte. Det agrara samhälle, som stod i fokus för den etnologiska forskningen för ett par professors-generationer sedan är borta, "arbetarklassen", ännu ett stycke in på 1950-talet definierbar, är idag ett mera problematiskt begrepp. Återstår därför som forskningsbart, med nuvarande mest frekventa metoder, medelklasssamhället och (dess möte med) invandrande folkgrupper.

Det skulle kunna hävdas att i metodavseende principellt sett inte särskilt mycket hänt sedan geronternas tid. Arkivstudier, intervjuer, deltagande observation och den eklektiska basen fanns redan hos Sven Nilsson och Elias Lönnrot. Kanske är det ett, av samhällsutvecklingen och en viss faiblesse för intervjuformen framtvingat, byte av forskningsfält som vi upplevt snarare än ett paradigmskifte.

Resonemanget går att spegelvända. Med lika rätt kunde vi framhålla, att det fundamentalt nya är just att forskningsfältet söks i och förläggs till vår egen tid. Härav intervjuens primat. I medvetenhet om dess begränsningar prövas samtidigt många andra synvinklar för att fånga den flyende nutiden, bland dem utflykter till belysande kontextuella historiska skeenden. Den historiska komponenten bildar inte bakgrund; den deltar med allehanda infall i analysen och argumentationen.

³⁶ "Forskning om selpinnar (Uppsala och Stockholm) / kistfötter" (Lund och Göteborg) är metaforen för jämförande kartografisk (disseminations) forskning. På vår Grand Tour mötte vi, med samma innebörd, metaforen "Arbete och redskap".

4 Grundutbildningen

Även om översiktligt berörs också utbildningens dimensionering, innehåll och organisation samt examinationen har utvärderingsgruppen valt att huvudsakligen koncentrera sig på hur aktuell forskning influerar utbildningen, kurslitteraturens proveniens och det kända flaskhalsproblemet C-uppsatsen.

Generellt sett har undervisningsformerna under de senaste åren förändrats från katederföreläsningar till föreläsningar i kombination med lektionsformer som bygger på och understödjer större aktivitet från studenternas sida: litteratur och diskussionsseminarier, grupparbeten och gruppdiskussioner, fältarbeten tidigt i studiegången etc. Läraren har ofta en vägledande, samordnande och sammanfattande roll. Knappast någon enda delkurs bygger på enbart föreläsningar.

Förändringen är än mer märkbar när det gäller examinationen. Formerna för denna kan variera mellan ett muntligt samtal mellan lärare och student till skriftliga hemuppgifter och grupparbeten som kan redovisas både skriftligt och muntligt. Salsskrivningar har sin plats, dock vanligen numera oftast lagda på analys och färdighetsredovisning framför kontroll av faktakunskaper. I Göteborg har prövats också väggutställningar som redovisningsmetod. Examinationen betraktas som ett led i undervisningen.

Information till de studerande om utbildningen

Stockholmsinstitutionen har på ett mera markerat sätt än de övriga utnyttjat en mycket naturlig kanal att föra ut information om ämnet och studierna, nämligen i ett genomarbetat allmänt introduktionsavsnitt och i direkt anslutning till studieplanerna. Detta var, om än kortfattat, tidigare praxis i alla ämnen vid universiteten.³⁷ I stockholmsplanen för grundutbildningen ges översiktliga presentationer för varje nivå, som sedan kompletteras i efterföljande inledningar till delkurserna. Härtill står Lusthusportens allmänna introduktionsskrift *Vad gör Stockholmsetnologerna?* (1993) i en klass för sig när det gäller att ge information om ämnet, institutionen och dess personal, utbildningen och forskningsaktiviteterna.

De andra institutionernas information av detta slag är i jämförelse med den nämnda, kortfattad. Institutionen i *Lund* har emellertid en utförlig allmäninformation på engelska för gäststuderande och producerar årligen en koncentrerad utbildningsbeskrivning, som brukas av universitet, arbetsmarknadsmyndigheter och studievägledare. Under sommaren 1994 utarbetade institutionen i *Umeå* en ämnesbeskrivning och detaljerade studieanvisningar för den expanderande distansundervisningen. Skrivningarna visar omisskänneliga släkdrag med den fram-

³⁷ Betydelsen och följden av en sådan introduktion kan studeras bla i Sven B Eks avsnitt *Tankar i Tid* i Lena Gerholm, *Etnologiska visioner*, 1993 s 166 f.

gångsrika pedagogik som för några årtionden sedan lade grunden för den långa vägens män, Hans Hermods metod från 1898.

Vid en jämförelse mellan situationen för endast tio till femton år sedan och idag kan konstateras, att informationsnivån höjts betydligt.

Antal studenter vt 94

Institutionernas lämnade uppgifter resulterar i följande sammanställning över det totala antalet studerande under grundutbildning och forskarutbildning.

	Uppsala	Lund	Sthlm	Gbg	Umeå
20 p	55 (45+10)	105 (68+37)	145 (112+33)	47 (38+9)	32 (28+4)
20 p dist	6 (4+2)	26 (21+5)	– (41+14)	55 (38+10)	48
40 p	37* (30+7)	38 (23+15)	79 (62+17)	38 (30+8)	24 (15+9)
60 p	15 (11+4)	24 (18+6)	56 (46+10)	25 (21+4)	–
80 p	–	11 (7+4)	–	–	6 (6+0)
KVL+ Mag	–	10 (10+0)	60 (49+11)	–	–
S:a Grund- utbildning	113 (90+23)	214 (147+67)	340 (269+71)	165 (130+35)	110 (87+23)
% kv-m	80-20	69-31	79-21	79-21	80-20
Forskar- utbildning	16 (12+4)	9 (17+12)	23 (12+11)	30 (20+10)	10 (3+7)
% kv-m	75-25	59-41	52-48	67-33	30-70
S:a stud	129	243	363	195	120
Andel (%)	11	23	35	19	11

* Uppsala A+B

Det bör observeras, att sammanställningen gäller registrerade studenter under vårterminen. Studerande på kurser som enbart ges på höstterminen ingår därför inte i tablan.

Under vårterminen 1994 läste sammanlagt 1050 studenter etnologi, varav 723 kvinnor och 327 män. Stockholmsinstitutionen var den största med 363 studerande (ca 35 % av totalantalet), därefter Lund med 243 (23%), Göteborg med 195 (19%) samt Uppsala och Umeå med vardera ca 125 eller 11 procent av antalet studerande.

I grundutbildning befann sig totalt 942 studenter med en fördelning som i stort svarar mot totalens sammansättning. Under forskarutbildning befann sig 108 st (ca 10 %), varvid dock bör beaktas tjänbarheten i definitionen av "forskarstuderande". Institutionerna har sinsemellan olika stränga krav på vad som anses vara en "aktiv forskarstuderande". Vidare kan utläsas att en viss förskjutning med tiden sker i könsfördelningen mellan studenter i grundutbildning och i forskarutbildning. I den förra var fördelningen 70 % kvinnor (723 st) och 30 % män (327 st), medan fördelningen på forskarstadiet var ca 60 % kvinnor (64 st) och 40 % män (44 st).

Andel män och kvinnor i grundutbildning och i forskarutbildning

Studenterna väljer etnologi tidigare i sina studier än för tio år sedan och *ämneskombinationerna* är bredare. 1986 var genomsnittsstudenten i Lund en kvinna, ca 38 år gammal och hade läst andra ämnen, vanligen arkeologi och konstvetenskap. De rena nybörjarna utgjorde en andel av 23%. Idag är *medelåldern* ca 24 år och 47% väljer etnologi som första ämne. I Göteborg var under vårterminen 1994 de studerande i grundutbildningen 134 st varav 103 kvinnor (77%) och 87 st (65%) av studenterna var i åldersintervallet 20 till 24 år. 1986 var där de vanligaste ämneskombinationerna i fallande skala: arkeologi, konstvetenskap, antikens kultur och samhällsliv och socialantropologi.

Idag är kombinationerna andra: historia, psykologi, barn – samhälle – kultur, pedagogik och sociologi. Tendensen har varit densamma vid de övriga institutionerna. Göteborgsinstitutionen lämnar denna kommentar:

Att åldersgenomsnittet minskat kraftigt under perioden får tolkas så att ungdomen i högre grad än tidigare väljer utbildning framför arbetslöshet. – – Utvecklingen / avseende ämneskombinationerna/ kan helt säkert tolkas på olika sätt. Exempelvis kan man se att 1986 dominerade de ämnen som man vanligen förknippar med den traditionella museala utbildningen. År 1993 är det däremot en tydlig övervikt för ämnen eller yrkesutbildningar som framför allt företrädes av kvinnor eller har profiler som exponerar kvinnliga perspektiv. Denna tolkning kan mycket väl förklara institutionens höga andel av kvinnliga studerande på samtliga nivåer.

Sambandet utbildning och forskning

Alla institutioner har en klart uttalad policy att grundutbildningen skall innehålla moment som orienterar om aktuella forskningsresultat, likaså att alla lärare parallellt med sin undervisning skall syssla med forskning. Denna koppling mellan grundutbildning och forskarutbildning har blivit mera uttalad under de senaste åren.

Redan under den första terminen i A-kursen finns i *Uppsala* sedan hösten 1991 ett moment (5 p) "Aktuell forskning". Litteraturen är inte fastställd utan läraren väljer bland nyutkomna arbeten. Kursen ger studenterna träning i att läsa vetenskaplig text och att diskutera metod- och teorifrågor. "Den sätter in deltagarna i den pågående debatten inom ämnet och ger insikt i vilken forskning som för tillfället bedrivs vid den egna institutionen".³⁸ Analytisk förmåga och färdighetskunskap har blivit mera framträdande och genusproblematiken har kommit att uppmärksammas. Gästföreläsare redovisar inriktningen på aktuella forskningsprojekt vid andra institutioner. Även i C-kursen finns ett 5-poängsmoment "Aktuell forskning" utan någon i förväg fastställd litteratur. Institutionen säger slutligen att det på B-kursen vore önskvärt med gruppdiskussioner om teori och metod, något som nu är förbehållet C-kursen.

Från *Lund* framhålls att kravet på faktaredovisning avtagit markant. Grundutbildningen har sedan ett par år tillbaka lagts om: undervisningen har intensifierats med ett ökat inslag av "kulturlaborationer, övningar i att arbeta med olika material, från observationer ute på sta'n, till arkivsökningar och museibesök". En viktig del av lundaprofilen är det goda förhållande som råder mellan institutionen och Folkklivarsarkivet, vilket material genom tiderna använts och fortfarande utgör viktigt basmaterial i många uppsatser och avhandlingar. Redan i den första delkursen introduceras de nya studenterna i grundbegrepp och forskningstraditioner, och under rubriken "metod och arbetssätt" sker via gruppövningar en genomgång av färskas uppsatser och en och annan avhandling.

Också vid stockholmsinstitutionen präglas initialskedet av ambitionen att ge en bred historisk kunskap, att beskriva de dominerande dragen i tidigare svensk etnologi och bibringa basala insikter i vetenskaplighet, illustrerat i etnologiska avhandlingar. Kurserna har i görligaste mån förts samman i större block. Övningsuppgifterna interfolieras av väl utarbetade problematiserande introduktioner och genomgångar i grupp efter skriftliga prov.

Sambandet mellan undervisning på grundnivå och institutionens forskning framgår bland annat av grundkursen Det mångkulturella Sverige (20p) där innehållet delas lika mellan de kunskapsorienterade momenten "Kultur och migration" och "Blandsverige" och de metodorienterade "Traditionsprocess" och "Etnologiskt arbetssätt". Övervägande antalet lärare i den kursen har varit engagerade i Botkyrkaprojektet och bedrivit forskning i invandrar- och kulturmötesfrågor. I

³⁸ Agneta Lilja, Etn inst Meddelanden nr 35, 1994.

fortsättningskursen (40p) fördjupas den vetenskapliga grundskolningen avseende såväl dess praktiska som teoretiska sidor. Många gruppuppgifter i dialog med lärarna, hemtentamina ”som kräver resonerande och reflekterande svar, arbetskrävande uppsatsprojekt med metodundervisning kopplad till skrivandet” är andra kännetecknen. Ett nyckelmoment gäller delkursen Teori, begrepp och empiri med inslag av aktuella avhandlingar och uppsatser.

I *Göteborg* introduceras studenterna under den första delkursen på A-nivån i grundbegrepp och forskningstraditioner. Senare under kursen arrangeras två temadagar, en om bondesamhället och en om det nutida samhället, varvid bland annat några avhandlingar dissekteras. Under sista delkursen, Aktuella forskningsinriktningar, ligger tyngdpunkten på aktuella forskningstendenser.

Vid den genomgripande omläggning som skett i *Umeå* har större delen av den tidigare grundläggande kurslitteraturen bytts ut. Kursplanerna har helt andra rubriker och även kunskapsmålen har förändrats. ”Nu dominerar strävan efter att lära studenterna hur etnologerna tänker och arbetar. Det handlar mer om teori och metod i kulturvetenskaperna än om att plugga in faktakunskap.” Tre röda trådar har följts för att skapa kontinuitet mellan de olika nivåerna.

1. Inriktningen på de etnologiska perspektiven och arbetssätten: studenterna skall hela tiden uppmuntras att reflektera över hur man väljer ämne och problemställning, hur man samlar in data, hur man anlägger teoretiska perspektiv på sitt material, hur analysen går till och hur man skriver etnologi.

2. Rubrikerna för de olika momenten skall binda ihop nivåerna.

A (20p)	B (40p)
Etnologiska perspektiv	Etnicitet
Samhällstyper och livsformer	Kulturteori
Tankevärldar och värdemönster	Etnologisk praktik
Källor, arbetssätt och analysmetoder	Skriftlig uppgift

Uppställningarna är innehållsligt symmetriska där varje moment ger 5 poäng.

3. Utbildningsaktiviteten har inriktningen på skriftliga uppgifter och fältövningar. Kontinuiteten mellan betygsnivåerna och anknytningen till aktuell forskning markeras också genom de perspektiv och temata som återkommer, t ex kulturanalys, etnicitet, genusaspekten, vardagslivets estetik, folkloren som en del av allt socialt liv, klasserfarenhetens betydelse. ”Man kan säga att vi lär ut etnologi som en kulturvetenskap med stark inriktning på angelägna samhällsfrågor”, framhåller Billy Ehn. Förutom dessa temata finns en historisk inriktning genom forskning om tysk kulturell inverkan på Sverige och analys av levnadsödesberättelser. Av åtta aktiva doktorander har fem ett utpräglat historiskt perspektiv på sina ämnen.

Kurslitteratur

Utvärderingsgruppen har gjort en särskild genomgång av kurslitteraturen i grundutbildningen i syfte att undersöka hur ”etnocentriska” institutionerna är. I detta fall betyder det att vi undersökt hur stor andel, antal titlar inte omfånget, av den nyttjade kurslitteraturen som har skrivits av författare vid den egna institutionen och av författare utanför. Ett biresultat av detta har blivit att vi samtidigt kunnat skapa oss en uppfattning om korsbefruktningen mellan institutionerna, en bild av vilka institutioner som läser författare vid andra svenska institutioner. Utfallet visar oss även hur institutionernas etnologiska referensram ter sig i grova drag.

De allmänna observationer vi gjorde när det gäller *Uppsala* kan sammanfattas så:

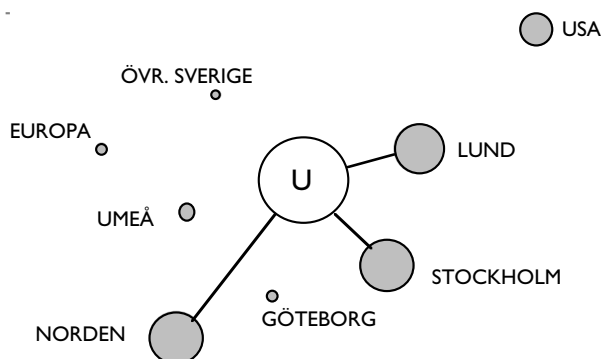
Kurs	Antal sidor	Varav extensivt	Tillkommer litt. i anlutning till uppsats (U) och specialkurs (S)
A	3 800	350	
AB	7 400		U
B	2 200		U
C	2 000		U

- Litteraturen hade sin tyngdpunkt i arbeten skrivna under 1970- och 1980-talen.
- Ca hälften av titlarna inom den obligatoriska litteraturkursen på C-nivå återfanns under rubriken ”Folkloristiska perspektiv”. Mätt i sidantal upptar folkloristiken ca 1/5 av litteraturomfånget.
- Tyska och finska förhållanden och forskning därom uppmärksammades om än i begränsad utsträckning. Det samma gällde den samiska kulturen.
- Den USA-baserade litteraturen var väsentligen folkloristisk.

Den grafiska bilden av hur Uppsalainstitutionens litteraturval, grupperad på institutioner eller länder som författaren har eller hade anknytning till, fick detta utseende. Bas: antal arbeten, $A+AB+B+C= 124$ st (se nästa sida).

Författarens
institution Relativ
andel (%)

Uppsala	29
Lund	16
Stockholm	17
Göteborg	2
Umeå	4
Övr Sverige	1
Norden (ej Sv)	17
Europa	2
USA	11

Cirklarnas ytor är proportionella mot $p\sqrt{p}$ ³⁹

Kommentar

- Författare från den egna institutionen stod för nästan 30% av kurslitteraturen (antal arbeten).
- Lund och Stockholm svarade tillsammans för 1/3, hälften var.
- Ingen av de övriga institutionerna uppmärksammade i lika hög grad författare i Norge och Finland.
- Vart tionde arbete hade USA som ursprungsland.

Motsvarande genomgång för institutionen i *Lund* resulterade i följande allmänna observationer:

Kurs	Antal sidor	Varav extensivt	Tillkommer litt. i anlutning till uppsats (U) och specialkurs (S)
A	3 200		
B	2 900		U*
C	1 100		U + S

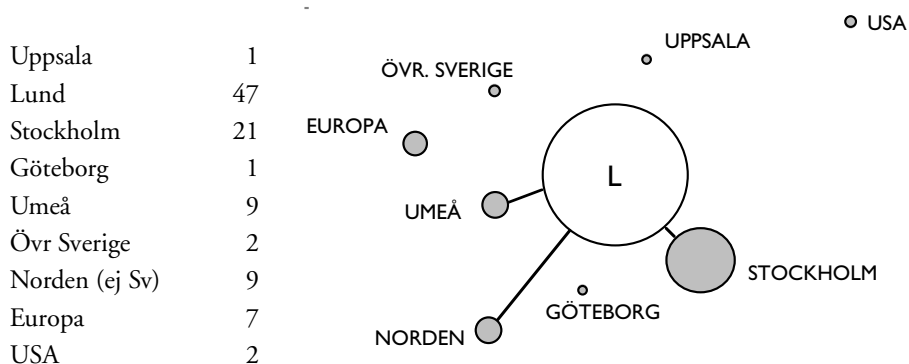
* ”Skriftlig uppgift”

³⁹ Om ytorna skulle göras direkt proportionella mot procenttalet (p) skulle ögat ha svårt att uppfatta mindre differenser mellan ytorna. För att erhålla en klarare visualisering har vi gått tillväga på följande sätt. Ytan (A) är Πr^2 där Π är en konstant. Radien (r) som – med eliminering av konstanten Π – är $= \sqrt{A}$ sätts här till $\sqrt{p}\sqrt{p} = p^{3/4}$. Vidare har vi av utrymmesskäl infört skalfaktorn 2/3. Ett exempel: för demonstrera tillvägagångssättet. Antag att procenttalet är 37. Radien har då satts till $2/3 (\sqrt{37} \times \sqrt{\sqrt{37}}) = 2/3 \times 6,08 \times 2,47 = 10$. (fastän den borde vara $2/3 \times 6,08 = 4,05$).

- Studenterna gavs en kortfattad, innehållsrik ämnesorientering i ”Utbildningsbeskrivning”.
- A-kursen hade, så när som på en norsk uppsats och en engelsk sammanfattning (Postmistress Augusta Bruhn), endast svenskspråkig litteratur. Denna var huvudsakligen från 1980- och 1990-talen.
- Under rubriken ”Handbokslitteratur” mötte vi flera klassiker.
- I B-kursens litteratur, till övervägande del publicerad under 1970- och 1980-talen, presenterades bla studier från Ungern, Frankrike, fd Jugoslavien, England och Skottland.
- Den samiska kulturen berördes inte alls.

Den grafiska bilden av hur institutionen i Lund gjorde sitt litteraturval, grupperad på institutioner eller länder som författaren har eller hade anknytning till, fick detta utseende. Bas: antal arbeten, A+B+C = 123 st.

Författarens institution	Relativ andel (%)
--------------------------	-------------------

Cirklarnas ytor är proportionella mot $p\sqrt{p}$

Kommentar:

- Hälften av den grundläggande kurslitteraturen hade författats i Lund eller i dess omedelbara närhet.
- Var femte bok var stockholmsk och var tionde stammade från Umeå eller från övriga nordiska länder.
- Litteratur av icke-svenska författare svarade för sammanlagt 18 procentandelar.

Genomgången för institutionen i *Stockholm* resulterade i följande allmänna observationer:

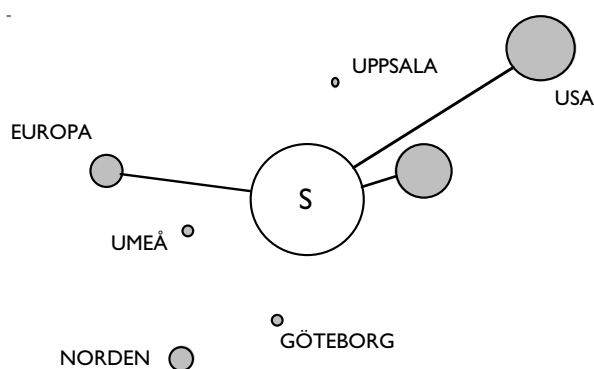
Kurs	Antal sidor	Varav extensivt	Tillkommer litt. i anlutning till uppsats (U) och specialkurs (S)
A	4 500		
B	2 300		U
C	800		U
C	1 200		S

- Den skrivna studievägledningen med korta ämnesbeskrivningar och redovisning av kurslitteraturen var klar och heltäckande.
- A- och B-kursernas litteratur var till större delen från 80- och 90-talen. C-litteraturen innehöll ett urval avsnitt ur texter av klassiker inom ämnet. En specialkurs, Nationell kultur och kulturmöten, höll sig med nästan helt nyskriven litteratur.
- Vissa av specialkurserna krävde goda kunskaper i engelska.
- Samtliga nordiska länder bidrog med arbeten. Samernas kultur belystes i tre texter (A: Kultur o samhälle och Folklore).
- Centraleuropa (Ungern) och medelhavsområdet uppmärksammades.

Den grafiska bilden av hur institutionen i Stockholm gjorde sitt litteraturval, grupperad på institutioner eller länder som författaren har eller hade anknytning till, fick följande utseende. Bas, antal arbeten, A+B+C+ specialkurser på C-nivån = 297 st.

Författarens institution	Relativ andel (%)
-----------------------------	----------------------

Uppsala	<1
Lund	18
Stockholm	37
Göteborg	3
Umeå	2
Övr Sverige	0
Norden (ej Sv)	7
Europa	11
USA	22

Cirklarnas ytor är proportionella mot $p\sqrt{p}$

Kommentar:

- Författare från den egna institutionen stod för närmare 2/5 av kurslitteraturen (antal arbeten).
- USA-författare, inkluderande ett par från Kanada, hade sin starkaste svenska bastion i Lusthusporten. Mer än var femte bok i kurslitteraturen, främst den inom specialkurserna, var skriven på andra sidan Atlanten.
- Lundensarna svarade för 18 och Europa utanför Norden för 11 procent av totalantalet titlar.
- Arbeten från våra nordiska grannar uppmärksammades företrädesvis inom de folkloristiska kurserna.

Motsvarande genomgång för institutionen i *Göteborg* resulterade i följande allmänna observationer:

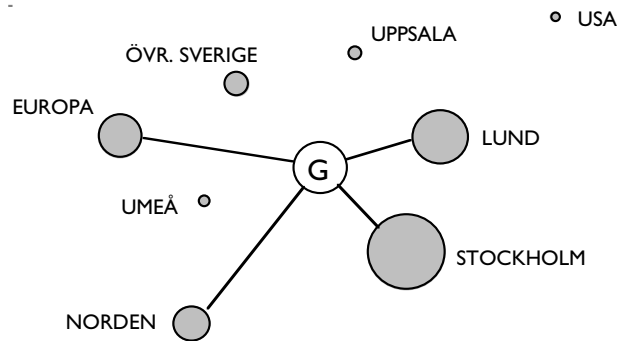
- I litteraturkursen ingick, i jämförelse med kompositionen vid de andra institutionerna, förhållandevis många korta texter.
- Urvalet skilde sig också från de andra i så måtto att vi (bortsett från Hanssen som förekommer hos alla), här fann en handfull äldre arbeten, huvudsakligen inom folkloristiken: Åke Campbell, Ernst Klein, Gunnar Granberg, Sigurd Erixon, Albert Eskeröd, John Granlund.
- 1990-talstexter dominerade, därefter följde arbeten från 1980- och sedan 1970-talet.
- Listan innehöll inslag av skönlitteratur och samhällsdebatt.
- Inget arbete om samisk kultur fanns upptaget.
- Under rubriken (författare från) "Övr.Sverige" sorterades in uppsatser eller rapporter från Svenskt visarkiv, Svenska naturskyddsföreningen (SNF), Arbetslivscentrum, Upplandsmuseet, Linköpings universitet, högskolan i Örebro och Nordiska museet.

Kurs	Antal sidor	Varav extensivt	Tillkommer litt. i anlutning till uppsats (U) och specialkurs (S)
A	4 600	500	
B	3 000		U
C	2 500		U

Den grafiska bilden av hur göteborgsinstitutionen gjorde sitt litteraturval, grupperat på institutioner eller länder som författaren har eller hade anknytning till, fick detta utseende. Bas, antal arbeten, A+B+C= 553 st (se nästa sida)

Författarens Relativ
institution andel (%)

Uppsala	3
Lund	18
Stockholm	24
Göteborg	17
Umeå	4
Övr Sverige	6
Norden (ej Sv)	12
Europa	14
USA	2

Cirklarnas ytor är proportionella mot $p\sqrt{p}$

Kommentar:

- Institutionen framstod i sitt litteraturval som den minst självcentrerade institutionen i landet.
- Arbeten av stockholmsbaserade författare utgjorde 1/4 av totalen.
- Lunda- och Göteborgsarbeten upptog lika stor andel, något < 1/5 vardera.
- Texter av europeiska författare utanför Sverige och av författare från USA utgjorde nästan 1/3 av läskursen. Arbeten av europeiska, utomnordiska författare var här vanligare än vid någon av de andra etnologiska institutionerna

När det gällde institutionen i *Umeå* fick vi fram följande bild.

Allmänna observationer:

- Institutionen hade den till nutiden mest koncentrerade litteraturen. I listorna var < 6 % publicerat före 1980, och den övervägande delen var från 1990-talet. Detta låg i linje med en beslutad policy; tonvikten skulle ligga på att presentera etnologin som en nutida forskningsdisciplin. Vetenskapshistoria och äldre arbeten fördes in först på forskarstadiet. Analytiska färdigheter sattes framför kulturhistoriskt vetande.
- Ett par arbeten på norska och ett tiotal på engelska utgjorde den icke-svenskspråkiga litteraturen, < 10 % av totalen.
- Avsnittet ”Samiskhet” och ett par arbeten om jojk markerade det samlade ansvaret för samekulturen i landet.

Kurs	Antal sidor	Varav extensivt	Tillkommer litt. i anlutning till uppsats (U) och specialkurs (S)
A	4 800		
B	3 200		U*
C	1 800		U**

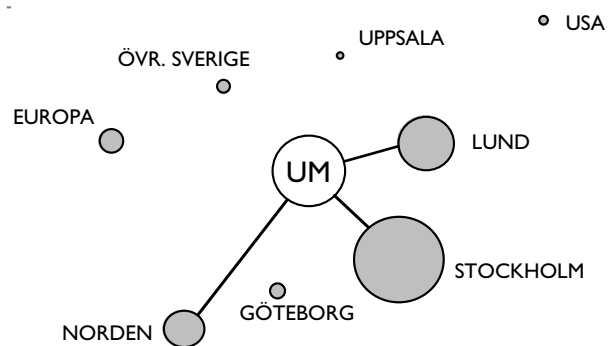
* "Litteratur-PM"

** "Skriftlig uppgift"

Den grafiska bilden av hur institutionen gjorde sitt litteraturval, grupperat på institutioner eller länder som författaren har eller hade anknytning till, fick detta utseende. Bas, antal arbeten, A+B+C=125 st.

Författarens institution	Relativ andel (%)
-----------------------------	----------------------

Uppsala	1
Lund	18
Stockholm	28
Göteborg	5
Umeå	23
Övr Sverige	3
Norden (ej Sv)	13
Europa	7
USA	2

Cirklarnas ytor är proportionella mot $p\sqrt{p}$

Kommentar

- Författare från Stockholm vägde tungt i kurslitteraturen (28%); särskilt gällde detta B-kursen.
- Den egna institutionen svarade för 23 och Lund för 18 procent av den totala litteraturvolymen mätt som antal titlar.
- På B-nivån återfanns flera nordiska arbeten, vilket totalt resulterade i andelen 13 %, som endast överträffades av Uppsala.

Sammanfattning

– val av litteratur för grundutbildningen (A+B+C)

	UU	LU	SU	GU	UmU	Övr Sv	Nord	Eur	USA
UU	29	16	17	2	4	1	17	2	11
LU	1	47	21	1	9	2	9	7	2
SU	<1	18	37	3	2	0	7	11	22
GU	3	18	24	17	4	6	12	14	2
UmU	1	18	28	5	23	3	13	7	2

Sammanställningen skall läsas enligt följande exempel: Stockholmsinstitutionen (SU i vänsterkolumnen) valde litteratur som hade en lundensisk författare (LU) till en andel av 18 % av totalantalet texter i kurslistan 1993/94. Lundainstitutionen i sin tur valde arbeten av stockholmsförfattare i en utsträckning av 21 % av totalantalet. Institutionsstyrelsen i Stockholm valde vidare arbeten av nordiska författare (utanför Sverige) till en andel av 7 % och av europeiska (utanför Norden) till en andel av 11 % av totala antalet texter och egna arbeten till en andel av 37 %.

Fältarbetet

Inom 21– 40-poängsutbildningen ingår ett moment som är ett klassiskt och obligatoriskt inslag i varje etnologs utbildning, det sk fältarbetet. Avsikten med veckan är att studenterna här skall få tillfälle att för första gången praktisera sina kunskaper i intervjuteknik, att samla material och att sammanställa en rapport över de materiella och immateriella fynden. Arbetet förläggs nästan undantagslöst utanför institutionsorten, även om på senare tid fältarbetsstyrkans storlek och de kostnader som är förbundna med fältarbetet kunnat resultera i att aktiviteterna förlagts till den egna kommunen.

Fältarbetets mödor och glädjeämnen, episoder, gemenskap och oförglömliga ögonblick bildar en egen etnologernas folklore, skrönor och sagor med nostalgisk accent. Låt vara att de ännu inte konkretiserade projekten brukar förläggas någonstans in i en odefinierad framtid, men ovanligt är det inte att äldre etnologer uttrycker en önskan om att åter få ge sig ut på fältet. Fältarbetsveckan har fått åtskilliga studenter att definitivt bestämma sig för att gå vidare i ämnet. Det är ett mycket viktigt inslag i etnologens utbildning och yrkesfostran.

Ända in på 1950- och 1960-talen kunde fältarbetet sträcka sig över flera veckor och det omfattade inte sällan en totalundersökning av en by. Klassiker i den genren är Grudboundersökningen (1936) och Lånäs by (1962). Under 1970- och 1980-talen ägnades intresset åt stadsdelar och industriorter (exempelvis göteborgs-

institutionens Annedal, Majorna/Masthugget och Kortedala). Under senare delen av 1980- talet och under 1990-talet har de olika temata formulerats på annat sätt, Livscykeln (Stockholm vt 94), Turism och badortsliv i södra Halland, Leva i Linnébygden – vardagsliv och regional identitet i Älmhultstrakten (Lund vt 92 resp vt 94), Göteborgsandan, Semester (Göteborg vt 91, resp läsåret 93/94), Gränskontakter (Uppsala vt 93) och Sport respektive Kosthåll och mat (Umeå ht-90 och vt-93).

Lundaetnologerna framhåller, att inslaget av färdighetsträning betonas mera idag än faktainläring och att färdighetsträningen var starkare betonad under 1950- och 60-talen än i 1970-talets utbildning, men att det då var fråga om andra färdigheter än dem som utvecklas idag. Studenter från Lund har alltsedan ämnets början genomkorsat det skånska bondelandskapet och genom fältarbeten bidragit till uppbyggnaden av det stora Folklivsarkivet. Materialet som vi tagit del av visar att traditionen med väl förberedda och genomförda fältarbeten förts vidare fram till våra dagar och att momentets vikt betonas i många sammanhang.

Alltsedan hösten 1988 har i *Stockholm* metod- och teknikundervisningen och uppsatsarbetet på B-kursen samordnats i projektform. På samma sätt som fallet varit med C-uppsatsen har tidigare regelmässigt skett stora tidsöverdrag med den skriftliga B-uppgiften. Sedan starten av den nya arbetsmodellen har närmare 70% klarat av uppsatsen på föreskriven tid. Den stora förbättringen kan tillskrivas en ordentlig metodgenomgång av fältmetoder och schemaläggning av det praktiska arbetet, noggranna förberedelser och skrivna direktiv inför fältarbetsveckan, en ökning av lärarinsatsen samt en kontinuerlig uppföljning av studenternas pågående arbetsmoment.

I *Göteborg* fanns när det gällde stadsdelsundersökningar en väl inarbetad metodik och praktik. När en omläggning skedde i början av 1990 uppfattades fältarbetsbasen som lösligare och problem uppstod med tidshållningen och många uppsatser fullföljdes aldrig. De senaste två årens fältarbeten, temata Nöjesliv och Semester, har ”byggt på individuellt fältarbete under ett gemensamt tema”. Institutionen befinner sig i experimentfas och söker nya former för fältarbetsveckan.

I syfte att få bättre samordning mellan uppsatsskrivandet och fältteknikmomentet på B-kursen genomfördes ht 1990 i *Umeå* en omläggning av kursen, som därefter kom att likna det arbetssätt man tidigare valt i Stockholm. Den rapport som levererades efter fältarbetet kunde tidigare endast sällan ligga till grund för B-uppsatsen. Genom att samma tema valdes för fältarbetet och uppsatserna, genom att introducera studenterna i temat redan vid terminens början, och genom att låta två lärare arbeta tillsammans i det nya upplägget lyckades institutionen första försöksterminen få ökad genomströmning till gott resultat. Av tolv registrerade blev åtta klara med sin uppsatser inom terminen och ytterligare två med en mindre fördröjning. Följande termin med samma arbetsmodell gick emellertid helt fel. Senare upprepningar har givit växlande resultat; under vt och ht 93 har dock den lyckade inledningen återupprepats. Orsaken till svängningarna finns enligt institutionen främst att söka i undervisningsgruppens sammansättning. Om studenterna

helt kan koncentrera sig på uppsatsskrivandet och inte splittras av andra studier eller eftersläpande tentamina kan den förutsatta studietiden hållas till godtagbar kvalitet.

C-uppsatsen

Ett av de mest diskuterade problemen i grundutbildningen under de senaste 20 åren är varför så gott som inga studenter klarar den sk C-uppsatsen inom stipulerad tid. Prestationen ger 10 poäng, en presumptiv tidsinsats av tio arbetsveckor. Det rekommenderade omfånget är 30-35 A4 sidor; det vanliga är minst det dubbla sidantalet. Den faktiska tidsåtgången blir vanligen ett halvt till ett helt läsår. Kursmomentet orsakar åtskilliga studieavbrott. Under perioden 1990-1993 har enligt institutionernas redovisning skrivits 195 uppsatser med följande fördelning.

Antal framlagda C-uppsatser läsåren 1990 –93

UU	LU	SU	GU	Um
33	51	50	44	17

Stockholm redovisar för perioden 1988 –1993 ett antal av 266 uppsatsskrivare (2–3 ”projektdeltagare” per uppsats). Av dem godkändes 180 (68%) av vilka 40 fick väl godkänt på sina arbeten. 86 st (32%) underkändes eller fullföljde aldrig uppsatsen. Perioden 1992–93 var motsvarande siffror 141 projektdeltagare med 98 st (70%) godkända, varav 25 (18%) väl godkända och 43 (30%) drop-outs. Utvärderingsgruppen har inte systematiskt granskat några uppsatser, endast ögnat igenom ett antal för att få ett allmänt intryck. Beskrivningen av uppsatsernas karaktär grundar sig väsentligen på institutionernas material och på lärarnas uttalanden vid vårt besök.

Den nya etnologin har fått genomslag såtillvida att uppsatserna idag till övervägande del baseras på intervjuer och, i begränsad utsträckning, på deltagarobservationer. De tidigare så dominerande arkivbaserade studierna är idag sällsynta. Fältarbete har hållit sin ställning som en obligatorisk ingrediens. Uppsatskvaliteten är skiftande, genomsnittligt är den enligt lärarna god, ofta är materialet väl genomarbetat och mera omfattande än vad som fordras.

Orsakerna till de långa tidsöverdragen har av lärare och studenter anförts vara:

- Studenternas höga krav på sig själva och det sociala trycket. Uppsatsförfattarna vill göra en bra prestation inför sig själva och inför sina kamrater.
- Bristande självdisciplin. Författaren släpar efter redan tidigare med sin skriftliga B-uppgift eller är eljest inte färdig med tidigare kursmoment, när han börjar C-kursen eller har svårt för att bestämma sig för ämne.
- Arbetsmarknadens krav. En bra uppsats är en merit när man söker arbete.
- Arbetsuppgiftens egengenererande krav. En uppsats kräver, för att bli bra, eftertanke och mognadstid.

- Institutionsledningens krav. En bra uppsats är ett villkor för att bli antagen som forskarstuderande.
- Institutionsledningen och lärarna ägnar författaren alltför litet intresse. Bris-tande handledning.

Institutionerna har funnit situationen otillfredsställande, inte minst socialt, efter-som tidsöverdrag kan medföra att den studerande blir utan studiemedel. Under de senaste två åren har institutionerna bytt uppsatser sinsemellan för att söka finna en ”institutionslikare” för vad som är en bra uppsats, studierektorerna har träffats vid ett par tillfällen för att gemensamt söka finna en lösning på problemet, och framför allt, institutionerna har vidtagit åtgärder för att åtminstone vidga flaskhalsen.

Kvalitetsfrågan aktualiseras genomgående i samband med redogörelsen för C-uppsatserna. *Anders Gustavsson* hävdar:

Kvaliteten på uppsatsen anses så väsentlig för den studerandes framtid att det är fel att medvetet sänka kvalitetskraven för att höja genomströmningen. För att göra detta kan man tillgripa andra metoder, bl a arbetsseminarier, skrivarkurser, ökade handled-arkontakter, effektiv avgränsningar vad gäller ämnesval, litteraturläsning och material-sökning. – – Ännu mindre kan man kompromissa med kvalitetskraven på D-nivån för genomströmningens skull. D-kursen har ju ett uttalat mål att vara forsknings-förberedande.

Institutionen i *Lund* ser frågan på ett annat sätt.

[Det är angeläget] att tydligare profilera uppsatsen, att ge klarare signaler om dess funktion i utbildningen. En sådan viktig information kan till exempel vara: varken inom forskning eller till exempel museiverksamhet premieras ett enbart innehålls-mässigt lysande examensarbete utan även det gedigna arbete som vederbörande kan prestera inom ramen för en fastställd tid.

Som vi strax skall se har denna tanke materialiserats i Göteborg. Stockholmarna har redovisat sin allmänna syn på kvalitet och kvalitetssäkring i en särskild promemoria.

Uppsala har dels ”arbetsseminarier”, vid vilka uppsatsförfattarna i utkastform skall redovisa tänkt uppläggning och angreppssätt, dels en kurs i ”etnologiskt skrivande”.

Göteborg har infört ett metodikmoment vid tredje terminens början: läsning av ett antal ”föredömliga” uppsatser från tidigare år. Momentet sammanfattas i två dagars work-shop. Fältarbetena har tidigare lagts och, med mönster från Umeå, har man försökt knyta ihop specialkurser och uppsatslitteratur. Kursledningen har också försökt höja uppsatsens status genom att vissa uppsatser blir kurslitteratur för nybörjarna, ett sätt att visa ”att uppsatserna inte bara försvinner efter ventileringen, utan att de kommer till användning, – – att de är en viktig del av produktionen vid institutionen”.⁴⁰ Slutligen betonas att planering av tiden är viktigt. Institutionen har beslutat om följande fyra bedömningskriterier vid betygsättningen:

⁴⁰ Magnus Mörck i brev 94 06 17.

- Det insamlade materialet skall bygga på ”gediget fältarbete”.
- Innehåll och analys är det viktigaste kriteriet för ett Väl Godkänd (VG).
- Uppsatsens utseende. Klar och tydlig utformning är ett plus.
- Planeringsförmåga. Den som blir klar i tid ”har förtur på betyget VG”.

Umeå har gjort det mest radikala försöket att bringa ned tiden. I kontrast mot göteborgsinstitutionen har kursledningen i Umeå försökt ”avpersonifiera” och avdramatisera uppsatsskrivandet. I stället för ”Uppsats” heter det nu ”Skriftlig uppgift”. Studenterna lärs att se uppsatsen som en rapport inom ett gemensamt (fält)projekt, ungefär som en nyutbildad etnolog skulle få arbeta vid ett museum.

Hela C-kursen omformades mot en koncentration på den skriftliga uppgiften. Terminen inleddes med en introduktion och studenterna tvingades redan i anslutning till den att välja ämne. Det totala litteraturpensum för C-kursen skars ner på bekostnad av specialiseringsmomentets litteratur. Bortfallet komparerades med uppsatsens referenslitteratur. Litteraturlistorna blev således individuella. Omläggningen krävde betydande merinsatser av uppsatshandledarna och av hela institutionen.

Lund har i likhet med Umeå också valt att inordna studentförfattarna i en större arbetsgemenskap inom ett gemensamt tema i stället för att låta dem göra helt fria ämnesval. Tiden för handledning har utvidgats och undervisning organiserats med speciell inriktning på uppsatsskrivandet.

I *Stockholm* kan studenten välja att ansluta sig till ett lagarbete eller att arbeta individuellt. Seminarier som behandlar uppsatser är obligatoriska. Ämnet väljs med anknytning till någon av de specialkurser som ges inom C-kursens ram.

De ökade insatserna för att få ned tiden för uppsatsförfattandet har satts i huvudsakligen under 1992 och 1993 varför några klart avläsbara effekter inte kunnat rapporteras. Från Göteborgs horisont sägs rent allmänt att insatserna givit gott resultat. I Umeå har gjorts en liknande satsning under tre terminer i följd inom B-kursen, dock med blandat resultat. En erfarenhet var uppenbar: det föreligger ett klart positivt samband mellan ökade lärar/handledarinsatser och minskad tidsåtgång.

Granskning av uppsatsen sker först av handledaren. Därefter läggs den fram vid ett seminarium under ledning av en lärare som inte varit handledare och där en eller två kurskamrater utsetts att opponera, varefter vidtar en allmän diskussion. *Betyget* sätts vanligen av handledaren och seminarieledaren tillsammans. Så är den vanliga gången vid fyra av institutionerna. I Uppsala däremot har rutinen hittills varit den att handledaren lett ventilationsseminariet och ensam satt betyg på uppsatsen.

Examinationen

I det föregående har berörts huvudtendensen i undervisningen: den starkare betoningen av färdighetsträning på bekostnad av faktainläring, ökad vikt vid förmåga att analysera och syntetisera ett material. Förskjutningen har som en följd härav påverkat examinationsformerna genom kraftigare inslag av skriftliga uppgifter och hemskrivningar, diskussioner om kursavsnitt sker i större grupper osv. De statistiska uppgifter som lämnats till utvärderingsgruppen är inte fullt jämförbara mellan institutionerna, och utvecklingen över tiden visar ingen enhetlig tendens inom de enskilda institutionerna. På aggregerad nivå (aritmetiska medeltalet för hela nämnda period) visar de fyra första kolumnerna andel godkända *senast terminen efter genomgången kurs*. Umeåsiffrorna anger andelen godkända *inom samma termin*.

Andel (%) godkända läsåren 1985–93

	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Umeå
20 p	63	59	52	72	74
40 p	69	71	43	..	31
60p	42	4	0	27	6
80p	33	44	0	..	–

---

anm.

Uppsala, 40 p =AB + B. 60 p inkluderar även eftersläntare från tidigare terminer.

Göteborg, Det förhållandevis höga värdet för 60 p är helt hänförligt till 1993, då kursen för C-uppsatsen lades om. 60% godkändes inom läsåret.

Stockholm, förstagsregistrerade, heltid

Umeå, 1993 avslutad kurs inom termin

Av sammanställningen framgår att antalet ”drop-outs” på 20-poängs-nivån är stort vid de två största institutionerna, även om ett antal senare fullföljer studierna i ämnet. De genomgående höga talen i Uppsala torde delvis bero på att uppsalastatistiken även fångar in kraftigt försenade studenter från tidigare år. Särskilt märkbart är detta på 60-poängsstadiet där Lund, Stockholm och Umeå är representativa för det verkliga läget. Göteborgssiffran har som framgått i anmärkningen sin speciella förklaring.

5 Forskarutbildningen & spridning av forskningsresultat

Dimensionerande data

I det föregående har vi sett att antalet studenter under forskarutbildning fördelar sig på lärosätena så:

Antal aktiva forskarstuderande läsåret 1993/94

	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Umeå
	16	29	23	30	10
kv +m	(12+4)	(17+12)	(12+11)	(20+10)	(3+7)
%	75-25	59-41	52-48	67-33	30-70

Under läsåret 1993/94 fanns sammanlagt 108 aktiva forskarstuderande. Av dem var 64 st eller närmare 60% kvinnor.

Antagning till forskarutbildning och val av avhandlingsämne

För *antagningen* till forskarutbildning gäller vid samtliga institutioner det grundläggande villkoret att den sökande har 80 poäng, dvs minst fyra terminers studier. Urvalet görs av prefekten/professorn i samråd med de fasta lärarna som utgör handledarkollegiet. Urvalet grundar sig i första hand på en bedömning av den sökandes C-uppsats och examensarbetet på D-nivån. Väl genomgången D-kurs har i praktiken blivit tvingande för att kunna antas till forskarutbildningen. Med utgångspunkt i de skriftliga arbetena och insatserna under fältarbetena och seminarierna görs en bedömning av den sökandes grad av mogenhet, förmåga till självständigt omdöme och kritisk analys.

För forskarutbildningen i *Umeå* förelåg vid vårt besök ett preliminärt förslag till obligatoriska läskurser:

- etnologins vetenskapshistoria (äldre avhandlingar)
- kulturteori och samhällsanalys (moderna klassiker)
- metodologi
- vetenskapsfilosofi, särskilt kunskapsteori och reflexivitet

Härtill fanns alternativa läskurser. Obligatoriska skulle dessutom vara två D-kurser om etnologiska problem. För att bli antagen till forskarutbildning måste den sökande ha klarat av två D-kurser, "Etnologiska problem". Examination sker genom två uppsatser.

I Stockholm väljs *avhandlingsämnena* av doktoranderna själva och de söker till utbildningen på basis av en skiss till planerad avhandling. Proceduren är likartad vid de övriga institutionerna. En huvudtanke är att doktoranderna så mycket som möjligt fritt skall få utveckla sin forskning, smärre självgående arbetsgrupper uppmuntras och en viktig del i undervisningen utgör projektverksamheten. Av ”principiella skäl” överlåtes till doktoranden att själv bestämma sitt ämne, men ”självkänt förekommer överläggningar med ämnesföreträdaren”, säger Sven B Ek.

Innehåll och organisation

Grundidén för utbildningens inriktning och uppläggning är primärt att ge kompetens att arbeta självständigt och hantera material på ett vetenskapligt sätt, sekundärt att lära ut realia om olika empiriska fält, säger Åke Daun. I institutionens informationsskrift ”Vad gör Stockholmsetnologerna?” inordnar han val av forskningsämne, forskningsområde och utvecklingen av individuella forskningsprofiler i en kontext av slump, stora politiska och ekonomiska skeenden i omvärlden och personliga preferenser.

Det är tidens anda som stimulerar studenter att läsa det ena ämnet framför det andra och leder dem att snarare välja det ena uppsatsämnet framför det andra. – –
Fingeravtrycken förblir individuella, men vindarna och (den förgiftade) luften når oss alla som kollektiv.(a.a. s 2)

I *Uppsala* har förslag till ny studieordning vid flera tillfällen diskuterats inom en lokal utvärderingsgrupp. Under det senaste läsåret har, förutom i handledningsform, utbildningen väsentligen skett inom ramen för avhandlingsventileringar i högre seminariet. I seminarierna deltar alla lärare men inga utsedda opponenter uppträder vid dessa tillfällen.

Också vid de andra institutionerna har seminarierna en central ställning i utbildningen. Forskarseminariet i *Lund* hade under höst- och vårterminerna 1993 ordinarie sammanträden fyra gånger per månad, vartill kom ett par upptaktsseminarier utanför ramen – ett symposium om genusteoretiska frågor, en diskussionsdag om doktorandernas arbetsvillkor samt en tvärvetenskaplig temadag, kring museer, forskning och föremål, ”Tingens hemligheter”. Av de 32 sammanträdena inleddes en tredjedel av välrenommerade utländska forskare (England, Danmark, Tyskland, Finland, Polen, USA). Sju seminariediskussioner utgick från nya avhandlingar, inkluderande två disputationer. Två av seminarierna behandlade litteratur inom en specifik forskningsgren.

I *Stockholm* hålls doktorandseminarier varje onsdag kväll under terminerna. Under höstterminen 1993 och vårterminen 1994 anordnades 32 seminarier. Av dem inleddes en tredjedel av en extern forskare, vanligen inom en annan disciplin än etnologi, åtta var avhandlingsseminarier. Förutom vid tre litteraturseminarier (arbeten av Bourdieu och Foucault) behandlades etnologisk / sociologisk forskning utanför Sverige endast vid ett tillfälle (Nils Storå, om finländsk etnologi idag).

Vid vårt besök framhöll doktoranderna sin uppskattning av seminarierna i Lusthusporten: ”får möjlighet att ’offentligt’ pröva tankar och idéer och får synpunkter från andra än handledaren, en sorts ’kvalitetskontroll’”. Därför fann studenterna det vara önskvärt att handledarkollektivet engagerade sig i alla avhandlingsseminarier. I sammanhanget pläderar de också, av omtanke om de få personer som bär hela bördan, för en förstärkning av handledarresurserna. Ett särskilt *doktorandråd* bildades hösten 1993 som ersätter doktorandrepresentanten i institutionsstyrelsen. Rådet och även enskilda har framhållit att institutionen själv borde stå för kursen i vetenskapsteori och de fann det önskvärt med en kurs i ämnets historia. Varje terminsstart borde, hävdade de, anordnas ett mottagningsmöte för alla nya doktorander för information om litteratur och om vad som är obligatoriska moment i undervisningen etc.

Göteborgsinstitutionen har sina ”Allmänna seminarier” en gång per vecka och ett specialseminarium, ”Könsseminariet” ca en gång per månad. Av de 45 seminarierna de senaste tre terminerna (vt 93–vt 94) ägnades nio åt avhandlingsdiskussion, nio åt orientering om etnologisk forskning i andra länder, sju åt pågående forskning vid andra institutioner, bl a var samtliga ämnesföreträdare och Barbro Klein för folkloristiken inbjudna som inledare. Fem seminarier ägnades könsfrågor och kvinnoforskning.

I doktorandseminarierna i *Umeå* deltar regelmässigt 10-20 personer och institutionens lärare är de flitigaste besökarna. Även C- och D-studerande är välkomna. Ibland besöks mötena av forskare från andra institutioner. Seminarieledare är oftast professorn. En uttalad ambition är att skapa kopplingar till vad som lärs ut på grundnivå. Under läsåret 1993/94 hölls 21 seminarier. Vid dem behandlades sju avhandlings- och/eller projektämnen; fyra hade karaktären av litteraturanalyser och fyra inleddes av gästföreläsare.

En särskild seminarieform har utvecklats av Britta Lundgren för det så kallade ”tjejseminariet” med deltagare från A- till D-nivån, dock med viss övervikt för C- och D-studerande. Det är frivilligt, öppet endast för kvinnor och sammanträder kvällstid en gång i månaden. Det mycket uppskattade seminariet brukar bestå av två delar: första delen fylls av en allmän information från samtliga om vad som ”är på gång”, ventilation av enskilda och gemensamma problem; också institutions-spörsmål, kurmoment och relationsfrågor, kan belysas och diskuteras. Den andra delen inriktas mot ett speciellt område och deltagarna har förberett sig genom att läsa en bestämd text. Även denna avdelning präglas av mycket fria och icke-hierarkiska former.⁴¹

Seminarierna skiljer sig från de vanliga seminarierna och föreläsningstillfällena genom att jag inte på förhand har en uppfattning om att kvällen skall leda till något särskilt kunskapsmässigt mål. Prätet är spretigt och öppet och kan leda i vilken riktning som helst och får i regel frihet att göra det också. Ändå pratas etnologiskt nästan

⁴¹ Britta Lundgren, Det etnologiska tjejseminariet – komplement eller kritik?, *Umeåetnologi* nr 26, 1995 s 47-59.

hela tiden, begrepp skärps, missförstånd diskuteras, tolkningsramar vidgas, erfarenheter utbyts. Här tror jag att det har en viss betydelse att vi sitter i etnologins ämbetsrum, vi har böckerna omkring oss och Universitetet inpå skinnet. Det enda som skiljer är att vi har valt en annan tid, en icke schemalagd tid, på kvällen och det hela är frivilligt och utan kontroll. En viss kontroll uppstår ändå, vi vill trots allt lära oss, vi är intresserade av varandra och ämnet, men är här fria att diskutera problem och erfarenheter utan ”överordnad” kontroll.(s 57)

Dessa seminarier ingår sedan höstterminen 1994 som en komponent i den jämställdhetsplan som antagits för institutionen.

*

En generell brist i utbildningen som framhållits av flera institutionschefer är att så få doktorander ger sig iväg utomlands.

Hos doktoranderna var en ofta förekommande synpunkt att seminarierna mestadels var givande. Ibland kunde dock diskussionen kana ut mot områden som kändes mindre viktiga för doktoranderna. Ett förslag från en av dem vi intervjuade var att en doktorand som hade att förbereda en inledning själv redan i utskicket formulerade de frågor han eller hon ville diskutera.

Under det senaste decenniet har forskningen i stor utsträckning bedrivits i form av lagarbeten, vanligtvis i den meningen att den yttre ramen, projektets överordnade problemställning, varit gemensam. Inom denna ram har ett antal separata, oftast individuellt genomförda, studier lagts samman till en enhet.

Inte sällan har i vissa avsnitt av projektarbetet engagerats studerande för högre betyg och forskarstuderande, som på så sätt fått tillfälle att inifrån uppleva ”work in progress” och att skaffa sig underlag också för egna uppsatser. De större forskningsprojekten har i det avseendet fungerat som forskarskolor.

Ett mål har varit att samtliga lärare skall kombinera undervisning med deltagande i forskningsprojekt. Kombinationen är dock inte oproblematiserad. Många forskare upplever en pressad arbetssituation i ambitionen att både forska, undervisa, handleda och förmedla sin forskning.

6 Serviceresurser. ”Medelinstitutionen”. Finansiering

Av sammanställningen i det följande framgår att det sammanlagda antalet fasta tjänster för etnologiutbildning uppgår till 41 (40 3/4). Dessa tjänster uppehålls av 65 personer. För administrativ och teknisk service finns 13,25 tjänster befolkade av 23 personer. I båda fallen utgör således AT-personalen ca en tredjedel av den samlade personalstyrkan. Härtill kommer ett antal timlärare och vid ett par institutioner några forskare (emeriti och ett par forskarassistenter) som inte har undervisning. Antalet lönebidragsanställda kan variera under läsåret. Det totala antalet personer (kategorin personal) som på ett eller annat sätt var knutna till de etnologiska personerna under vårterminen 1993 uppgick till 124, vartill kommer ett antal skrivningsvakter engagerade ad hoc.

Lärare och AT-personal, tjänster och personer vårterminen 1993

	Uppsala		Lund		Stockholm		Göteborg		Umeå	
	tjänst	pers	tjänst	pers	tjänst	pers	tjänst	pers	tjänst	pers
Professor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Univ lekt/ forsk ass	3	3	4,5	10	4,5	7	5,5	9	5	8
Adj. studieväglad, bibl, adm, tekn	1	2	1,75	3	5,5	8	3	5	2	5
S:a fasta	5	6	7,25	14	11	16	9,5	15	8	14
Timlärare		5		12		24		5		5
Forskare utan underv knutna till institutionen				3		5				
S:a pers vid inst		11		29		45		20		19

anm. Uppsala har ingen studievägladare utan den uppgiften ombesörjs av institutionssekreteraren och lärare. Lundainstitutionen lever i symbios med Folklivsarkivet, som har 2,5 arkivarietjänster, 1 fast institutionssekreterartjänst och 1,5 lönebidragsfinansierade kansliskrivartjänster. Professuren och amanuensstjänsten i Stockholm är knutna till och finansierade av Nordiska museet. Genom avtal har innehavaren av professuren en halvtidstjänst vid Stockholms universitet. Både Uppsala och Stockholm anmäler som en brist att vaktmästarresurser helt och hållet saknas.

Den nuvarande svenska "medelinstitutionen" i etnologi skulle ha en tjänstestruktur av utseendet 1 professor, 4,5 lektorat/ forskarassistenttjänst, och 2,65 tjänster avsedda för administrativ och teknisk service inkluderande bibliotekverksamhet. Tjänsterna skulle besättas av 1 professor, 7,4 lektorer / forskarassistenter och 4,6 administratörer och tekniker. Denna fasta stab skulle ha att ge utbildning, forskarhandledning, administrativ och teknisk service och bibliotekstjänster åt de 210 studenterna. Räknat i antalet tjänster per 1000 studenter når vi följande resultat: professorer 4,75, lektorat + forskarassistenttjänster + studierektorat 21,5, servicepersonal 12,5. Till detta skulle komma ett antal timplärare, i modellinstitutionen 10 st.

I studenternas kursvärderingar får *den administrativa och tekniska personalen* genomgående mycket positiva omdömen för sin service gentemot studenterna. Vid samtliga institutioner bekräftades den nyckelroll denna grupp spelar i institutionens inre liv. Flertalet av AT-personalen har arbetat årtal, en och annan i flera decennier, i sin befattning. De representerar trygghet och stabilitet för åtskilliga studerande, som annars skulle ha svårt att finna sig till rätta i den kravfyllda miljö som institutionen utgör. Enskilda personer och gruppen som helhet fyller en social och kurativ funktion som har stor betydelse för studenterna, för den allmänna trivseln och för institutionens verksamhetsklimat.

Som en särskild resurs både i undervisning och forskning understryker institutionen i Lund samboendet med *Folklivsarkivet*.

Lokaler och utrustning

Lokalerna är tillfredsställande efter den omfattande renovering som ägde rum 1990, säger *uppsalainstitutionen*. Doktoranderna har fått ett rum med sex arbetsplatser med tillhörande datorer, platser som inte varit fullt utnyttjade beroende på att flera doktorander bor på orter långt från Uppsala. C- och D-kurserna förfogar över en sal med två datorer, vilka också B-studerande får utnyttja i mån av plats. För grundutbildningen finns ett kursbibliotek med en uppsättning som i viss utsträckning räcker till för hemlån. Sedan 1993 säljer institutionen stencilupplagor av artiklar (upp till 30 sidors omfång) till självkostnadspris. Institutionen har vidare två kopieringsapparater, som står till studenternas förfogande.

I *Lund* lider institutionen av uppenbara lokalproblem, både på utbildnings- och forskningssidan. Den ursprungliga stugan har blivit dem trång och extra lokaler har måst skaffas på annat håll i institutionens närhet. Forskarplatserna är begränsade. Studenterna har ingen läsesal och endast en mindre källarlokal för kaffe etc. Det allmänna bokbeståndet är stort och vältäckande, men för detta finns inget samlat utrymme. Kursbiblioteket, som också det är välförsett, har måst inrymmas i en källarlokal. Viss svåråtkomlig litteratur trycker institutionen och lånar ut till de studerande mot en depositionsavgift. Material upp till en viss nivå (papperskostnaden för 40 exemplar) till studenternas uppsatser samt hela produktionen står institutionen för. Datorer finns för dem som har fasta arbetsplatser. Forskarna håller sig med egna, i många fall finansierade av de projekt inom vilka de är sysselsatta.

Vid *Stockholmsinstitutionen* är, efter ombyggnaderna under den Rehnbergska eran, utrymmena ”knappa men tillräckliga”. I vårt material uppräknas: föreläsnings- och seminarierum, läsesal, kopieringsutrustning, kök för personalen. Vid institutionen sker en omfattande egenproduktion och försäljning av läromedel, likaså står institutionen för mångfaldigande av uppsatser i seminarieverksamheten. Litteraturbeståndet är betydande. Till lärarstaben och för administrativa ändamål finns datorer. Forskare förutsätts på samma sätt som i Lund själva skaffa sig sådana hjälpmedel.

Göteborgarna framhåller, att institutionens centrala läge i staden är en fördel, att biblioteket fungerar utmärkt, och att inköpta persondatorer är uppskattade. Utvärderingsgruppen fick vid sitt besök intrycket att lokalerna är tämligen slitna, i vissa fall trånga och mindre ändamålsenliga.

Umeåinstitutionen har nya rymliga lokaler för undervisning och forskning. Tillgången på datorer och läsutrymmena för de studerande är tillfredsställande. Bibliotek för grundutbildningen och för forskningsändamål är under uppbyggnad.

Finansiering

Finansiering via statliga medel, budgetåret 1993/94 (1000-tal kr)

	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Umeå
Grundutb & forskn. (inkl lokaler)	4 000	2 860*	3 860**	3 320	3 035
Externa medel & projektmedel	640	3 000	2 190	2 790	325
Totalt	4 640	5 860	6 050	6 100	3 360

* exkl 1 700 Kkr för Folkliivsarkivet

** inkl medel från Nordiska museet och från Stockholms universitet för biblioteket

Sammanställningen visar situationen under budgetåret 1993/94. Andelen projektmedel kan variera betydligt år från år. En allmän tendens är att under senare tid allt större del av institutionernas forskningsfinansiering skett med hjälp av externa medel. Institutionen i Lund uppger att de externfinansierade projekten motsvarar ca 40 % av institutionens omslutning. Enligt tablån uppgår externfinansieringen totalt till (8 945/26 020 =) 34 % av totalomslutningen.

De ökade möjligheterna att få externa medel har delvis sin grund i en breddning av forskningsprofilen, inbrytningar på nya forskningsfält som t ex invandrarundersökningar, socialvård, medicin och byggnadsforskning. Det finns förfrågningar från främst den offentliga sektorn om etnologiskt profilerade undersökningar. En marknad för kvalificerade konsulttjänster har till följd av nutidsorienteringen öppnat sig för etnologer.

7 Institutionerna och omvärlden

Vetenskaplig och populärvetenskaplig produktion

Samtliga institutioner utger publikationer av varierande ambitionsnivå. Övervägande delen är av vetenskaplig art eller rör institutionens interna arbete. Ett inte oviktigt inslag är populärvetenskapligt inriktade skrifter, tidningsartiklar och recensioner i dagspress.

Uppsalainstitutionen ger ut "Meddelanden", stencilerade häften om ca 60 sidor två gånger per år. De innehåller korta verksamhetsbeskrivningar och bibliografier över vad lärare och doktorander publicerat. "Etnolore" är en skriftserie, inom vilken ges ut avhandlingar och rapporter från kurser och symposier. För undervisningsändamål finns en särskild småskriftserie, huvudsakligen omtryck av äldre arbeten med tyngdpunkten på 1970- och 80-talen. Perioden 1976-92 upptar 43 nummer.⁴² I samband med temadagen "Etnologisk forskning i dag" (22/4 94) upprättades en sammanställning över utgivna skrifter 1992. Den tog upp ca 60 nummer, huvudsakligen kortare tidningsartiklar och recensioner som tidigare varit publicerade i "Meddelanden".

Lundavhandlingarna publicerades tidigare vanligtvis inom ramen för "Etnologiska Sällskapets skriftserie"; numera ges de till alldeles övervägande del ut på något kommersiellt förlag. Några uppsatser flyter in i *Etnologia Scandinavica* och "Lundalinjer. Meddelanden från Etnologiska institutionen och Folklivsarkivet" som utkommer en à två gånger per år, är en korg som fylls med allehanda frukter från det vetenskapliga torget. En kanal som utnyttjas av de flesta institutioner för att informera om sin årsproduktion, så ock av lundainstitutionen, är de årsredovisningar som ges in till högskolornas förvaltningar. Till utvärderingsgruppen har institutionen redovisat en förteckning över vetenskapliga arbeten omfattande åren 1990–1993, svenska såväl som utländska texter, artiklar i uppslagsverk, minnesskrifter och hembygdsböcker, översikter och specialstudier. Förteckningen omfattar 190 texter av fyrtio författare.

Också institutionen i *Stockholm* visar ett stort antal publicerade mindre och mera omfattande arbeten, "den nödvändiga samhällsanknytningen", 110 texter under perioden 1991–92, bakom vilka står 25 författarnamn. Under tiden ht 92 – vt 93 publicerade 22 författare 127 texter, några nya böcker, några nytryck, men huvudsakligen kortare artiklar, vartill kom ett inte obetydligt antal bokrecensioner och artiklar i uppslagsverk.

⁴² Det tidigare informationsbladet *Uppsamlaren* har lagts ned.

Till *Göteborgsinstitutionen* är knuten Etnologiska föreningen i Västsverige, som ger ut tre skriftserier. I huvudserien, "Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige", utges de avhandlingar som produceras vid institutionen och andra mera omfattande vetenskapliga arbeten. Härtill finns serien "Ethnological publications" och den tvärvetenskapliga "Lokalhistorisk identitet". Föreningen står också för den populära skriften "Ljusgården", namnet efter den överglasade kringbyggda hallen i det hus där institutionen är inrymd, som kommer ut en gång årligen innehållande artiklar vanligen samlade under ett gemensamt tema. Slutligen finns en intern månatlig publikation som vänder sig till doktoranderna "FU-mummel". Årsbiografierna för 1990-93 upptar närmare 140 böcker, artiklar och recensioner. En tredjedel av litteraturen visar institutionens starka intresse för klassfrågor och arbetarkultur. I övrigt är ämnesvalet mycket varierat.

Institutionen i *Umeå* har startat den ambitiösa tidskriften "Kulturella Perspektiv, Svensk etnologisk tidskrift", som nu är inne på sin fjärde årgång. Tidskriften har utvecklats till ett allsidigt forum för etnologer, historiker, antropologer, sociologer, idéhistoriker och litteraturvetare. Sedan 1992 utges varje termin "Umeetnologi, meddelanden från Institutionen för etnologi vid Umeå universitet", i vilken publiceras uppsatser och rapporter av olika slag.

Konferenser, externa föreläsningar och internationellt utbyte

Samtliga institutioner deltar efter råd och lägenhet i internationella, särskilt nordiska konferenser. I regel medverkar en eller flera från de olika lärosätena som föreläsare eller seminarieledare.

Förutom utbyte i form av föreläsningar vid andra universitetsinstitutioner nämns från *Uppsalas* horisont kontakter med SIEF⁴³, läns museet i Uddevalla och forskare i Oslo. Samarbetskontakter gällande forskning har förekommit med Finland, Balticum, Frankrike och England och studentutbyte med de nordiska länderna. Forskarstuderande från Balticum, Polen och Ryssland har besökt institutionen.

Samarbete doktorander emellan har inletts mellan institutionerna i *Lund* och *Köpenhamn*. Enheten i Lund har ett välutvecklat tvärvetenskapligt och internationellt kontaktnät. På hemmaplan har institutionen engagerat sig mycket aktivt i "Forum för etnicitetsforskning vid Lunds universitet" och detta år har universitetet, i en strävan att skapa större institutionsenheter, lagt en nyinrättad självständig avdelning för humanekologi under den etnologiska institutionen. Institutionen redovisar ett påfallande stort utbud av externa föreläsningar, såväl i vetenskapliga fora som i folkbildningspulpeten.

Det internationella utbytet på forskningssidan är påfallande rikt i *Stockholm* till dels beroende på att några lärare vuxit upp utomlands och hållit kvar sina kontakter; andra har kortare perioder eller många år vistats som lärare och forskare vid utländska universitet. Årligen sker utbyte och samarbete med, förutom de nordiska

⁴³ Société International d'Ethnologie et de Folklore

länderna, USA, Frankrike, Storbritannien, Tyskland, Polen och Ungern. Daun har pågående projekt tillsammans med forskare även i Italien, Israel, Japan och Korea. Successivt har kontakterna med *Balticum* byggts ut.

Nytt för den senaste tioårsperioden är inbjudna utländska gästforskare, varav flera från Irland och Japan, och gäststuderande. Den externa föreläsningsverksamheten är av samma slag som den i Lund och av ungefär samma omfattning.

Utbildningen och arbetsmarknaden

Uppsalainstitutionen har endast kortfattat berört frågan i sitt material. Allmänt görs bedömningen att arbetsmarknaden för museiutbildade är trång och framhålls, att ett problem för forskarrekyteringen är det låga meritvärde som en doktorsexamen har, "Det har visat sig viktigare att ha en fot ute i arbetslivet än en färdig doktorsavhandling". Institutionen i *Göteborg* presenterar summariskt en mindre enkät omfattande 30 studerande som började höstterminen 1983, av vilka 20 examinerades, och som besvarades av endast 13 studerande. Det tekniska genomförandet och den låga svarsfrekvensen gör, att vi får nöja oss med konstaterandena att 12 av de svarande hade upplevt etnologistudierna som positiva och berikande i sitt yrkesliv, medan endast 7 st ansåg sig ha haft någon nytta av ämnet i sin examenskombination. De svarande hade yrken som hushålls- och textillärare, bibliotekarie, möbelsnickare och fritidspedagog. En var kammarskrivare. En jämförelse med de studerande 1993 visade ungefär samma åldersfördelning och lika stor spridning i yrkesintresset. I en kommentar säger institutionen:

Ämnet har sedan många år befunnit sig på en resa bort från den museala yrkeskarriär-ens krav och önskningskrav. Detta kan man tycka vad man vill om men till slut kommer man ändå fram till det nödvändiga i att ämnet måste utvecklas efter andra förutsättningar och faktum är att flertalet elever aldrig kommer att arbeta inom den museala sektorn.

Stockholmsinstitutionen fann att de 44 studenter, som läste etnologi hösten 1986, hade 23 st (52%) valt ämnet som första ämne. I samma grupp hade en tredjedel läst minst 60 poäng i andra ämnen, vanligen historia, konstvetenskap, arkeologi och kulturgeografi. 1993 (90 studenter på heltid) hade en tredjedel valt etnologi som första ämne och lika stor andel hade minst 60 poäng i annat ämne.

En jämförelse mellan de tre vanligaste ämnena i examenskombinationen 1986 respektive 1993 utfaller så:

	1986	1993
1	Historia	Konstvetenskap
2	Arkeologi	Arkeologi
	Konstvetenskap	Historia
3	Kulturgeografi	Filmvetenskap
	Socialantropologi	Bebyggelsehistoria
	Statsvetenskap	Kulturgeografi
		Litteraturvetenskap

Det främsta yrkesmålet var att få arbete inom museisektorn, närmast arbete inom en forskningsinstitution eller en kulturnämnd. 80 % av de tillfrågade med fil kandexamen hade arbete inom kultursektorn. Några arbetade inom en kulturinstitution och bedrev parallellt härmed doktorandstudier vid institutionen.

Institutionen i *Umeå* har ännu inte tillgång till historiskt material för att göra en retrospektiv undersökning av detta slag.

Institutionen i Lund gjorde 1993 en omfattande enkät (Se not 2). Utgångspunkten formulerades i två frågor: Vem utbildar vi? och Hur förhåller sig ämnet/utbildningen till yrkeslivet? Efter en test av frågeformuläret koncentrerades undersökningen på två årskullar som bedömdes ha kunnat etablera sig på arbetsmarknaden, årgångarna 1982/83 och 1986/87. Att just dessa valdes motiverades även av att mellan dessa år skett en omläggning av utbildningens inriktning.

Den totala populationen som omfattade endast dem som klarat 40 poäng – studerande med endast 20 poäng ingick alltså inte i materialet; en fråga fångade in även sådana som hade fortsatt mot 60-poäng – uppgick till 85 personer och svarsfrekvensen nådde 65 %, varför antalet respondenter var 55. Det begränsade materialet och den förhållandevis låga svarsfrekvensen gör att vi snarast bör se resultaten som uttryck för tendenser, vilket inte förtar undersökningens intresse. Enkäten kompletterades med ett tiotal intervjuer. En brist är att könsfördelningen inte registrerats. Av samtliga svarande, dvs utan uppdelning på de båda läsårsgrupperna, var ca 1/3 under 25 år när de började sina studier vid institutionen, hälften befann sig i spannet 25–40 år och resterande sjättedel var 40 år och äldre. Enligt enkäten skulle mellan de båda läsåren ha skett en förskjutning mot högre ålder när man började läsa etnologi. Resultatet måste vara ett slumpslag eller ha sin grund i den låga svarsfrekvensen. Utvecklingen vid samtliga institutioner, inklusive den i Lund, har över tiden enligt den allmänna studiestatistiken varit en sänkning av begynnelseåldern.

Räknat på hela populationen hade ca 8 av 10 läst etnologi därför att de hade ett allmänt kulturhistoriskt intresse. De såg ämnet som ett gott komplement till tidigare valda ämnen och tänkte sig en verksamhet inom kultursektorn. 6 av 10 siktade mot museisektorn, 2 av 10 mot att arbeta vid en kulturnämnd. Gränserna är flytande. Svaren ”konsthall”, ”konstnärligt pedagogiskt arbete”, och ”kulturminnesvård” kan avse båda alternativen. En lika stor andel hade för avsikt att söka sig till en forskningsinstitution. Inslaget av redan yrkesverksamma som nu kompletterade med etnologistudier uppgick till 10 %. Trots det korta tidsavståndet mellan snitten, kan i svaren urskiljas en tendens till att den senare gruppen i högre grad ville använda sina kunskaper för att få arbete utanför museivärlden: (fristående) ”fotograf”, ”turistbyrå”, ”arbete med invandrare”.

I ämneskombinationen hade skett en förskjutning mot konstvetenskap i stället för arkeologi, något som undersökarna vill förklara med att kulturvetarlinjen (KVL) infördes åren mellan de båda gruppernas studietid. KVL-kursen inom etnologin fångade upp flera klart museiinriktade som eljest skulle ha läst arkeologi.

Var hade då etnologerna hamnat? 47% arbetade inom museivärlden och 18% var knutna till kulturnämnder. Den kvarstående tredjedelen var sysselsatt med journalistik, information, arbete inom studieförbund, verksamhet med barn och ungdom och någon hade uppgifter inom sjukvården. Bland dem som studerat av rent kulturhistoriskt intresse, som sökt ett berikande element i sitt dagliga arbete fanns fritidspedagoger, lärare, en konsult (inriktningen inte närmare angiven) och ett par med medicinskt respektive naturvetenskapligt yrke.

Av de svarande uppgav 3/4 att de haft användning av sina etnologiska kunskaper i sin yrkesutövning och nio av tio uppgav att etnologistudierna haft betydelse i deras dagliga liv. Främst framhöll de att de fått insikt i olika strukturella samband och större kunskaper om det egna samhället och dess historia och ”den vanliga människans roll som samhälls- och kulturbyggare”. De ansåg att de genom etnologistudierna tillägnat sig ett kulturanalytiskt perspektiv som ökat deras förståelse för andra samhällen, inte minst den äldre allmogekulturens, kulturer och etniska grupper. Ingen uttryckte missnöje med den givna utbildningen men en stor grupp museianknuta personer efterlyste större inslag av materiell kultur i undervisningen, ”mera konkreta föremålsstudier och mindre teoretiska diskussioner/analyser”.

I lundainstitutionens material berörs relationen mellan utbildning och arbetsmarknad. Här sägs, att etnologin under de senaste tjugo åren förvandlats till ett ämne som förväntas dels ge en bred framställning av kulturmönster i det svenska samhället, dels kunna lära ut en speciell analytisk kompetens som är möjlig att applicera i vitt skilda sammanhang.

Utan vidgning av arbetsmarknaden till områden som skola, kultursektorn, invandrarfrågor, socialvård, medicin, samhällsplanering och massmedia skulle ämnet inte ha kunnat expandera så som skett. Denna breddning har emellertid samtidigt gjort det svårare att se *till vad* institutionerna utbildar sina studenter. Sedan 1986 har kunnat iakttas att motsättningarna mellan kunskapsämnet och färdighetsämnet ökat. En viktig avvägningsfråga blir då hur kunskap om olika tidsepoker skall balansera mot kunskaper om olika sociala miljöer.

8 Sammanfattande synpunkter

Institutionerna själva om sina starka och svaga sidor

Institutionerna ombads inför vårt besök att lista vad de själva ansåg vara sina fem starkaste och fem svagaste sidor – det senare ofta uttryckt i ord som ”vad som kan förbättras” eller liknande. Uppsala, Lund och Stockholm har begränsat sig till det begärda antalet ”plus” och ”minus”, medan Göteborg och Umeå har vidgat sin redovisning utöver detta. Ordningföljden anger inte någon rangordning.

Uppsala

Plusposter

- Samarbetet med andra institutioner i Norden
- Goda undervisningslokaler, kursbibliotek för grundutbildningen och datorer för C- och D-kurserna, eget doktorandrum
- Väl fungerande datautrustning med tillgång till litteratursökning och databanker över hela världen
- Folkloristiken har en egen ställning på alla kurser
- Frihet vid val av ämnen och perspektiv. Själv-ständighet, kreativitet och kritiskt tänkande uppmuntras på alla stadier.

Minusposter (”vad som kan förbättras”)

- Institutionen saknar studievägledare
- Biblioteket är underbemannat
- Svårt eller omöjligt att genomföra praktiska tillämpningsövningar och gruppundervisning när studentantalet är så stort på A och B.
- Litteraturvalet alltför orienterat mot svenska förhållanden. Engelsk och helst även tysk och franskspråkig litteratur borde nyttjas.
- Doktorander borde träna sig i att uttrycka sig på engelska.

Lund

Plusposter

- Kreativ och öppen atmosfär med en informell och prestigelös anda
- Dynamisk forskarmiljö och med en forskning som har gott internationellt renommé. Tvärvetenskaplig öppenhet.
- Gott anseende utåt

- Innovativ undervisning med ett kompetent, mångsidigt lärarlag med intresse för pedagogisk utveckling
- Den administrativa personalen en ytterst viktig tillgång

Minusposter ("vad som kan förbättras")

- Den informella strukturen leder ibland till oklarheter i arbetsfördelning och kommandostruktur.
- Tydligare rutiner önskas.
- Planering av undervisning, litteraturlistor etc blir gärna forcerad; ute "i sista minuten"
- Lokalerna charmiga men alltför överbefolkade och opraktiska. Något måste göras åt problemet. Snabbt!
- För liten kontakt mellan studenter och lärare
- Mera kontakt med syskoninstitutionerna i Sverige önskvärt.

Härtill hade Orvar Löfgren skrivit ned några *kritiska reflektioner* ställda till utvärderarna och till den egna institutionen:

- Vad innebär institutionens tillväxt? Konflikt mellan informellt styrelseskick och insyn/medbestämmande.
- Hur tar institutionen hand om outsiders och uppstickare? Alternativen?
- Professuren har tillägget "särskilt europeisk". Hur förvaltas den europeiska dimensionen?
- Leder utåtriktningen mot förflockning? Skrivs det för många artiklar men för få böcker?
- Varför är det så svårt att få lärare och doktorander att vistas längre tid utomlands?
- Hur tillgodoses museernas önskemål om en mera yrkesspecifik utbildning? Har institutionen i realiteten övergivit några av ämnets kärnområden?
- Hur mycket vill institutionerna expandera? Är de bra på att prioritera respektive välja bort?
- Beror den ökade tillströmningen på ökat etnologintresse eller på arbetslösheten?
- Hur balanserar institutionerna kraven på genomströmning och kvalitet? Vad menas egentligen med kvalitet i etnologin? Hur ge form och kontur åt "det etnologiska perspektivet"?

Stockholm

Plusposter

- En engagerad och ansvarsställande personal
- Knappa men tillräckliga undervisnings- och läselokaler, bokhandel, kök för personalen

- Institutionsbibliotek med heltidsanställd universitets bibliotekarie
- Datoriserad litteratursökning.
- Kopieringsmöjligheter (till självkostnadspris)

Minusposter ("vad som kan förbättras")

- Professorn har (formellt) endast halvtidstjänst vid Institutet, andra halvan är knuten till Nordiska museet.
- En växande mängd specialiserade och olikartade ansvarsområden läggs på en och samma underbemannade stab.
- För liten budget för konferensresor.
- För få forskarplatser. Forskningsarkiv saknas.
- Elevrum saknas.

Göteborg

I Göteborg har varje personalgrupp svarat för sig, vilket har resulterat i skiftande, ibland något divergerande utsagor. Nedan har sammanförts uttalanden av olika grupper.

Plusposter

- Duktiga elever. Många engagerade lärare. Uppskattad bibliotekservice (i.e. bibliotekarie). Bra administrativ ledning.
- Strävan efter internationalitet. Varierat kursutbud. Bra seminarieverksamhet. Förhållandevis många doktorandtjänster.
- Vetenskaplig öppenhet i betydelsen att företrädare för andra institutioner alltid välkomnats.
- God sammanhållning och hjälpsamhet inom forskarseminariet.
- Självständighet uppmuntras. Utrymme för enskilda initiativ.

Minusposter ("vad som kan förbättras")

- Otillräckligt med lärarkraft. Dålig information om ekonomi, tilldelning av lärartjänster, kunskapsmål etc.
- Otillräckliga ekonomiska resurser för biträdande handledare. För få lärarmöten. Inställningen "Vi är här för att forska, inte undervisa.
- Nyanställda lärare behöver pedagogisk kurs.
- Brist på tyskspråkig litteratur(=bristande språkkunskap inom seminariet). Bristande tid för kursutveckling inom tjänsten.
- Kurser i textförfattande önskvärt. Större teori-intresse efterlyses. Flera dispute-rade borde delta (mera aktivt) i seminarierna.
- Bättre arbetsutrymme för doktoranderna , högst två i varje rum.

Umeå

Plusposter

- *Grundutbildningen*
Kontinuerlig revidering och utveckling av kursplaner.
Bra grundkurser med stor vikt på analytisk kunskap och inslag av aktuell forskning.
Distanskurserna som involverar hela lärarkåren.
Att studenterna redan från början ska göra undersökningar och författa texter.
Informellt och kamratligt bemötande av studenterna.
- *Forskarutbildningen*
Öppet diskussionsklimat på seminarierna.
Aktuella forskningsfrågor tas upp; vilja till vetenskaplig förnyelse.
Öppenhet mot andra discipliner.
- *Institutionsarbetet*
Kamratlighet och vänlig stämning. ”Roligt att gå till jobbet”.
Väl fungerande administration.
Bra sammanhållning; mycket litet av revirtänkande och prestige.
Gott rykte och god synlighet, bla genom ”Kulturella Perspektiv”.
- *Studenternas synpunkter på grundutbildningen*
Några lärare mycket goda pedagoger.
Kurslitteraturen skriven av lärarna.
Entusiasmerande introduktion till studierna.
Vänlig, uppmuntrande stämning. Del av en helhet. Månar om studenterna.
Ordning och reda.
Initiativ utanför ordinarie under visningen. (t ex nya kvinnoseminariet).

Minusposter (”vad som kan förbättras”)

- *Grundutbildningen*
Läraryrket behöver förnyas.
Samarbetet mellan lärare borde vara bättre.
Vi vet för litet om hur kurserna fungerar.
Manlig underrepresentation.
För litet diskussion bland studenterna.
- *Forskarutbildning*
Ännu ingen färdig kursplan (maj 94).
För få doktorander.
Kvinnlig underrepresentation.
Institutionsarbetet inkräktar på forskningstid.
Inga större forskningsprojekt. Forskningen är helt individualiserad.
För liten vetenskaplig produktion av de disputerade.
Outvecklade internationella kontakter.
Jämställdhet och genusforskning på efterkälken.
- *Institutionsarbetet*
Oklar beslutsordning.

Studenternas medinflytande kan efter sättas.
Slarv med information.
Odifferentierad arbetsfördelning; alla gör allt.

- *Studenternas synpunkter på grundutbildningen*
Några lärare behöver pedagogisk utbildning och visa större engagemang.
Professorn borde undervisa mer.
Svåråtkomlig kurslitteratur.
Dåligt organiserade grupparbeten.
Otillräcklig information om schemaändringar.
För få föreläsningar på B-kursen.
Flera gästföreläsningar önskas.

Billy Ehns ”Obehagliga frågor”

- Fungerar våra tjugiga ambitioner med grundutbildningen som vi önskar?
- Lär sig studenterna det vi vill och tillägnar de sig ”den etnologiska blicken”?
- Är vi tillräckligt bra som lärare?
- Är det bra att vi har så mycket av vår egen litteratur på kurslistorna?
- Är vi tillräckligt vetenskapligt produktiva?
- Varför har vi inte mer internationellt utbyte?
- Har vi någon reell institutionsdemokrati?
- Bör vi fortsätta att underhålla den familjära stämningen på institutionen, är den ett hot mot vår professionalitet?
- Ger vi ett alltför ensidigt intryck av samsamhet och samarbete och lägger locket på konflikter mellan stridande viljor och intressen?
- Gör vi något verkningsfullt alls åt jämställdhetsfrågorna?
- Är vi inne på rätt väg när det gäller vårt sätt att bedriva etnologi i undervisning och forskning?
- Vad kommer morgondagens studenter och forskarbegåvningar att revoltera mot på vår institution?
- Betonar vi alltför mycket de analytiska färdigheterna framför kulturhistoriskt vetande? Rustar vi studenterna tillräckligt väl för arbetsmarknaden och verkligheten utanför universiteten?
- Vad bidrar vi med i arbetet på att skapa ett mänskligare samhälle och en bättre värld?

Utvärderingsgruppen:

I stark sammanfattning redovisar utvärderingsgruppen några bakgrundsdata och vi konkluderar våra intryck sålunda:

Allmänt om studiemiljön

- I landet finns fem etnologiska institutioner med följande antal studerande (vårterminen 1994).

	Grundutbildning (A + B + C + D)		Forskarutbildning (aktiva)		Totalt
	kvinnor	män	kvinnor	män	
Uppsala	90	23	12	4	129
Lund	147	67	17	12	243
Stockholm	269	71	12	11	363
Göteborg	130	35	21	9	195
Umeå	87	23	3	7	120
Totalt	723	219	65	43	1050
Fördelning %	77	23	60	40	

- Ämnet lockar flera kvinnor än män. I grundutbildningen är närmare 8 av 10 studenter kvinnor, i forskarutbildning 6 av 10. Fler män än kvinnor fullföljer sitt avhandlingsarbete.
- De studenter som läser etnologi är eniga om att de har en god *studiemiljö*. Institutionerna i Stockholm och Lund, bebor gamla patricierhus – om än i dag fyllda mer än till trängsel – de i Uppsala och Göteborg disponerar tidigare privata lägenheter, som byggts om till utbildningslokaler. Umeåinstitutionen har till sitt förfogande ändamålsenliga utrymmen i det relativt nyuppförda universitetskomplexet. På alla institutioner finns tillgång till välförsedda bibliotek och databaser.
- *Servicen* i form av studiebeskrivningar, schemata och kurslitteraturlistor till studenterna är generellt av god standard, vid de två största föredömligt utvecklad. Studievägledningen, som utöver information om studierna rymmer betydande inslag av social rådgivning, är på de flesta håll förtjänstfullt utbyggd och fungerar bra.
- Allmänt omvittnas det goda *inre klimatet*. Förhållandet mellan lärare och studenter är otvunget och flera studenter använde uttryck som ”stödande” och ”uppmuntrande atmosfär”. I jämförelse med andra institutioner som de hade erfarenhet av framstod de etnologiska som påfallande studentvänliga.
- Intensiteten i det *studentsociala livet* med föreningsliv, fester, diskussioner och sammankomster av olika slag, varierar i intensitet mellan olika årskullar.

Grundutbildningen

- *Utbildningen* bedöms av d'e studerande som förhållandevis lätt vid ett par institutioner i början, vid övriga tre mera krävande redan på A- och B-nivåerna. För samtliga inträder dock, enligt vittnesbörd i korus, en betydande skärpning

på C-nivån. Särskilt vållar, här liksom i andra humanistiskt och samhällsvetenskapligt orienterade ämnen, *uppsatsen* svårigheter, vilket visar sig genom kraftiga överdrag av förväntad studietid och studieavbrott.

Samtliga institutioner, och mest radikalt den i Umeå, har på senare år gjort betydande insatser för att finna en utväg ur problemet. Ansträngningarna har temporärt resulterat i snabbare genomströmning, men ännu är erfarenheterna allt för begränsade för att veta vilka åtgärder som är bäst. Institutionernas lärare slits mellan kravet på kvalitet och påbuden om snabbare genomströmning. De synpunkter vi senare kommer att anföra om bättre organisation för handledning är tillämpliga även på C-nivån.

Samtliga institutioner upprätthåller traditionen med *fältarbete* som en obligatorisk del i utbildningen. Momentet är mycket uppskattat. För att vara meningsfullt krävs ordentliga förberedelser från de ansvariga och uttalade krav på studenterna. På det hela taget sköts denna viktiga del av utbildningen på ett tillfredsställande sätt. Av det skriftliga materialet framgår dock att i några fall exkursionerna inte i någondera avseendet motsvarat vad man borde ha kunnat förvänta. Gruppen har muntligen framfört sina observationer till de ansvariga.

- *Lärarna* har vanligen hög formell kompetens, den alldeles övervägande delen av dem har disputerat, och, att döma av de utvärderingar som vi tagit del av, är också undervisningsskickligheten generellt sett av god klass. Vid en institution bör åtgärder vidtas för att ge lärarorganisationen en fastare struktur. Även detta har framförts under hand till institutionsledningen.

Undervisningsförmågan har vanligen förvärvats genom oförfvägen praktik under lång tid. I viss utsträckning har, främst yngre, lärare fått möjlighet att redan tidigt få viss pedagogisk grundutbildning. Vanligt förefaller emellertid vara att större delen av varje ny generation lärare alltför mer eller mindre huvudstupa kastas in i undervisningssituationen. Gruppens uppfattning är att den genom årtionden ältade frågan om bättre pedagogisk utbildning för akademiska lärare alltjämt äger full aktualitet.

En faktor, som bidrar till att göra föreläsningarna och seminarierna intressanta och som många både lärare och elever framhåller, är att lärarna ofta utgår från egna arbeten i sin undervisning. Undersökningsgruppen har funnit att synpunkten inte saknar goda skäl och att förhållandet också till dels kan förklaras av ämnets omorientering på senare tid.

- Samtidigt har vi emellertid inte kunnat undgå iakttagelsen att *kurslitteraturen*, särskilt på A- och B-stadierna, till förvånansvärt stor andel utgörs av böcker och uppsatser som författats inom den egna institutionen. Gruppen har fäst institutionernas uppmärksamhet på faran för undanträngning av externa impulser och tankemönster. Ämnet kan på grundnivå riskera att bli helt ”försvenskat” – ja, till och med ”Stockholmskt” eller ”Lundensiskt” – till vilket också bidrar studenternas avoghet mot litteratur på annat språk än svenska och därutöver nästan uteslutande på anglosaxiska.

I anslutning härtill bör nämnas, att gruppen inte utan viss förvåning observerat de generellt sett mycket låga *förkunskapsvillkoren*. Vi har förståelse för den, om

än lågmälda, inte desto mindre berättigade pläderingen från samtliga institutioner om en önskvärd höjning av kraven på språkkunskaper. Det är helt uppenbart att influenser från etnologisk forskning som uttrycker sig på tyska, franska eller på annat romanskt språk har svårt att tränga igenom den svenska barken.

- Överlag märks en strävan och en framgångsrik sådan till nära *kontakt mellan forskning och grundutbildning*. I Lund, Uppsala och Umeå sätts avhandlingar i händerna på studenterna redan på begynnelsestadiet, i Göteborg och Stockholm något senare. Professorn eller någon av docenterna föreläser eller håller återkommande seminarier om pågående forskning vid institutionen. Umeåinstitutionen har under de senaste tre åren lagt ned ett energiskt arbete på systematisk forskningsinformation genom alla stadier.

På högre stadier har studenterna tillfälle att lyssna till inbjudna föreläsare från olika svenska och utländska institutioner, inte enbart etnologer utan också socialantropologer, kulturgeografer, idé- och lärdomshistoriker, ekonomihistoriker och litteraturvetare, företrädesvis representanter för ämnen som är grannar och metodfränder till etnologin.

- *Examinationen* har på senare åren undergått stora förändringar. Skriftliga prov (salskrivningar) har nästan helt försvunnit och ersatts av hemuppgifter som redovisas skriftligt och som diskuteras i seminarieform. Omläggningen ställer i jämförelse med tidigare examinationsmetod större krav på studenternas förmåga att sammanfatta texter och beskriva sammanhang och har därmed sannolikt gjort dem bättre beredda för studier på högre nivå. För lärarna har det inneburit en ökning av arbetsbördan.
- Vårt samlade intryck är att utbildningen på grundnivå med hänsyn till studietiden håller en standard som bör kunna förväntas vid goda universitet.

Forskarutbildningen

- Under åttaårsperioden 1988-1994 har vid de fem institutionerna lagts fram fyrtio doktorsavhandlingar: Uppsala 4, Lund 14, Stockholm 10, Göteborg 5 och Umeå 7, vilket i snitt gör 1 avhandling per år och institution. Den genomsnittliga produktionstiden för en avhandling ligger på 8-10 år och disputandernas genomsnittsalder på ca 42 år.

Av dessa talande data har vi dragit slutsatsen, att forskarutbildningen inkluderande avhandlingsarbetet borde, med bibehållen standard på avhandlingarna, vara möjlig att effektivisera. Nuvarande förhållanden är inte socialt försvarbara, varvid också bör beaktas att flera års arbete i många fall aldrig resulterar i någon som helst publikation.

En generell iakttagelse vi gjort är att det svenska systemet rymmer mycket få positiva incitament för att fullfölja ett doktorsarbete och inga sanktioner. Gruppen vill framhålla det önskvärda i att lärarna uppmuntras att fullfölja sina doktorsarbeten.

- Den nuvarande uppdelningen i endera undervisning, som är tidskrävande men som medför en säker inkomst, eller forskning, som finansieras med osäkrare

projektanslag eller som sker inom ramen för ett mycket begränsat antal forskartjänster, gör att lärare tvingas eftersätta sina forskningsprojekt. De skilda finansieringsformerna bidrar till att många, särskilt kvinnor, nödgas avbryta sin högre utbildning innan de nått forskarexamen. Problemet är välkänt och frågan har utretts flera gånger. Granskningsgruppen har uppmärksammat på frågan men funnit att den bör diskuteras i ett vidare sammanhang än detta.

- Enligt vår uppfattning borde den ”prematura” forskarutbildningen kunna förstärkas främst genom närmare kontakt mellan handledaren och studenten. Vår förebild har närmast varit de tutorsystem som i moderniserade former nu allmänt tillämpas såväl i Storbritannien som i USA vid de kvalificerade universiteten. Ett mål bör vara att forskningsstudenten får det stöd och den korrektion han eller hon behöver.

Förutom *enskild handledning* borde övervägas införandet eller, i de fall de redan förekommer, mera frekvent anordnande av *smågruppsseminarier* som komplement till föreläsningarna.

Handledningen skulle kunna förstärkas genom regelbundna möten mellan handledare och student, genom strängare tidsramar och hårdare krav på forskardisciplinens rapportskyldighet. En rätt stödjande handledning är svår att genomföra om gruppstorleken överstiger tre till fyra studenter.

- I forskarutbildningen borde ingå som obligatoriska kurser *övningar i att använda forskningsmetoder*, bla enkla statistiska metoder och datorstödda tekniker, vilka många etnologer i nuvarande forskargeneration skyggat för.

Etnologin och folkloristiken

Den folkloreforskning som bedrivits i Norden har en lång och i den etnologiska världen välkänd och aktad tradition. Detta förhållande kan vara en förklaring till att folklore i Sverige så länge betraktats och drivits som ett eget, från annan etnologi, fristående ämnesområde.

Värderingsgruppen finner det uppmuntrande, att den i övriga Europa och i USA dominerande synen på folklore i denna generation fått ett genombrott även i Sverige. Vi delar institutionsledningarnas uppfattning, som också framhävs i folkloristernas skrivelse till oss, refererad i det föregående, nämligen att materiell och icke-materiell kultur visserligen har olika källmaterial (som kräver sina särskilda metoder) men som kan betraktas som skilda utflöden av en enda sammanhållen kultur. Båda ämnesgrenarna bör ingå i studenternas utbildning och de bör behandlas i ett holistiskt, coherent perspektiv.

Forskningen och samhället

Nutidsinriktningen, dvs studier om det samtida samhället, är mer eller mindre starkt prononcerad i samtliga institutioners program. Vi har emellertid kunnat konstatera, att i viss utsträckning finns en diskrepans mellan lära och praktik.

Åtskilliga studier behandlar problem av klart historisk karaktär. På frågan varför de valt ämnet etnologi vid universitetet, anförde en påfallande stor andel av studenterna på 20- och 40-poängsnivån motiveringar som baserade sig på intresse för historia i etnologisk tappning: ”hur vi/Sverige har blivit som vi/det blivit”, ”för att få ett bättre sammanhang bakåt”, ”mina rötter”. Något äldre studenter fann också att föremål, och materiell kultur överhuvudtaget, väl försvarade sin plats i undervisningen (”men gärna i ny kontext”).

Vi har vid de svenska institutionerna funnit en generös blandning av historiska och nutidsinriktade studier, en blandning som vi hoppas institutionerna slår vakt om, grunden för en fertil forskningsmiljö.

Utvärderingsgruppen har tagit del av högklassiga vetenskapliga arbeten om dagens svenska samhälle. En sådan huvudinriktning ställer emellertid ett klassiskt vetenskapsmoraliskt problem på sin spets, som kan formuleras som forskarens förhållande till uppdragsgivaren/finansiären eller som forskarens kritiska uppgift. Ett ämne i tiden dras in i tidens problem. Den som kan kasta ljus över en besvärlig aktuell fråga, och kanske till och med har goda råd att komma med, har sannolikt lättare att vinna anslagsgivarens öra än den som säger sig vilja undersöka ett skeende i det länge sedan förflutna. En av nyckelsatserna i den tidiga engelska industrialiseringen löd: ”The iron goes to the coal” (never vice versa). Det vore illa om liknande sats, ”The scholar goes to the money” skulle kunna appliceras som ett karaktistikum för vår generations etnologer och för den humanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningen i övrigt.

Sett i ett europeiskt perspektiv framstår dagens svenska etnologi som en komponent i den nationsskapande ingenjörskonsten. Som viktigt upplevs att kommentera nationaliseringsprocessen, framväxten av svenskheten. Det förefaller en utanförstående betraktare som om forskningen, i överensstämmelse med den svenska idén om en vänlig och harmlös modernisering av samhället, skulle se som en av sina huvuduppgifter att förklara hur samhället blev (så förment konfliktfritt) som det blev. Denna föreställning om en friktionsfri nationalisering, som tillhandahålls också av etnologer, har byggts upp av berättelser som förväntas bli berättade i samhället.

Etnologerna deltog, som vi berört i vårt inledande avsnitt om ämnets framväxt, i den nationella identitetstillverkningen och det torde inte kunna förnekas, att etnologerna idag tillhör dess interpretationselit. Samhället behöver terapeutiska – inte nödvändigtvis ”sanna” – berättelser, men forskningen, menar vi, har också en uppgift att blottlägga intressen och peka på symptom. Den har att värja sig mot att bli en historieberättande institution som syftar till ”förståelse av det mångkulturella samhället”. Anknytande till en bild i det föregående kan vi konstatera, att flera verkligheters knackningar hördes på institutionernas dörrar genom hela 1980- och 90-talen. Vi har med vad vi nyss sagt velat ställa frågan hur ofta knackningar under samma tid hördes i någon av institutionernas väggar eller tak därför att institutionen uppträdde störande.

Den stora *forskningsbredden* är inte helt oproblematiske. Sigurd Erixons flera decennier långa projekt om kulturgränser, med insatser som måste mätas i hundratals månår, var på flera vis exremt. Det hade dock en egenskap som utvärderingsgruppen menar i viss mån saknas i den nuvarande situationen, nämligen ett klart fokus eller en sammanhållande ram för institutionernas forskning. Profilerna tenderar att spreta åt flera håll. Vi anser det vara positivt med en mångförgrenad forskning och tolkar allsidigheten som uttryck för en vital vetenskaplig nyfikenhet och öppenhet hos institutionsledningarna. Vi rekommenderar ingalunda en forskningspolicy som den nämnda Erixonska. Samtidigt vill vi dock rekommendera institutionerna att var och en för sig diskutera samlande mål för institutionens forskningsverksamhet, gemensamma uppgifter inom breda ramar, något som vi bedömer kunde vara till gagn för den mera långsiktiga forskningsprofileringen.

Sammanfattning

Den grundläggande utbildningen är genomtänkt och ambitiös och, i beaktande av det tidsutrymme som står till buds, allsidig. Vi har gjort den positiva noteringen att företrädare för "materiell etnologi" och för den starkt sammandrag vill vi summera våra intryck och erfarenheter av vår studie så:

Vi fann de etnologiska institutionerna i allt väsentligt vara goda studiemiljöer präglade av omsorg och omtanke om studenterna. Trots knappa administrativa resurser ges en god service åt de studerande på alla nivåer. Den grundläggande utbildningen är genomtänkt och ambitiös och, i beaktande av det tidsutrymme som står till buds, allsidig. Vi har gjort den positiva noteringen att företrädare för "materiell etnologi" och för den folkloristiska delen av ämnet arbetar väl tillsammans. Studenterna får tidigt i sin utbildning orientering om aktuell forskning och vetenskaplig debatt. Den kritik som kan riktas mot utbildningen är att litteraturvalet tenderar att bli något för centrerat till arbeten av författare knutna till den egna institutionen. Andra, som vi hoppas, mera efemära problem i sammanhanget och som är speciella för någon enskild institution, har vi diskuterat med berörda. Vi är övertygade om att vi inom kort kan tala om dem i tempus imperfectum.

Inom forskarutbildningen torde, enligt vår bedömning, finnas utrymme för effektivisering utan att bredd och kvalitet skall behöva eftersättas. Den väg vi anvisat till detta mål är en intensivare och så långt möjligt individuell handledning kombinerad med strängare krav på den blivande forskaren när det gäller planering av forskningsarbetet och successiv redovisning av hur projektet fortskrider.

Vi har i korthet berört lärarnas undervisningsbörda och de därmed sammanhängande svårigheterna för dem att få tid för egen forskning och handledning. Frågan är generell för åtskilliga humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen, varför vi förordar att initiativ tas till en allmän översyn av universitetslärarnas arbetssituation.

Institutionernas kollegiala kontakter med systerinstitutioner i andra länder och med granndiscipliner inom landet synes på det hela taget vara tillfredsställande. På forskningsnivån är de väl utbyggda och studentutbytet ökar successivt. Däremot borde yngre forskare uppmuntras att i större utsträckning söka sig ut för att lära känna andra forskningsinstitutioner och andra studietraditioner. Seniora svenska etnologer är vanligtvis väl bevandrade i den internationella vetenskapliga forskningen och är öppna för att ta vara på och hämta hem metoder och teorier från andra länder. Deras bidrag i motsatt riktning är dock tämligen blygsamma. Vi är övertygade om att, med en större energiinsats på publicistmarknaden, andelen internationellt publicerade arbeten av svenska etnologer skulle kunna öka. Svensk etnologi skulle därmed med all rätt bli mer uppmärksammad och balansen mellan givande och tagande mera välavvägd.

Svensk etnologi är inne i en vital och, som vi uppfattat det, tämligen friktionsfri period med väl fungerande samarbete inom och mellan institutionerna. Det råder just nu konsensus och självförtroende inom den etnologiska forskningen. Etnologiska undersökningar har väckt intresse långt utanför disciplinen och åtskilliga etnologer deltar i samhällsdebatten.

Ämnets mångsidighet och inriktning mot dagens problem har öppnat nya arbetsmöjligheter för utexaminerade med etnologi i bagaget, vi tänker på uppgifter inom massmedia, vård och turistnäringen. Av våra diskussioner har vi förstått, att samtidigt känner universitetsföreträdarna att de alltför har ett särskilt ansvar för den viktiga kultursektorn inom samhället, som i sitt arbete har sin bas i tradition, föremålssamlingar och äldre arkivalier.

Tämligen ingående har vi granskat institutionernas forskningsprofiler. Vi har därvid kunnat konstatera att, även om nyorienteringen tagit mycket krafter i anspråk inom institutionerna, banden med äldre generationers insatser ingalunda brutits. Den historiska dimensionen används på ett mer dynamiskt sätt än tidigare.

Vårt sammanfattande omdöme om kvaliteten i svensk etnologisk utbildning, i forskning och i skötseln av universitetsinstitutionerna är att den hävdar sig väl i det europeiska etnologiska samfundet.

9 Institutionerna och utvärderingen

Reflexioner kring utvärderingsarbetet i Uppsala

Katarina Ek-Nilsson

De sex högarna

Som sekreterare i den lokala utvärderingsgruppen har jag fått uppdraget att formulera några reflexioner kring utvärderingsprocessen (se *Meddelanden Uppsala*, nr 36, 1994: 3-24).

Min första slutsats vid arbetet med att ”utvärdera utvärderingen” är att den gamla framtidsdrömmen om ”det papperslösa kontoret” inte har blivit något hot mot svensk pappersindustri. Som så ofta är fallet med framtidsvisioner blev spådomen om ”det papperslösa kontoret” just inte mera än en icke förverkligad dröm.

Vårt gemensamma utvärderingsprojekt har producerat en otrolig mängd papper. I mitt lilla arbetsrum ligger nu sex pappershögar. Där ligger papper från Orvar Löfgren i Lund, sammanställningar som Anders Gustavsson skickat till Lund, kompendiet ”Utvärdering för kvalitet” och papper från Sune Björklöf inför besöket på vår institution i maj 1994. En ganska tunn hög innehåller skilda utskick från Uppsala universitet. De rör kvalitetssäkring och utveckling, utvärdering och mål för grund- respektive forskarutbildningen vid Uppsala universitets historisk-filosofiska sektion. Det är papper som vi läst och ibland diskuterat vid den lokala utvärderingsgruppens möten, ofta i en belåten känsla av att etnologin har legat rätt långt framme i de här frågorna, tack vare det gemensamma utvärderingsarbetet.

Dessa möten har också lämnat spår i tillvaron, i form av en tredje hög. Där är tonen en annan – minnesanteckningarna skulle läsas av oss själva på institutionen, och där finns en blandning av institutionsspecifik och allmän information, smått och stort, och många diskussionsämnen som rör institutionens verksamhet och endast indirekt utvärderingsarbetet. Utvärderingsgruppens arbete förefaller ibland ha flutit ut i sådant som snarare hör hemma i institutionsstyrelsen eller på planeringsseminarier eller personalmöten.

Nästa pappershöga är lite bucklig. I den högen finns förväntningar, framtidsplaner, önskemål angående institutionsrutiner och undervisningsinnehåll, drömmar om forskningsprojekt och meningsfullt forskarsamarbete, men också besvikelser och resignation. Det är studenterna och doktoranderna som har gett uttryck för sina tankar i svar på enkäter som gjorts av de studerande på respektive nivå.

Den hög som förefaller mest substantiell kommer sedan: förslag till nya utbildningsformer i etnologi A-C, uppläggning och tema för D-kursen hösten 1994 samt

förslag på kontrakt/arbetsplan som är tänkt att upprättas mellan institutionen och varje forskarstuderande.

Den suddiga bilden

Utvärderingen gav oss till att börja med, med hjälp av enkäter till alla studerande på institutionen, en bild av vilka vi är. En suddig bild, men ändå. Konturerna av en doktorandgrupp och studentgrupper på skilda nivåer, så som vi såg ut i termer av bakgrund, uppfattning om och förväntningar på ämnet etnologi, krav på institutionsrutiner och utbildningsinnehåll, tonade fram. Såväl problem som vardaglig glädje kom till ytan. För mig, som samlade in och sammanfattade doktorandernas enkätsvar, blev det ett tillfälle att lära känna mina doktorandkolleger, deras vetenskapssyn och ambitioner. Det var lärorikt men blottade samtidigt en eventuell brist: hur ser samstämmigheten och samhörigheten ut, när var och en får formulera sig? Utgör komplexiteten en styrka eller hotar den att spränga oss inifrån och slunga ut oss i en vetenskaplig hemlöshet? Sådana frågor väcktes, och diskuterades, delvis kanske som en följd av utvärderingsarbetet.

Om således enkätsvaren avseende forskarutbildningen hade en kvalitativ karaktär, så var svaren från grundutbildningen mera knapphändiga. De handlade mindre om reflexioner kring ämnets karaktär, men desto mera om uppfattningar kring undervisning och institutionens service gentemot studenterna. En brist i institutionsarbetet och samtidigt en styrka i utvärderingen var att den kunskap om studenterna som borde vara självklar behövde en utvärdering för att formuleras.

Samtal och eftertanke

Diskussionerna i vår utvärderingsgrupp, som bestod av lärare samt studentrepresentanter för alla nivåer, tenderade att bli både långa och multipla. Handlade utvärderingen om allt möjligt som rörde institutionen? Irritationen över de långa mötena var ibland påtaglig, vi kunde sakna stringens och en fastare uppfattning om vad utvärderingen egentligen avsåg. Vi kände osäkerhet för vad som styrde vårt utvärderingsarbete – var det vi själva som angav riktningen, eller var det de som tagit initiativ till den, var det den utsedda internationella gruppen, som någonstans i fjärran ställde outtalade krav, vilka vi försökte tolka?

När jag nu läser igenom två års minnesanteckningar så ser jag, att i röran av små och stora ärenden, så förde vi hela tiden ett samtal om institutionens verksamhet. Frågor togs fram, som kanske annars aldrig aktualiserats. Frågan nu är i vilken form samtalet kan och bör fortsätta. Att det behövs någon typ av kontinuerlig eftertanke och kvalitetshöjande är rätt uppenbart.

Ny studieordning

Det mest konkreta arbetsresultatet som kom fram under utvärderingsperioden var ett förslag till ny studieordning på grundutbildningen, som lades fram av Gösta Arvastson. Det diskuterades av arbetsgrupper bestående av såväl lärare som

studenter. Avsikten med förslaget är att förnya arbetssättet inom undervisningen för att ge studenterna bättre färdigheter i kulturvetenskap och större möjlighet till specialisering. Förslaget är inte en följd av utvärderingsarbetet. Snarare är det så att utvärderingsarbetet aktualiserat planer som redan fanns och gjutit liv i en tidigare påbörjad process.

Lättare att ställa krav

Jag påstår att medvetandet om att en utvärdering pågår framkallar en allmän skärpning vad det gäller verksamheten. Det blir viktigare att diskutera utbildningsformer, att se till undervisningens kvalitet. En större medvetenhet om betydelsen av kvalitet kommer, i bästa fall, inte minst doktoranderna till del. Om strävan efter en meningsfull och vetenskapligt högkvalitativ forskarutbildning förstärks genom en pågående utvärdering, så är det lättare för doktoranderna att ställa krav.

Ebba Witt-Brattström uttalade, apropå att hon anmält sin institution till Jämo, att ingen grupp är så svag i samhället som kvinnliga universitetsanställda. Uttalandet kan förvisso diskuteras, men pekar ändå på något viktigt. På varje universitetsinstitution, liksom andra arbetsplatser, råder ett maktförhållande. Har det med utvärderingen att göra? Kanske på det sättet att vetenskapen om att institutionens verksamhet är föremål för utvärdering, utvärderar sig själv och bör fortsätta att göra det som en integrerad del av den löpande verksamheten, kan belysa maktbalansen och kanske även påverka den. En utvärdering bör kunna ge berättigade krav tyngd och relevans, inte minst genom att uppgifter om verksamheten vid andra etnologinstitutioner kan studeras.

Betygssättning–värdering–utvärdering

Mot rubriken ovan kan invändningar resas. Utvärderingen skulle ju inte innebära någon betygssättning eller jämförelse mellan institutionerna. ”Den internationella utvärderingen syftar inte till att betygssätta och jämföra institutioner utan att vara en resurs för lokalt utvecklingsarbete...” skriver Orvar Löfgren i ett av de papper som ligger i min första hög. Att det lokala utvecklingsarbetet bör vara det viktigaste, låter oantastligt. Det är också lätt att hålla med om att det inte ska vara frågan om någon betygssättning. Men nu är det ju så att hur det bör vara inte alltid är detsamma som hur det är. Det kan finnas skäl att fundera över hur betygssättande attityder ska kunna undvikas. Är det möjligt? Är det eftersträvansvärt och i så fall varför? Finns inte ett moment av värdering nedlagt i själva begreppet utvärdering? I själva uppläggnings – flera institutioner genomför en utvärdering, varefter materialet sammanställs – är enligt min mening nedlagt ett jämförelsemoment.

Nu väntar det svåraste

Vår lokala utvärderingsgrupp är nu vilande. Vi har levererat vårt material, besöket är avslutat, vi väntar på den ”stora”, eller ”internationella” utvärderingsgruppens, sammanfattning av de två årens mödor. Nu börjar den verkliga utmaningen, för nu kommer det svåra: att inte tillåta detta att bli något som vi sätter punkt för och lägger

till handlingarna. Den utvärdering som nu görs kommer att vara inaktuell om ett antal år. Det viktiga kommer nu och innebär att ett mera utpräglat kvalitetstänkande måste genomsyra vårt arbetssätt, i vardagliga rutiner, i administration, undervisning, forskning, i samarbete inom institutionen och i samverkan med intressenter utanför densamma. Vad som ska hända med vår lokala utvärderingsgrupp är inte klart. Det är långt ifrån självklart att dess arbetssätt är det riktiga i fortsättningen. Formen, men framför allt innehåll och arbetssätt, måste nu diskuteras och leda till en ökad medvetenhet.

Bättre planering och skarpare målformulering

En inomvetenskaplig utvärdering av fem universitetsinstitutioner har gjorts. Den berättar något om hur vår etnologiska praktik ser ut, vår administration av kulturforskning. Men vad säger den om lite större frågor kring ämnet? Har själva ämnet etnologi utvärderats? Jag skulle önska att detta arbete kunde leda fram till en fördjupad diskussion om ämnets samhällsrelevans – och då menar jag på ett mera djupt liggande plan än att etnologi är ett nyttigt ämne att läsa om man vill bli museiman, bibliotekarie eller vad det nu kan vara, eller att vi kan lägga ut texten om vissa företeelser i press, radio, TV. Allt detta är både relevant och riktigt och viktigt. Men: Den viktigaste diskussionen återstår. Hur livsnödvändigt anser vi själva att vårt ämne är? Vem behöver oss oundgängligen och varför? Går vi med både distans och brinnande låga i strid för nödvändigheten av den etnologiska insikten, om den behövs, och hur motiverar vi den?

Att vara under utvärdering

Orvar Löfgren, Lund

Plikten och lusten

När jag på hösten 1992 ventilerade idén om ett etnologiskt utvärderingsprojekt bland mina kollegor, var det knappast entusiasm jag mötte. Reaktionen varierade från suckar över den extra arbetsbelastning det skulle innebära till konstaterandet att ”det är nog nyttigt”, med mer av plikt än engagemang i rösten. Olusten hade inte så mycket med en rädsla för att bli mätt, vägd och poängbedömd, som med en känsla av att utvärderingsarbetet sällan står i proportion till utbytet. Spåren från andra utvärderingsprojekt förskräckte, och läsningen av en del tidigare rapporter från granninstitutioner bekräftade snarast farhågorna: de tedde sig ofta mycket förutsägbara och föga provokativa. Språket hade ofta karaktären av den genre man skulle kunna kalla utvärderingssvenska: utslätat och vattenkammad.

Dessa inledande förbehåll byttes dock mot mer entusiastiska förhållningssätt när projektet väl drogs igång, och det är intressant att reflektera över vad som varit lustbetonat respektive olustbetonat under själva utvärderingens gång.

Det vilar ett starkt drag av ”måste” och ”borde” i inställningen till utvärdering i den akademiska världen, men även en rutinisering som kan medföra att institutionen mer eller mindre automatiskt går igång med att samla in ”grundfakta”, en verksamhet som sällan ger fullt utbyte i förhållande till arbetsinsatsen. Jag tror de flesta utvärderingsprojekt av denna typ gärna blir överambitiösa i starten och därför ofta tappar orken på upploppet. Risker är att utvärderingsprojektet slutar just när det borde ta fart, de tjocka pärmarna med rapporter, statistik och kursvärderingar åker upp på hyllan för att samla damm. Just i det skede när det är dags att gå från värdering till åtgärd, uppstår gärna en utvärderingströtthet.

Därför hade vi i planerna för vårt eget etnologiska projekt redan från början poängterat vikten av en satsning på ”livet efter utvärderingen”. Där befinner vi oss nu och har därför anledning att fråga oss: vad ville vi ha ut av utvärderingen, vad har vi hittills fått och hur kommer vi vidare med att utnyttja den kunskap som samlats in? Vilka erfarenheter av positiv och negativ art har vi gjort under utvärderingsarbetet?

Låt mig först konstatera att vi har haft förmånen att få en utvärderargrupp som undvikit att producera sig i genren ”utvärderingssvenska”. Rapporten är välskriven, med en välsmält faktamängd, framställningen är insiktsfull och ger goda möjligheter till jämförelser mellan institutionerna på en rad viktiga punkter. Den aptitliga formen bör vi framförallt tacka gruppens sekretare och primus motor för. Utan Sune Björklöfs energi, entusiasm och kunnande hade detta utvärderingsprojekt inte gått att genomföra. Till detta kommer att själva sammansättningen av gruppen ter sig lyckosam. Mitt intryck är att den fungerat mycket fint tillsammans och att medlemmarna kompletterat varandra på ett konstruktivt sätt. (Ingen av dem skulle dock troligen vilja utsättas för det fakirprogram som rundresan mellan fem institutioner på en vecka innebar igen, det var en heroisk prestation!)

När jag sitter och läser i rapporten slås jag gång på gång av att de viktigaste erfarenheterna i ett utvärderingsprojekt sällan går att sätta på pränt. För mig personligen har de efterlängtrade aha-upplevelserna ofta kommit i informella samtal med folk på den egna och på andra institutioner, eller i kaffediskussioner med utvärderarna. Ibland kan det blixtra till i sådana meningsutbyten, då plötsligt nya mönster i institutionskulturen träder fram eller man får ett nytt perspektiv på vad som faktiskt händer i undervisningen. Det är dessa ögonblick som utgör utvärderingsprojektets lustbetonade och energiframkallande sida, men dessa överraskningsmoment kan inte schemaläggas eller organiseras fram. De produceras under oförutsägbarhetens skiftande villkor, och jag tycker det vore intressant att vi alla funderade över vilka dessa ögonblick varit – eller inte varit.

Redan från början fick vi veta av den pedagogiska expertisen att de viktigaste erfarenheterna, de måste vi göra själva. Ingen deus ex machina kommer att nedstiga till institutionen för att rycka undan hemmablindhetens skygglappar. Det tog tid för oss att inse att det var i självvärderingen som det mesta jobbet måste göras. De externa utvärderarnas arbetsvillkor var av ekonomiska och tidsmässiga skäl sådana att de främst kom att fungera som sparringpartners. Och jag kan märka att det egentligen är *nu* jag skulle vilja sitta och diskutera vidare med dem: i efterklokhetens tid.

I denna efterklokhet ingår bland annat insikten att vi just, som så många andra, var överambitiösa i starten. Det stora arbetet som lades ner på studentenkäter och statistikgenomgång står inte i proportion till utbytet. Det gjorde däremot de sammandragningar med institutionens personal och studenter, under vilka vi försökte kartlägga institutionens starka och svaga sidor (se framställningen i diskussionsunderlaget för de externa utvärderarna från Lund, 1994). En lärdom är även hur lätt det är att fastna i genren ”finn fem fel”, hälsan tiger still i alldeles för hög grad, men det finns även anledning att fundera över vad som kan sägas offentligt.

Varar ärlighet längst?

Den perfekta institutionen existerar inte, och det innebär att alla institutioner har lik i lasten, interna problem, otvättade bykar – stora eller små. Ingen kan genomgå en extern utvärdering utan att fundera över hur mycket av dessa ting som bör eller ska visas upp utåt. Hur ärliga vill vi vara inför omvärlden?

I vårt eget utvärderingsprojekt fick vi en spark i rätt riktning när Billy Ehn från Umeinstitutionen vårterminen 1994 författade några rättframma sidor kring institutionens starka och svaga sidor – och därmed bröt mot det ofta alltför slätkammade och utslätade rapportspråket. Hans provokation ledde till att vi andra satte oss ned och gjorde liknande listor, sällan dock med samma rättframma ansats. Åtskilliga av de inrapporterade punkterna som nu finns med i utvärderingsrapporten har dock något ganska vattenkammad över sig. Och man kan fråga sig om det är de små problemen som spelas ut, medan de stora stuvats undan. Eller är det kanske så att mycket välfungerande institutioner, som Umeinstitutionen tycks vara, kan kosta på sig att visa upp sina brister.

Här har vi ett grundläggande problem i all utvärdering: vad finns det för incitament att lyfta fram sina bräckligheter och svagheter inför fakulteten, grannämnen, systerinstitutionerna eller Kanslersämbetet. Kan inte en sådan ärlighet vändas emot institutionen? Klart står att det finns en rad, oftast outtalade tabun, om vad man kan omtala och vad man kan utvärdera. Vad får sägas och vad kan inte sägas: detta kunde vi diskutera mer i utvärderingsprojektets efterdyningar.

Den rapport vi fått ger en på det hela taget mycket positiv bild av svensk etnolog, med tanke på ämnets expansiva liv och traditioner för en stark satsning på undervisning är detta inte heller orimligt, men ett önskemål från min sida är att varje enskild institution skulle fått sin egen blandning av ris och ros, i den mån det nu hade varit möjligt.

En nyckelgrupp som borde ha belysts bättre i rapporten är den administrativa personalen. De är i hög grad institutionens ansikte utåt och de måste ha en mycket stor del av äran för den ”studentvänliga” etikett som ämnet fått.

Hemmablindhetens problem

Den akademiska kulturen är traditionsfast med en kulturell seghet, som ofta gör det svårt att tänka om eller göra tabula rasa. Det finns nationella och lokala rutiner för hur man ska undervisa, examinera, upprätta kurslistor eller prioritera resurser, som är svåra att bryta. En poäng med internationella utvärderare kan vara att de kan komma från akademiska subkulturer med andra sätt att prioritera och organisera undervisningen. Det är t ex slående i vilken utsträckning upprättandet av litteraturlistor har haft byråkratiska former i Sverige, medan de i andra länder oftast varit ett ansvar som lämnats till läraren på kursen.

Det är här jag gärna skulle vilja möta vår utvärderargrupp bakom skål och vägg, för att få diskutera deras mer impressionistiska (och kanske otryckbara) intryck. En annan viktig kunskap handlar om vad vi *inte* bör importera från den internationella akademiska världen. Vår engelsk-amerikanske utvärderare gav oss skrämmande inblickar i det utvärderingsraseri som under de senaste åren drabbat engelska universitet, med en starkt ökad arbetsbörda för institutionerna som följd. Det kunde även vara intressant att få höra vad utvärderarna kunde finna värt att importera från den svenska etnologvärlden

Kvalitet som utbildningssystemets magiska besvärjelse?

Bland de lärdomar jag gjort av att befinna mig under utvärdering hör en problematisering av begreppet kvalitet i undervisning och forskning.

För något år sedan deltog jag i ett universitetsmöte med en kvalitetssäkringsgrupp som reste mellan högskolorna för att diskutera hur kvaliteten skulle kunna säkras i det nya studentpengasystemet. Hur står det till med kvaliteten i undervisningen?, var frågan som så vandrade runt bordet till fakultet efter fakultet. Svaret blev föga

övertäckande att med kvaliteten stod det bra till, även om man kunde behöva lite mer pengar för att säkra den. Till slut kändes ordet som ett rituellt mantra som mumlades fram och jag satt och längtade efter att någon skulle bryta förtrollningen och säga att ”kvalitet – det är något vi verkligen brottas med på vår institution. Vad är det, hur vet vi om vi har det eller inte?”

Det går ofta troll i ord på detta sätt. Därför tycker jag att av de mest intressanta delarna av utvärderingsarbetet handlade om hur man tvingar fram en mindre luftig och mer konkret diskussion av vad som är god kvalitet i undervisning och studentprestationer. Det sätt som vi valde att konkretisera kvalitetsdebatten var i en diskussion av betygssättningen på 60-poängsuppsatserna i etnologi (se Susanne Lundins rapport). De improviserade ”blindtester” som vi prövade, dels med institutionens egna uppsatshandledare och i ett möte med våra systerinstitutioner, gällde att sätta betyg på en uppsats utan försättsblad. Här fick diskussionen av vad som är gott etnologiskt hantverk eller god forskning en helt annan konkretion. I efterklokhetens stund skulle jag vilja satsa mer på sådana experiment.

Vad vill vi fortfarande veta?

Om någon ber mig lista de tio viktigaste tingen jag lärt mig genom utvärderingsprojektet börjar jag sväva på målet. Lika lite är jag beredd att välja ut godbitarna ur rapporten. Resultatredovisningar från projekt av denna natur blir lätt missvisande: den viktiga lärdomen ligger naturligtvis i själva arbetsprocessen. Nog har man blivit klokare, men hur gick det till? Däremot kan jag utan vidare nämna vilka frågor som vi ännu inte lyckats besvara, helt eller delvis i vårt arbete. När jag återvänder till min önskelista från 1994 finner jag att vi fortfarande i allt för liten utsträckning diskuterat frågorna kring utbildningens mål: vad en etnologstudent bör kunna.

Granskar man utbildningens förändringen: undervisningsformer, målsättningar, kurslitteratur och tentamensformer sedan 1980-talet kan man även se att motsättningarna mellan kunskapsämnet och färdighetsämnet ökat. Vad ska en etnolog kunna efter en termins, två terminers, tre terminers studie? Speciellt svår blir avvägningen mellan mer traditionell kunskapsinhämtning och träning i analytiskt tänkande och arbete under första terminen. Hur mycket bör en student veta om det förindustriella bondesamhällets eller dagens svenska kulturmönster, hur balanserar vi i dessa avsnitt mellan kunskap om olika tidsepoker och olika sociala miljöer. Hur mycket bör studenterna lära sig av etnologisk kulturanalys?

Flera etnologiska institutioner har under de senaste åren radikalt organiserat om grundutbildningen. Frågan är om vi ännu funnit den rätta balansen här – hur skapar vi en etnologisk utbildning som kan tillgodose de olika behov en framtida museiman, en samhällsplanerare och en utredare av flyktingfrågor har? En lösning vore naturligtvis att differentiera utbildningen hårdare, men här är vi i Lund tveksamma: inte bara därför att det är resurskrävande, men även för att vi vill slå vakt om det vi ser som ämnets kärna: det etnologiska perspektivet, förmågan att analysera hur kulturella former skapas, förändras, överförs i vitt skilda miljöer och tider.

Jag skulle önska att vi i våra diskussioner i den fas av utvärderingsprojektet som vi nu befinner oss i tydligare skulle försöka definiera vari etnologens kulturella habitus består, hennes färdigheter och kompetens: att sätta ord på det som ofta diffust beskrivs i termer av "det etnologiska luktsinnet", "handlaget", "den etnologiska blicken".

Etnologerna och arbetsmarknaden

Bland nybörjarstudenter förekommer ibland kritiken att "ni försöker förvandla oss till forskare redan första terminen", vilket i sig är riktigt. Poängen är att vi inte alltid lyckas förmedla till studenterna att denna förmåga till problematisering och kritisk reflektion, handlar om att lära ut en kunskap som ska kunna användas i vitt skilda yrkessammanhang. Här måste vi bli tydligare, både för oss själva som lärare och för studenterna samt inte minst för deras framtida arbetsgivare. Snarare än att bara redogöra för vad en etnolog kan (eller enligt kursplanen borde kunna) gäller det att visa *vad en etnolog kan användas till*. Vad vi nämligen hittills lärt oss i utvärderingsarbetet är att det är mycket svårt att förutsäga den etnologiska arbetsmarknadens utseende, vi lär få leva med en oklarhet här, men även med snabba förändringar.

Vårt mål bör vara att skapa en utbildning som ger en god kompetens i att ta sig an skiftande arbetsuppgifter och i konsumentdeklarationen till framtida arbetsgivare bör det tydligt framgå hur denna kompetens kan användas. I Lund har vi funderat över vilka krav vi önskar att ställa, och bland annat menat att en god etnolog snabbt ska kunna skaffa sig en bild av ett problemområde, lägga upp en studie, en dokumentation eller presentation, veta hur man väljer och väljer bort, kunna visa hur större sammanhang kan demonstreras genom närläsningar av "det lilla" och vardagliga. Vidare bör hon eller han kunna uttrycka sig väl i tal och skrift, ha kunskap om mycket skiftande materialtyper och analytiska ingångar. Kort sagt att genom ett etnologiskt perspektiv producera intressant kunskap, antingen det gäller att organisera en basutställning på ett museum, kartlägga en turistnäring eller granska arbetsmiljön på ett företag, syssla med kulturförvaltning eller massmedia.

Är denna ambition möjlig? Riskerar vi att gapa över för mycket? Klart är att vi fortfarande har en bra bit att gå när det gäller att lära studenterna modern informationssökning, förmågan att skaffa fram kunskap ur arkiv, bibliotek och andra källor. Användningen av datorer är fortfarande dåligt utvecklad i undervisningen. Vi kan nog även komma ett bra stycke längre när det gäller utvecklingen av problembaserad inläring, även om vi här har en gammal tradition.

Mot en mer experimentell utvärderingsstrategi?

Vad är så kontentan av detta? Först och främst att det är viktigt att med rimliga ambitioner diskutera hur vi kan gå vidare. Utvärderingsarbetet har till exempel lärt mig att det finns en rad goda idéer att låna från systerinstitutionerna, men även att vi i högre grad kunde samarbeta om gemensamma insatser. Ett exempel på detta är de spridda försöken att lokalt producera ting som handledningar för uppsatsskrivare. Här kunde ett samarbete te sig vettigt, och det finns många andra exempel.

För det andra har jag lärt mig att de flesta försök att skapa strömlinjeformade och standardiserade utvärderingsformer är dömda att misslyckas eller i vart fall ofta blir ganska improduktiva. Så gav, som jag påpekat, diskussionerna kring uppsatsbetyg mycket mer än yrkesenkäterna. Detta innebär inte att varje institution bör uppfinna hjulet på nytt, man kan i hög grad lära sig av andras misstag och framgångar: stjäla idéer och tekniker.

Jag tror på en mer experimentell och explorativ utvärderingsteknik, där man i högre grad ”tänker diagonalt”, skapar annorlunda konfrontationer mellan individer och teman, prövar några av den etnologiska kulturanalysens förkärlek för köksingångar även i utvärderingsarbetet. Men nu gäller det att hitta köksingångarna för det fortsatta arbetet. De externa utvärderarna har gjort sitt, och vi har all anledning att vara glada över vilket starkt lag de har utgjort: samspelade men även olika. Det är fantastiskt att se vilket arbete de lagt ner, på ett sätt som inte alls står i proportion till den symboliska ersättning de fått. Högt upp på min önskelista står ytterligare ett möte med dem, men annars är det bara att inse att nu ligger bollen hos oss ute på institutionerna igen. Vad vi vill ha ut av vårt samarbete i framtiden?

Frågor att arbeta vidare med

Under det närmaste året kommer vi på institutionen att få tackla många av de frågor som dykt upp under utvärderingsarbetet. Till den lista som gjordes på ett tidigt stadium och som återfinns dels som ”starka och svaga sidor” och som några kritiska reflektioner finns det nu anledning att foga några ytterligare punkter, som resultat av diskussionerna kring arbetsrapporten.

- på vilka sätt får vi bättre grepp om ett av huvudmålen i grundutbildningen: att lära ut en etnologisk kompetens?
- hur hanterar vi lärarnas växlande undervisningsvana och undervisningsskicklighet, hur utvecklar vi former för att stödja och hjälpa orutinerade och överrutinerade lärare?
- hur undviker vi överbelastning och utbrändhet bland personalen efter flera år av expansion och ständigt nya åtaganden? Speciellt viktigt är att fundera över den administrativa personalens arbetsbörda, eftersom den ökat mycket markant genom studenttillströmningen och utvecklingen av nya kurser.
- på vilka konkreta sätt kan institutionen stödja lärare som vill söka sig utomlands för en period?
- under flera år har grundutbildningen varit föremål för en kraftig upprustning och förbättring. Nu har turen kommit för en större satsning på forskarutbildningen.
- och till sist men inte minst: på vilka sätt vill vi under de kommande åren förnya den etnologiska forskningen?

Kommentar till utvärderingsrapporten

Magnus Wikdahl, Lund

När man befinner sig upp över öronen i ett ämne, och dagarna är fyllda av undervisning, lärarsamtal, seminarier etc, är det naturligtvis lätt att förlora såväl överblick som proportioner på det man sysslar med. I detta sammanhang är utvärderingsgruppens rapport både nödvändig och angelägen. Det har varit nyttigt och lärorikt att ha fått ta del av verksamheten vid våra systerinstitutioner och inspirerande, om man kan uttrycka sig så, att veta att våra problem och ambitioner också delas av andra. Särskilt tänker jag på det nästan eviga problemet att se till att trebetygsuppsatserna blir klara i tid, på ambitionen att betona den praktiska sidan av ämnet i undervisningen, och den studentvänliga policy som enligt rapporten präglar den svenska etnologin.

Rapporten, som jag ser det, utgör här ett viktigt dokument över ämnets nuvarande status. Ett tidsdokument där ämnets historia, nuvarande forsknings- och utbildningsprofil, resurser, internationella kontakter tecknats med breda penseldrag. Ett tidsdokument som naturligtvis, i samma stund som det publiceras, kan ifrågasättas, kompletteras och nyanseras. Utan att frånta rapportens dess förtjänster vill jag därför peka ut två saker som jag finner otillräckligt belysta i texten och som kunde tas upp i en efterdiskussion:

Vart är ämnet på väg?

Även om det finns en ambition i rapporten att skildra ämnets nuvarande inriktning tycker jag att diskussionen om etnologins framtid och möjligheter kunde varit mer accentuerad. Det är lite sorgligt att "ämneshistoriken" (kap. 2) stannar upp redan i mitten av åttiotalet, och att nuet, såsom vanligt är i historiska översikter, inte problematiseras. Denna tvekan inför det etnologiska nuet innebär att rapporten förlorar i aktualitet. Ämnets traditioner framträder visserligen tydligt, men den förnyelse av ämnet, de uppbrott och de omprövningar som finns bland dagens etnologer, och som kommer att påverka ämnets framtida utveckling, är inte tillräckligt belysta i ämnesöversikten.

Särskilt saknar jag den teoretiska diskussion kring identitet, reflexivitet, modernitet etc. som förts inom ämnet sedan mitten av åttiotalet. En diskussion som inspirerats av en postmodern kulturkritik och där de kultursammanhang, arbetsmetoder etc. som tidigare varit självklara inom ämnet ifrågasatts och problematiserats. En diskussion som också öppnar upp för nya frågeställningar och forskningsområden, och som t.o.m. reaktualiserar äldre generationers arbeten. Utan att själv vara särskilt inblandad i denna diskussion vill jag peka på några av de effekter som denna teoretiska förnyelse kan tänkas ha på ämnets framtida utveckling.

Ett centralt moment i denna postmoderna kulturdiskussion är kritiken mot det etnologiska helhetsbegreppet. Med funktionalismen kom tanken på kulturer som en slags rationella system; system som också sågs som väl sammanhållna och

avgränsade enheter. Denna holistiska kultursyn innebar ett uppbrott från den detalj- och sakinriktade etnologi som karakteriserat tidigare etnologisk forskning. Nu inriktade man sig i stället på att studera helheter, fr.a. grupper och samhällen, världsbilder och värdesystem. Den postmoderna kritiken utmanar denna monolitiska och rationalistiska kulturuppfattning och pekar på det problematiska i att fånga kulturella helheter. Kulturer, om de över huvud taget finns, är tillfälliga och otillräckliga konstruktioner som bara låter sig fångas i fragmentarisk form; fragment som blott representerar en del av helheten men aldrig helheten i sig.

Den praktiska konsekvensen av den postmoderna kritiken är enligt min mening ett förnyat intresse för kulturella uttrycksformer och kulturell gestaltning. Det är återigen legitimt att ägna sig åt koncentrerade detaljstudier av olika fenomen, och på så sätt får äldre etnologisk forskning kring sak, sed, sägen etc. en ny aktualitet. (I den ämneshistorik som presenteras i rapporten beskrivs hur etnologiämnet "sociologiserades" och "antropologiserades" under 1960- och 1970-talen. Möjligen kan man i samma anda förutspå en "folklorisering" av ämnet, där just intresset för människors vardagliga uttrycksformer i framtiden skiljer oss från våra humanistiska grannvetenskaper).

Ett annat inslag i denna postmoderna diskussion handlar om i vilken mån de kulturbilder vi presenterar kan göra anspråk på att skildra en verklighet, eller om våra bilder blott representerar en slags tillfällig konstruktion av verkligheten, skapad i samtal mellan informanter och forskare. Denna kritik leder till en problematisering av intervjuarbetet och till en mera intensiv diskussion kring forskarens egen roll i forskningsprocessen; något som också får praktiska konsekvenser genom att socialt inriktade etnologer tvingas närma sig folkloristernas traditionella arbetsområde, det muntliga berättandet, och måste föra en mera medveten diskussion kring materialinsamling och källvärdering.

Frågan om vilka teoretiska och praktiska effekter som dagens diskussioner i forskarseminarier, i kafferum etc. kan ha på ämnets utveckling är givetvis spekulativ till sin natur, och möjligen är min invändning mot rapportens ämnesporträtt orättvis. En mera djuplodande analys av ämnets rörelseriktning hade säkert krävt större resurser och en mera intensiv närgranskning av vad som händer ute på de enskilda institutionerna. Min förhoppning är dock att den diskussion som följer på rapporten också kommer att handla om vad som är i vardande och inte bara om vad som varit.

Kompetens och litteraturval

Den andra punkten som jag har synpunkter finner man i avsnittet om grundutbildningen. Även om denna beskrivning rymmer många viktiga synpunkter på utbildningens organisation och problem, så saknar jag en mera samlad diskussion om utbildningens målsättning och framför allt om den kompetens eftersträvas vid de olika institutionerna. Det är intressant att veta att det är en allmäntrend att tidigt ge studenterna inblick i ämnets praktiska sidor – i att "göra" etnologi – men samtidigt saknar man en diskussion om vilka förkunskaper och färdigheter som

man vid de olika institutionerna inbegriper i denna praktiska förmåga, och vilka delkompetenser som prioriteras i olika kurser och delkurser: Vilken allmän kunskap om kulturer och kulturmönster förmedlar t.ex. kurserna i Stockholm? Vilka metoder och kulturanalytiska angreppssätt möter studenterna vid Uppsalainstitutionen? Vilka insikter i kulturteori kan man förvänta av en ettbetygsstudent i Lund? Vad borde en trea i Umeå veta om ämnets historia? Vad för typ av fältarbetsvana kan man förvänta sig av en göteborgsstudent efter två terminer?

Listan över kunskaper, färdigheter och delkompetenser kan göras längre och mera detaljerad, men vad jag vill säga med detta är att jag i rapporten saknar en analys av den kompetens som utbildningen i etnologi ger. Jag tror en sådan analys skulle gett oss ett bättre underlag för att diskutera frågor som t.ex. om hur genomströmningen på trean kan ökas och samtidigt som kvalitetskravet bibehålles; om hur studenterna skall använda sin etnologi på arbetsmarknaden; och om hur väl kurslitteraturen är sammansatt. Beträffande den sista frågan om vill jag också kommentera utvärderingsgruppen synpunkter på litteraturlistorna. Som representant för lundainstitutionen måste jag medge att siffrorna över kurslitteraturens proviniens är generande. Den självcentrering som brutalt avslöjas i rapporten kräver givetvis eftertanke och självransakan. Men samtidigt är jag inte beredd att helt svälja kritiken.

När man väljer litteratur till en delkurs är det inte i första hand det geografiska ursprunget som är avgörande för om en text kommer med på kurslistan eller ej. Litteraturvalet är i första hand ett pedagogiskt val och ett val i förhållande till den specifika kompetens som man vill att studenterna skall skaffa sig på delkursen. Detta val måste alltså relateras till delkursen syfte och målsättning, och ensidigheten kan lika gärna handla om metodologisk, teoretisk och empirisk inskränkthet som geografisk. Ett problem som hör i hop med detta och som inte rapporten tar upp gäller möjligheterna att göra kloka och varierade litteraturval. Det är inte alltid som det finns en bra litteratur att tillgå som också kan förenas med det pedagogiska syftet som kursen har. Man tvingas att kompromissa och en del ensidigheter kan uppstå i litteraturlistan.

Ett exempel på svårigheten att komponera en bra litteraturlista kan jag hämta från första terminens andra delkurs ("Livsformer och föreställningsvärldar" 10p). Det primära syftet med denna kurs är att ge studenterna en allmän och bred kunskap om hur människor levde och tänkte i Sverige under de senaste två århundradena. Vad man söker här är naturligtvis litteratur som på ett likartat sätt beskriver människors liv, vare sig det handlar om en bonde på 1700-talet eller en fabriksarbeterska på 1950-talet. För att på ett tydligt och pedagogiskt sätt kunna klargöra hur etnologer ser på olika livsformer fordras en jämförbarhet mellan olika texter.

Sorgligt nog sammanföll ämnets teoretiska förnyelse under 1960- och 1970-talen med att det empiriska intresset försköts mot vår egen tid. Därför är det idag svårt att finna en etnologisk litteratur om det förindustriella bondesamhället som ur pedagogisk synvinkel kan balansera litteraturen om t.ex. folkhemsepoken eller vår egen tid.

Avslutningsvis vill jag uttrycka en förhoppning att utvärderingsgruppen rapport även på denna punkt leder till fortsatt diskussion. Jag efterlyser här framför allt en diskussion om det man skulle kunna kalla för ”den etnologiska kompetensen”. Här vill jag också slå ett slags för den typ av informella och inspirerande diskussioner som avhölls just i Sigtuna för två år sedan, då om våra gemensamma problem på trean. Möjligen skulle man kunna tänka sig en liknande sittning kring denna pedagogiska grundfråga.

PS.

När jag författade ovanstående rader inför sigtunamötet den 9–10 mars 1995 hade jag inte fattat att texten i första hand skulle återge mina erfarenheter av utvärderingsarbetet. Syftet med kommentarer, trodde jag, var att diskutera de förtjänster och de otillräckligheter jag fann i den preliminära rapporten.

Efter att ha bevistat mötet i Sigtuna och mött andras reaktioner på texten, (rapporten diskuterades på vid ett personalmöte i Lund d. 20/3), förstår jag bättre rapporten funktion i evalueringsarbetet: Rapporten utgör en spegling av etnolog-ämnet; en spegelbild som vi etnologer varit med att konstruera, genom urval av underlagsmaterial och synpunkter förmedlade genom intervjuerna. De otillräckligheter som jag och andra funnit i rapporten faller alltså tillbaka på oss själva: Vi kunde kanske varit mer ärliga, mer engagerade, funderat lite bättre kring det underlagsmaterial som inkrävdes av utredningsgruppen o.s.v.

Denna insikt, tillsammans med den provokation som ligger i att inte riktigt acceptera den spegelbild av ämnet och institutionens arbete som rapporten förmedlar, leder utvärderingen vidare. Och därmed känns den bakläxa på avsnittet ”Institutionens starka och svaga sidor” vi fick i Sigtuna som en lämplig startpunkt för detta fortsatta utvärderingsarbete. Vi möts om ett år!

Utvärderingen som process

Åke Daun, Stockholm

Den fråga som jag skall kommentera är utvärderingens ”nytta”. Utvärderingar förekommer i varierade sammanhang. Deltagare i en kurs utvärderar genom att på en skala betygssätta faktautbyte, framställningssätt m m. Ett företags resultatredovisning är i sig en utvärdering. Utvärderingar av sociala program brukar utgå från uppsatta mål vilka jämförs med uppnådda resultat. Självt sagt jag under några år i en kommitté som utvärderade byggforskning. Syftet var ytterst till att få en uppfattning om resultatet av de statliga forskningsanslagen.

Utvärderingar av universitetsinstitutioners verksamhet syftar i grunden till det samma, nämligen till bedömning av utfallet. Huvudmannens övergripande fråga kan sägas vara: Vad fick vi för pengarna? En annan part vid utvärderingen är institutionen själv. Frågan blir då: Vad kan vi förbättra? Spörsmålet blir tvåfaldigt. Vad får statsmakterna, eller ”samhället”, genom finansieringen av universitetsämnet etnologi? Den andra frågan blir: Vad kan vi göra för att förbättra vår verksamhet?

För att svara på frågorna tycks det mig i det här sammanhanget delvis, men bara delvis, ändamålsenligt att använda en mål-resultat-modell. Målet är alltför allmänt, att ordna akademisk utbildning inom ämnesområdet etnologi. Detta mål är till fullo uppfyllt på de fem universitetsorterna. Därutöver finns delmål. Till dessa hör t ex att grundutbildningen bör organiseras så att studenterna vid heltidsstudier kan förvärva 20 poäng per termin och att forskarutbildningen vid heltidsstudier skall kunna ske under loppet av fyra år. Vid alla institutioner har den genomströmningsproblematiken en ständig aktualitet. Den diskuteras gång på gång inom fakulteterna och är en återkommande fråga vid varje institution. Ett problem är avvägningen mellan å ena sidan målet snabb genomströmning och å andra sidan kvalitetskraven. Ett särskilt problem är seminarieuppsatserna, vilka många har svårt att klara av inom föreskriven tid.

Vad som internt diskuterats vid universiteten är bl a önskvärheten av mera handledning och större inslag av projektanknutet uppsatsskrivande, dvs flera studenter skriver inom ramen för ett större gemensamt tema under ledning av en lärare. Även undervisningens pedagogiska kvalitet, inkluderande lärarnas pedagogiska utbildning och kompetens, hör till diskussionen, men i stort sett begränsas ambitionerna av ekonomiska hinder. Intensivare handledning kräver fler lärare eller lärarinsatser, dvs mer pengar eller alternativt att man skär bort viss befintlig verksamhet.

En helt annan fråga är etnologiämnets nytta i en eller annan mening. Det gäller då att undersöka vilka kunskapsbehov som arbetsmarknaden har, dvs vad krävs eller vad är önskvärda kunskaperfärdigheter inom skilda yrkesområden. En delfråga är: vilka yrken får de som studerat etnologi? En annan fråga är vilket utbildningsstoff som i så fall är önskvärt? Ett speciellt spörsmål kan gälla om ett annorlunda utbildningsinnehåll skulle befrämja andra yrkesområden eller arbetsinsatser än vad som nu sker – eller sker alltför liten grad.

En liknande fråga kan givetvis ställas både vad gäller forskarutbildningen och forskningen i etnologi. Vilka bidrag till kunskapsutvecklingen i Sverige ger etnologisk forskning idag? I vilka sammanhang bidrar etnologin i det offentliga livet, i medie- och informationssamhället, inom vilka skilda områden i svenskt arbetsliv (invandrarpolitik, internationalisering, vård och omsorg, samhällsplanering o dyl). Vilka är etnologins impulser och bidrag till andra vetenskapsområden. Vilken roll spelar etnologin i folkupplysningen eller "medvetandeproduktionen"? Vilka svenska etnologer kan sägas genom sin forskning ha gjort internationella insatser? Vilken betydelse har svensk etnologi i allmänhet på en internationell arena?

Det föresvävar mig att en utvärdering av etnologiämnet som har just dessa frågor som utgångspunkt kräver en tankemöda och överblickande ansatser som sällan någon motiveras ta sig tid till. En sådan utvärdering skulle därför kunna erbjuda något nytt. Den nu genomförda utvärdering har inte givits denna uppgift. Frågan skulle dessutom kräva en inblick och förtrogenhet som utomstående utvärderare inte kan förväntas skaffa sig under en begränsad tid.

En sådan penetrering av spörsmålet om "samhällsnyttan" skulle också ha kunnat skapa ett visst internationellt intresse, eftersom problematiken är universell. Vad leder högre utbildning och forskning inom ett humansistisk-samhällsvetenskapligt ämne till idag i ett modernt samhälle? Som en kommentar till en i och för sig värdefull och tankeväckande utvärdering skulle de här alternativa aspekterna ha relevans.

Om man så vänder blicken mot den utvärderingen som nu avslutats aktualiseras frågan om "nyttan" med just denna approach. Å ena sidan har vi att beakta de kostnader i tid och pengar som utvärderingen dragit, förutom kostnaderna för utvärderingsgruppen, de timmar, många timmar, som en stor del av personalen vid institutionerna avsatt till möten och till att ta fram underlag i form av siffror m m. Å andra sidan "nyttan" av utvärderingen i form av påpekanden vilka kan omsättas i ändrade rutiner e dyl.

Sett från det ovannämnda nyttoperspektivet ter sig användbarheten som begränsad. Följande kritiska punkter och rekommendationer kan urskiljas i rapporten:

- Den pedagogiska utbildningen av lärarna bör förbättras
- Förkunskapskraven i grundutbildningen är låga, speciellt vad gäller andra språk än engelska.
- Kurslitteraturen är i anmärkningsvärt hög grad författad av institutionens egna lärare, möjligen mer en observation än en kritisk anmärkning.
- Vad gäller forskarutbildningen finns alltför få positiva incitament och negativa sanktioner.

Önskvärt vore:

- *närmare kontakt mellan handledare och doktorand, bl a i form av regelbundna träffar, strängare tidsramar och hårdare krav på rapportskyldighet*

- *gruppen handledda doktorander per handledare bör ej överstiga 3-4 personer*
- *obligatoriska kurser med övningar i att använda forskningsmetoder, bl a enkla statistiska metoder och datorstödda tekniker*
- En oroande tendens är att forskningen tenderar att riktas mot de ämnen som kan finansiera projekten ("the scholar goes to the money")
- En mer samhällskritisk forskning behövs, inte bara förståelse, t ex "förståelse av det mångkulturella samhället".
- Institutionerna rekommenderas att var för sig diskutera samlande mål för sin forskning
- Gemensamma uppgifter inom breda ramar.
- Yngre forskare borde i större utsträckning uppmuntras att söka sig ut (till andra lärosäten och forskningstraditioner).
- Seniora svenska etnologers bidrag till det internationella vetenskapssamhället är blygsamma. Större engagemang på publicistmarknaden behövs.

Min kommentar är följande. Önskemålen om förbättrad pedagogisk utbildning av lärarna, satsning på andra utländska språk än engelska och "stramare tyglar" inom forskarutbildningen har påtalats många gånger. Dessa önskemål är välkända och, oavsett relevansen, tillför de intet nytt till diskussionen. Detsamma gäller att institutionerna var och en för sig borde samla sig kring ett par huvudområden, där man kan uppnå internationellt acceptabel standard. Således borde även doktoranderna stimuleras ingå i sådana samlande projekt. Det är sannolikt att detta skulle öka möjligheterna också för etnologins del att i större utsträckning lämna bidrag internationellt sett, vilket utvärderarna ser som önskvärt. Ett liknande påpekande är att yngre forskare i större utsträckning bör uppmuntras att söka sig ut till andra lärosäten, gärna utrikes. Detta har sagts förut, men gäller givetvis fortfarande.

Påpekandet att en avsevärd del av institutionernas kurslitteratur är författad av dess egna lärare framförs möjligen inte som en kritisk anmärkning i rapporten, snarare som ett memento. Dock kan genmälas att ett sådant samband återspeglar den önskvärda kopplingen mellan forskning och utbildning. De lärare som i sin undervisning hämtar erfarenheter och kunskapsstoff från egen vetenskaplig verksamhet förverkligar såtillvida detta övergripande önskemål. Undervisningen har förutsättningar att till sin karaktär bli mera levande och aktuell.

Vad gäller forskarutbildningen kan sägas att förslag till mera regelbundna handledningsträffar, hårdare krav på doktoranderna i form av rapportering m m, har anförts i andra sammanhang. Detta gäller även förslaget att begränsa antalet doktorander per handledare. I viss utsträckning har institutionerna orienterat sig i den riktningen. Det har under senare år (vid Stockholms universitet) satts ett tak per institution vad gäller antalet forskarstuderande med en studieaktivitet om minst 10 procent. Innebörden är att när detta tak uppnåtts, så tillåts ingen nyantagning förrän någon redan antagen utexamineras.

Detta är alltså ett steg i just denna riktning, men med de krav på högst 3-4 doktorander per handledare som föreslås skulle taket för antalet forskarstuderande i etnologi i Stockholm behöva halveras.

Att ordna kurser med övningar i att använda skilda forskningsmetoder, bl a i statistik och datorstödda tekniker, är tvivelsutan ett nytt och fräscht förslag. En annan sak är att den vetenskapliga diskursen sedan länge går i annan riktning, vilket inte i sak är något argument mot detta förslag. Jag har för egen del funnit kvantitativa metoder vara användbara komplement.

En kritisk punkt gäller tendensen att låta möjligheten till finansiering bestämma forskningsämnet. Det är uppenbart att detta kan äventyra det ”förutsättningslösa” kunskapssökandet om det drivs för långt. Två omständigheter talar dock för att denna tendens kommer att bestå. Den ena är forskningsbeviljande myndigheters ökade satsning på s k prioriterade områden (både gällande svensk forskning och EU-forskning). Syftet med detta är just att locka över forskare till områden där särskilda insatser behövs, t ex rörande internationell migration, socialt utanförskap, alkoholforskning eller vård och omsorg.

Den andra omständigheten är konkurrens om begränsade forskningsmedel. Med allt fler sökande till allt mindre resurser är det rimligt att både doktorander och forskare vänder intresset mot de sektorer eller sektorsorgan där den egna kompetensen eller inriktningen kan ge ett försteg. Detta är i grunden en önskvärd arbetsmarknadsanpassning. Klart är dock att om anpassningen drivs för långt kan den hindra ett mera fritt sökande av grundforskningskaraktär.

En mer samhällskritisk forskning behövs, anser utvärderarna. Synpunkten är träffande, ett förhållande som etnologin delar med andra besläktade vetenskaper i vår tid. Det kritiska 1970-talet efterträddes av en mer inomvetenskapligt analyserande trend. Samhällskritikens plats har intagits av ”teoretiskt engagerad analys”. Emellertid existerar det kritiska ansatser både inom t ex vård/omsorgsforskningen och invandringsforskningen, även om detta inte görs till någon huvudpoäng.

Min allmänna reflexion beträffande den nu genomförda utvärderingen är att den är en väl genomförd, nota bene betraktat utifrån de givna förutsättningarna. Den etnologiska utbildningens och forskningens halt och betydelse låter sig inte bedömas genom ett projekt av denna uppläggning, i vilket fall inte annat än mycket allmänt och ytligt. Realistiskt nog har det tydligen inte heller varit utvärderarnas avsikt. Måluppfyllelsen i denna bemärkelse låter sig endast studeras genom ingående granskningar av den nytta etnologin har utanför de etnologiska institutionerna – i samhället, inom olika yrkesområden, för andra vetenskaper.

De kritiska påpekanden som görs överensstämmer i stort med synpunkter som ventilerats i andra sammanhang. Påpekandena är alltså redan kända, men är inte detta vad man skulle vänta sig? Varför skulle det komma ut något avgörande nytt den här gången? Det enda som på sitt sätt kunde ge anledning till sådana

förhoppningar är de utländska utvärderarna. Dessa skulle ha kunnat bidra med erfarenheter utifrån andra akademiska traditioner. Så har inte skett.

Sammanfattningsvis tycker jag att rapporten är intressant och läsvärd, men att resultatet, om man ser till dess användbarhet, är magert. Denna kritiska anmärkning är dock inte ägnad att drabba utvärderingsgruppen, utan själva utvärderingsidén sådan som den kommit att aktualiseras i universitetssammanhangen.

Kommentar till utvärderingen

genom Lars Kaijser doktorand vid Institutet för folklivsforskning, Stockholm

Engagemanget för utvärderingen av de etnologiska institutionerna kan vid Institutet för folklivsforskning karaktäriseras som passivt. Målsättningen med utvärderingen har upplevts som diffus och den har därför inte fått någon djupare förankring. Den har omtalats med hänvisningar till såväl fördelen med att föregå en statlig utvärdering av verksamheten vid de svenska universitetsinstitutionerna, som en del i ett utvecklingsarbete för att förbättra verksamheten vid Institutet för folklivsforskning. En rundfrågning bland de anställda visar att stora delar av personalen vare sig deltagit i eller upplevt sig som direkt berörda av utvärderingen.

Det något diffusa arbetsmålet har haft återverkningar på själva arbetsprocessen. När materialet till utvärderingen ställts samman har de som arbetat med insamlandet utfört detta utan att veta vare sig nyttan med det som de gjort, eller hur deras uppgifter skulle ingå i utvärderingen.

Detta betyder inte att det varit en lättvindig procedur att ta fram materialet. Tvärtom. För de inblandade har arbetet varit en mycket tidsödande och omständigt process. Då själva utvärderingen haft karaktären av pionjärbete har rutiner och institutionaliserade former för insamlingsarbetets utförande saknats. Perioden då materialet insamlades och sammanställdes upplevdes som mycket stressig. De vardagliga och rutinmässiga arbetsuppgifterna kvarstod och de som utförde huvuddelen av insamlingen, främst studievägledare, studierektor och sekreterare, dignade under sina utökade arbetsuppgifter. Det upplevdes dessutom som om man satt för sig själv och tog fram uppgifterna utan att få respons på, eller möjlighet att diskutera det egna bidraget till utvärderingen.

Flera av dem som inte aktivt deltagit i utvärderingsarbetet har upplevt det som om utvärderingen passerat utan att närmare omfatta dem. Det har höjts röster om att de som sammanställde och kommenterade verksamheten vid institutet borde gått runt och talat med personalen för att fråga dem om hur de upplevde sin arbets-situation. Kanske hade det varit bättre om en bredare grupp av institutets medarbetare involverats i arbetet? Kanske hade det i så fall upplevts som att utvärderingen gällt hela institutionen och all dess verksamhet?

Det fanns dock inslag i utvärderingsprocessen som engagerade. Detta gällde då främst de moment som mer direkt kunde inkorporeras i den dagliga verksamheten vid institutionen och som kunde knytas till frågor som redan diskuterades. Som exempel kan nämnas det gemensamma mötet mellan de etnologiska institutionerna våren 1993 angående uppsatserna på påbyggnadsnivå. Där var problemet aktuellt och en diskussion därom pågick redan vid institutionen. Detsamma kan sägas om doktorandernas engagemang vid utvärderingsarbetet. Ett nybildat doktorandråd, med uppgift att diskutera och påverka forskarutbildningen, bistod gärna utredningen med kommentarer om den egna situationen.

Själva mötet med utvärderingsgruppen upplevdes som fragmentariskt och improviserat, och efterlämnade en känsla av att besöket hade varit alltför kort för att gruppen skulle få någon djupare känsla för institutionen. Det upplevdes också som märkligt att mötet skedde på engelska och som en nackdel att inte få uttrycka sig på det egna modersmålet. Även frågor om sammansättningen hos gruppen har dryftats. I vad mån hade de utländska deltagarna möjlighet att sätta sig in i arbetsrutinerna i de svenska sammanhangen?

När den skriftliga rapporten väl delgavs Institutionen upplevdes den som närmast menlös. Var resultatet av rapporten inte mer spännande? Sakinnehållet var till stora delar känt och i sin form väl allmänt. Skulle allt arbete som lagts ned från institutionen inte resultera i något utöver det vi visste? Att den kritik som ändå faktiskt drabbade institutionerna inte framfördes skriftligt tycktes märkligt. Är det bra med en ”städad” rapport? Om syftet med utvärderingen varit att uppdaga brister vid institutionerna, borde i så fall inte dessa problem lyftas fram för att kunna åtgärdas? Det upplevdes vidare som en allvarlig brist att det arbete som den administrativa personalen utför vid institutionerna tonats ned och i den närmaste försvunnit. Flera upplevde det som om rapporten endast berörde undervisningen och forskningen, inte institutionen som helhet.

Uppfattningen om utvärderingen har i viss mån omvärderats i samband med den muntliga information som gavs då representanter för landets etnologinstitutioner möttes i Sigtuna i mars 1995. Utvärderingens tandlösa intryck blev nu ett annat, men frågan om varför inte kritiken kunde ingå i rapporten kvarstår dock i viss mån. Den muntligt framförda kritiken gjorde att utvärderingsgruppen framstod som betydligt mer insatt och uppmärksam. Flera av omdömena om ledningen vid institutionen, både positiva och negativa, har befunnits tankvärda och man har sett det så att utvärderarna verkligen satt fingret på vissa viktiga företeelser. Däremot har man inte uppfattat utvärderarnas utsagor som vare sig sanningar eller ”sista ordet” utan som ett underlag för vidare diskussion. Så har redan skett bland doktoranderna, där utvärderingens omdömen gett bränsle till flera diskussioner om utbildning och institutionsmiljö.

Slutligen kan sägas har utvärderingen väckt frågor om utvärderingens natur och möjligheter. Har den varit värd sitt pris? Motsvarar kostnaden för utvärderingen och den arbetsinsats som krävs den kunskap eller idéutskott som tillförts? Kommer de brister som påtalats att åtgärdas och diskuteras, eller kommer det hela att rinna ut i sanden? För vem eller vilka har den här utredningen varit viktig? Är den ett spel för gallerier? Vem ska läsa den? Dessa frågor hänger nu i luften och det är först när de besvarats som nyttan med utvärderingen kan diskuteras.

BILAGA

till Lars Kaijers kommentar

”Obehagliga frågor”

- 1) Om obehagliga punkter.
Är detta nödvändigt?
Relationen mellan nedlagd möda och eventuella vinster med att sammanställa obehagliga punkter.
Kan vi tala om de obehagliga frågorna?
- 2) Är Lusthusporten en bra arbetsplats?
Hur skapas ett bra arbetsklimat?
Hur skapas en god forskningsmiljö?
Hur leder man på bästa sätt en arbetsplats?
Hur diskuteras förändringar i arbetsrutinerna?
Borde det finnas arbetsbeskrivningar för dem som är anställda vid Institutet för folklivsforskning?
Finns någon långsiktig plan för det arbete som utförs?
Hur motverkas en stressig arbetssituation?
Hur görs personalen delaktig i den forskning som sker vid institutet?
Behövs stämpelur?
Hur skapas förståelse och respekt för *alla* som jobbar vid Lusthusporten?
Hur är relationen mellan administrativ personal och forskare?
Hur uppnår man en teamspirit? Hur skapas en kollegial stämning bland lärare, doktorander och administrativ personal?
Hur överbryggas man könsskillnader?
- 3) Hur genomförs den interna beslutsordningen?
Hur handhas personaldemokratien?
Hur är praxis gentemot vad som formellt beslutats?
Borde vi ha fler policydiskussioner och policybeslut?
Hur protokollförs beslut?
- 4) Hur kan informationsproblemet förbättras?
I vilka beslut bör man vara delaktig?
Varför är det viktigt med en allmän kännedom om beslut och diskussioner som sker vid institutet?
Behövs mer, alternativt färre personalmöten?
Hur sker information om institutet och dess verksamhet till studenter?
Hur informeras handledare och lärare som är knutna till verksamheten på timbasis om gällande rutiner.
Vad sysselsätter egentligen forskarna vid institutionen?
- 5) Är grundutbildningen bra?
Ger utbildningen den kunskap som vi vill?
Vad ska studenterna lära sig vid IFF.
Hur kan vi bli bättre som lärare?

Hur kan metoddiskussioner förbättras (detta gäller för alla stadier i utbildningen)?

Har intresset förskjutits från grundutbildningen mot forskarutbildningen? Har det några konsekvenser?

Hur kan det pedagogiska arbetet utvecklas?

Hur blir man en entusiasmerande handledare?

Hur får man in studenter i diskussionen om utbildningen?

6) Är forskarutbildningen bra?

Hur uppnås kvalitativt bra avhandlingar?

Hur utförs handledningen av doktorander? Vilka är de pedagogiska riktlinjerna för handledande av en doktorand?

Hur kan man påverka och förbättra de strukturella förutsättningarna för avhandlingsarbetet? Borde det finnas möjligheter att ingå i projekt, där flera personer skriver om närliggande ämnen?

Borde det finnas fler fasta kurser på forskarutbildningen?

Hur "synas" doktorandens arbete under pågående forskarutbildningen?

7) Allmänt

Hur kan man nå en seriös diskussion om de mer eller mindre explicita antaganden som underbygger den etnologiska forskningen?

Hur kan etnologerna bli mer internationella?

I utvärderingens berg- och dalbana:

studierektors kommentarer från Göteborg

Helene Brembeck

För göteborgsinstitutionens del började utvärderingsarbetet med ett lärarmöte i november 1992. Redan i mars samma år hade studievägledare och studierektor varit på konferens i Lund för att tillsammans med representanter för de övriga etnologinstitutionerna dra upp riktlinjerna för den gemensamma delen av projektet. Nu skulle idéerna förankras hos lärarkåren i Göteborg. Inför lärarmötet skrev jag som studierektor ihop några sidor tänkta att fungera som kombinerat informations- och diskussionsunderlag. Detta grundade sig dels på mötet i Lund, dels på särskilda direktiv som utgått från universitetet i Göteborg.

Inledande tveksamhet och växande entusiasm

På lärarmötet mottogs pappret och framställning av detsamma med stor tveksamhet för att inte säga avoghet. Visst fanns positiva kommentarer, typ ”det behövs verkligen en genomgång av grundutbildningen” och att utvärderingen var ett sätt att höja grundutbildningens status. Invändningarna, som luftades mer eller mindre öppet, var av tre slag. Dels fanns de som var tveksamma till den nya regeringen och dess påfund överhuvudtaget. Andra menade att det ständigt kom nya påbud inom universitetsvärlden och att det därför inte var så mycket att bry sig om. Snart skulle nya vindar blåsa igen. Den tredje, och kanske allvarligaste invändningen, var också den mest uttalade. Jag uppfattar det som en rädsla, eller kanske ovana bland lärarna för att bli utvärderade, för att deras upplevda tillkortakommanden skulle lyftas fram och skärskådas parad med en stark känsla för integritet; ”Ingen skall lägga sig i det jag håller på med”.

Det var alltså långt ifrån någon självklarhet att lärarkollegiet skulle ställa sig positiva till att över huvud taget ”utvärdera sig”, i det här läget var det ju ett frivilligt åtagande. Att det trots allt gjorde det beror nog främst på tre saker:

1. Att vi fick sköta utvärderingen själva. Detta uppfattades trots allt som positivt. Hotet var ju att tog vi inga egna initiativ, skulle fakulteten så småningom beordra oss och kanske styra utvärderingen på ett sätt som vi nu kunde undvika.
2. ”Grupptricket” från de andra institutionerna. Samarbetet med de andra institutionerna uppfattades som positivt. Den allmänna meningen var att det inte skulle se bra ut om Göteborg inte hängde med de andra.
3. Att utvärderingen formulerades i termer av ”målformulering” och inte ”felsökning”.

Den sista punkten ovan var den inte minst väsentliga. Det hade av informationen från Göteborgs universitet framgått att utvärderingsarbetet kunde läggas upp enligt två olika modeller; ”felsökningsmodellen” och ”målformuleringsmodellen”. Vi bestämde oss för att använda oss av målformuleringsmodellen, eftersom denna uppfattades som den mest konstruktiva. Tanken var att formulera övergripande

mål, som dessutom var liktydiga med ”god kvalitet”, för hela grundutbildningen och sedan delmål i fallande skala för kurser, delkurser och enstaka föreläsningar. Allt skulle prydligt redovisas i ”kursprogram” med rubriker, innehåll och målsättning för varje enskilt moment.

De övergripande målen utgjordes i korthet av ambitionen att ha en sammanhållen grundutbildning, där de olika momenten logiskt följde på varandra från A till C, att ha en god blandning av teori och empiri och således bygga in teoretiska och metodiska moment på alla nivåer, att ha ett mer utvecklat könsperspektiv och att försöka bli mer ”internationella” både vad gäller kursernas innehåll och litteratur. Dessutom skulle vissa ”problem”, vilka uppfattats som gemensamma för de etnologiska institutionerna åtgärdas, främst den låga genomströmningen på C-kursen.

Nu var det inte helt lätt att börja formulera goda mål, visade det sig, även om de gällande kursplanerna givetvis fanns som grund. Tanken var ju att konkretisera målsättningarna i innehållsbeskrivningar, litteratur och examinationsformer på ett sådant sätt att det i utvärdringar skulle gå att ”mäta” om de uppställda målen/ ”kvalitetskriterierna” uppnåtts och på så vis kunna bedriva en kontinuerlig ”kvalitetsdiskussion”. Men hur börja formulera goda mål för enstaka moment, när dessa logiskt skulle hänga ihop med allt annat och dessutom vara ett uttryck för ”kvalitet”? I detta läge föreslog en av lärarna att varje lärare skulle formulera sina ”privata” mål med sin undervisning; alla de ambitioner man har som lärare, som ingenstans finns nedskrivna, som man kanske inte ens själv är helt klar över, som kollegerna inte känner till och som bara delvis avspeglas sig i kursplaner. Till stor del handlade det alltså om en process av att medvetandegöra och formulera de ”egentliga” ambitioner lärarna hade med sin undervisning. Dessa ambitioner skulle sedan granskas och ligga till grund för den fortsatta målformuleringen.

Denna uppläggning visade sig förlösande. Den inledande tveksamheten förbyttes i entusiasm och engagemang. Plötsligt framstod lärarnas egna ambitioner, det vardagliga slitet som ingen dittills riktigt ”sett”, som väsentligt, det skulle t o m utgöra grunden för det fortsatta arbetet. Initiativet fördes ner på ”gräsrotsnivå” och allt kändes plötsligt roligt och mer meningsfullt. Alla var överens om att det givetvis var både roligt och väsentligt att diskutera och utveckla undervisningen, om det skedde på det här sättet. Med liv och lust gick lärarna in för att berätta ”vad de ville” med sin undervisning. Alla skrev ner betraktelser som begrundades av de andra och diskuterades i grupp. Lärarna upptäckte likheter i angreppssätt och ambitioner sinsemellan, som dittills inte framträtt och spontana ”samordningsprojekt” uppstod.

Vårterminen 1993 blev således full av aktivitet. Grupper bildades för A, B resp C-kursen (D-kurs infördes först ht 1994). Särskilda grupper för att diskutera ”på tvärs” initierades. Så träffades t ex ”teorikurslärarna” på A, B, C för att diskutera hur de olika kurserna bättre skulle kunna integreras och ”röda trådar” dras. Den kursansvarige läraren på C-kursen fick också i särskilt uppdrag att komma med

förslag till omläggning av kursen, allt för att öka genomströmningen utan att kvaliteten på C-uppsatsen försämrades. Arbetet underlättades också av att institutionen fått extrapengar i efterskott för stora kursgrupper höstterminen innan. På så vis kunde lärarna också få viss ersättning för sitt arbete.

Inför läsåret 1993-94 hade nya kursprogram för samtliga kurser färdigställts. Mest genomgripande hade förändringen varit för C-kursens del. En helt ny kurs hade lagts upp, där uppsatsarbetet integrerats med övriga kursmoment och således igångsätts redan vid kursstarten. Kvaliteten skulle tryggas genom bättre hjälp med avgränsning, genom att alltför vidlyftigt och svåråtkomligt material avrekommenderades etc. Härigenom skulle uppsatsen bli mer fokuserad utan att analysnivån sänktes. Såsom framgår av utvärderingsrapporten har detta givit mycket positivt resultat. Den positiva trenden har också hållit i sig och t o m stärkts. Höstterminen 1994 godkändes 68% av studenterna inom terminen och så gott som samtliga tycks bli klara innan läsårets slut. Kvaliteten på uppsatserna har av ett samstämmigt betygskollegium bedömts som likvärdig med tidigare år.

Kris

Höstterminen 1993 drog kurserna igång enligt de nya intentionerna. Allt var frid och fröjd och vi fick mycket beröm av studenterna för våra fina och överskådliga "kursprogram". Så blev det dags att utvärdera huruvida vi i vår undervisning uppnådde de uppställda målen. Nya typer av mer "målrelaterade" kursvärderingsblanketter diskuterades. De gamla blanketterna var upplagda enligt principen "vad tycker du om...litteraturen, undervisningen, kursupplägningen etc". Nu ville vi istället veta om litteratur, kursuppläggning, undervisningens utformning etc var den bästa för att uppnå de uppställda målen. De kursansvariga lärarna prövade sig fram på olika vis. Bl a konstruerades en blankett där studenterna skulle rangordna olika inslag i kursen. Eftersom de olika momenten hölls av olika lärare var det ofrånkomligt att lärarna indirekt fann sig själva rangordnade. Detta sammanföll med en hetsig diskussion i universitetstidningen om kursvärderingars mål och mening.

Också hos oss ifrågasattes värdet av kursvärderingar med hänvisning till den enskildes integritet men också till de speciella omständigheter som gäller för många universitetslärare. Även om många tycker det är roligt att undervisa är främsta anledningen till att bli kvar på institutionen att man vill forska. Mycket få påbörjar en forskarutbildning för att få möjlighet att undervisa i etnologi. Det föreligger alltså ett glapp mellan undervisning och forskning, där forskningen oftast är det som "drar mest". Ytterst få lärare har också någon pedagogisk utbildning, någonting som också flitigt påpekades.

Ett extra lärarmöte inkallades. Här bestämdes att kursvärderingar hädanefter inte fick utformas så att enskilda lärare eller deras insatser rangordnades. Inte heller fick den kursansvarige läraren på egen hand utforma kursvärderingsblanketter utan diskussion med övriga undervisande lärare på kursen. Den kursansvarige läraren

fick inte heller på egen hand dra slutsatser av utvärderingen, utan värderingarna skulle gemensamt gås igenom i lärarlaget. Allt för att ge möjlighet till alternativa tolkningar.

En slutsats man kan dra av kritiken är således att man bör underlätta för universitetslärare att kombinera undervisning och forskning, ett A-lag av forskande och ett B-lag av undervisande lärare är ingen institution betjänt av, att man borde bereda större möjlighet för både grund- och vidareutbildning i högskolepedagogik i tjänst, samt att man måste skapa rutiner för utvärdering av kurser som uppfattas som genomförbara, meningsfulla och rättvisande av både lärare och studenter.

Rutin

Så här en bit in på vårterminen 1995 börjar det gå en viss rutin i utvärderingsarbetet. En del har återgått till det gamla. Men en hel del faktisk och bestående förändring har skett, mest påtaglig givetvis vad gäller omläggning av kurser, men också genom en större öppenhet i debattklimatet och en syn på undervisningen som en gemensam angelägenhet. Mycket av det som upplevdes som konstigt i början har också blivit självklarhet och rutin. Att utvärdera kurserna på ett mer ingående sätt väcker t ex inte längre bestörtning. Tvärtom har det sista året inneburit en hel del experiment med att hitta rätt form för utvärderingar initierade av de kursansvariga lärarna och den nytillträdde studierektorn. Utvärderingar schemaläggs. Försök har gjorts med muntliga utvärderingar i kombination med skriftliga. Kursvärderingarna gås också på ett seriöst sätt igenom i lärarlaget och riskerar inte längre att hamna i en pärm utan åtgärd efter en snabb genomgång.

Den slutsats som kan dras av denna fas av utvärderingsarbetet vid etnologiska institutionen i Göteborg är således att detta bör läggas så nära de enskilda lärarna som möjligt. Deras expertis och rutin bör tas till vara. Direktiven bör inte komma ”uppifrån” utan så mycket som möjligt formuleras och styras från ”gräsrotsnivå”. Det är viktigt att lärarna vet vad som är på gång och varför, att initiativet läggs hos dem, så att de själva kan styra och känna sig engagerade i skeendena.

Den nationella utvärderingen

Vid tiden för den nationella utvärderingsgruppens besök var stämningarna rejält för utvärdering. Det uppfattades inte längre som lika ”farligt” att lyfta fram problem. Det goda resultatet av kursutvecklingen hade gett oss råg i ryggen och vi kände oss mogna att möta både utvärderingsgruppen och eventuell kritik denna skulle komma att utdela. Min uppfattning är därför att de olika grupperna lärare, doktorander etc, seriöst gick in för mötet villiga att diskutera både positivt och negativt och att det därför inte var en särskilt fejkad eller tillrättalagd bild utvärderarna mötte. I stort sett var alla nöjda med utvärderingsgruppens arbete. Utvärderarna uppfattades som trevliga och lättpratade och dessutom seriöst intresserade av ämnet och verksamheten vid institutionen. Uppfattningen tycks vara att det hade gått att prata ”fritt”.

I den evalueringsstudie som blivit resultatet av utvärderingen finns mycket för oss att glädjas över. Särskilt har framhållits det positiva med att vår institution uppvisade både högst genomströmning på C-nivå och minst självcentering vad gäller litteraturval. Samtidigt måste rapporten uppfattas som mycket "snäll", kanske väl snäll. Många hade nog väntat sig lite tuffare kommentarer och anmaningar till förändring. Att lärarna känner sig redo för nya utmaningar och inte längre räds kritik är nog i mitt tycke det mest positiva resultatet av utvärderingsarbetet. Stort tack därför för den "off the record", kritik som framförts till institutionen från sekreteraren i utvärderingsgruppen.

Det fortsatta utvärderingsarbetet

Fram till utvärderingsgruppens besök var kursutvecklingsarbetet i stort helt inriktat på grundutbildningen. Nu vänder vi istället blickarna mot forskarutbildningen, delvis på initiativ av Humanistiska fakultetsnämnden vid universitetet i Göteborg och en där pågående intern utvärdering. Vårterminen 1994 utarbetades en påbyggnadskurs på D-nivå, vilken genomfördes för första gången höstterminen 1994 med mycket gott resultat. Intaget till forskarutbildningen spärrades vårterminen 1995 och intagningskriterierna sågs över. För närvarande pågår bl a en uppstramning av handledningsrutinerna och utarbetandet av nya rutiner för ansökan och antagning till doktorandtjänst. Forskarutbildningen har också fått en ny kursplan för o m innevarande termin. För det fortsatta utvecklingsarbetet kommer utvärderingsgruppens synpunkter att få stor betydelse.

Om utvärderingen av etnologi i Umeå

Billy Ehn

I Umeå var vi från början positiva till utvärderingsprojektet. Grundutbildningen hade nyligen radikalt reformerats. Nya distanskurser med amitiösa studiehandledningar hade utvecklats. Tidskriften *Kulturella Perspektiv* var inne på sin tredje årgång. Institutionen hade good-will på universitetet, etnologin var på frammarsch, stämningen på arbetsplatsen var god. Kom an bara, vi är redo för att utvärderas, vi *vill* bli granskade! En smula självgodhet fanns med i den här attityden. Vi visste att vi jobbade på bra med goda resultat. Den kritik vi kunde få skulle bara göra oss ännu bättre. Dessutom hade vi själva, tillsammans med etnologinstitutionerna i Lund och Stockholm, tagit initiativ till utvärderingen. Den var inget påbud uppifrån, utan något vi gjorde för vår egen skull.

Men sedan kom allt pappersarbete, studiestatistiken, sammanställningen av studenternas kursutvärderingar, jämförelser av genomströmningen under olika perioder etc. Då svalnade entusiasmen något. Däremot var det givande att ta in synpunkter från alla anställda på institutionen om "bra och dåliga sidor" och att finna mönster. Det var på så sätt det blev tydligt att beslutsordningen på institutionen var ett problem, att den formella demokratin inte fungerade som den skulle, att viktiga beslut kunde fattas när och var som helst. Vi såg därigenom att det fanns vissa nackdelar med den familjära stämningen på arbetet. Trivseln var god, men ledarskapet en aning diffust.

Genomgången av plus och minus ledde fram till ett antal "obehagliga frågor" kring det som vi uppfattar som våra största svagheter. Dessa frågor sätter fingret på ömma punkter i vår självuppfattning. Fungerar våra tjuguså planer? Duger vi som lärare? Är vi tillräckligt produktiva? Håller vi hög vetenskaplig nivå? Lär vi ut en meningsfull etnologi? Fungerar demokratin? Vad gör vi åt jämställdheten? Mycket av detta funderade vi på redan innan utvärderingsprojektet, men nu blev självgranskningen mer koncentrerad. De obehagliga frågorna följer oss in i framtiden, både som ledstjärna och sporre.

Höjdpunkten i utvärderingen var de sakkunnigas besök på institutionen. Det var både festligt och ambivalent. Man tar emot gästerna och visar upp sina bästa sidor, samtidigt som syftet är att lära känna sin arbetsplats och dess verksamhet bättre. Mycket av självpresentationen i ett sådant här projekt liknar den man gör i verksamhetsberättelser till anslagsgivare, en form av självhyllning. Det är svårt att överge den formen för en mer självkritisk granskning, som ju är syftet med det hela, som kan vara ganska plågsam. Att visa upp sina misslyckanden och tillkortakommanden är inget odelat nöje. Vi hade nog väntat att få hjälp av de sakkunniga i detta arbete, att de skulle se och formulera våra brister åt oss.

Utvärderarna visade sig vara fyra intresserade och positivt inställda personer, som snarare förstärkte vår självbelåtenhet, än att skaka om oss och höja våra ambitioner. Det var mycket underhållande att träffa dem, men efteråt undrade vi vad det hela

skulle leda till. Vi hade ju redan satt igång självutvärderingen och var nu nyfikna på utomståendes bedömningar. De skulle komma i den skriftliga rapporten. Där skulle vi överraskas av konkreta och detaljerade analyser av oss själva. Vi såg oss som ett etnologiskt forskningsobjekt, som nu skulle avslöjas.

Det var orealistiska förväntningar. Rapporten är välskriven och professionellt utförd. Den är sympatisk i tonen, ja rena etnologpropagandan. Där finns en hel del att reflektera över, men inte så mycket ny och oväntad kunskap om oss själva. Den analysen får vi göra själva, med hjälp av utvärderarnas sammanställning. Deras viktigaste insats var kanske att hålla upp en spegel att se oss själva i, att fundera över vårt arbete via deras frågor, ungefär som att läsa något man själv skrivit över axeln på en kritisk läsare. Då ser man sin text med andra ögon och finner brister redan innan kritikern har hunnit säga något.

Om vi hade velat ha ut något mer och något annat av denna fas i utvärderingen skulle den ha varit upplagd på ett annat sätt och med andra direktiv. Uppdraget var ju ganska begränsat, om än tidskrävande: att gå igenom våra pappersluntor och sedan blixtnabbt resa runt och prata med alla möjliga, äta middag och konversera, sedan vidare. Med en sådan uppläggning får man vara nöjd med resultatet, även om jag själv skulle ha önskat mer överraskande synpunkter, mer spetsiga kommentarer och mer "etnografisk must" i beskrivningarna av de olika institutionernas liv och arbete.

Det jag bäst minns av utvärderarnas besök i Umeå är, förutom Sune Björklöfs smittande entusiasm, en diskussion jag hade med Konrad Köstlin på restaurangen i Hotel Plaza under kvällen. Jag frågade honom: Vad tycker du nu om svensk etnologi, när du får se den på nära håll? Han svarade ganska bitskt att den i hans mening är för snäll och menlös, att den inte tampas med de stora samhällsproblemen och går in med sin fackkunskap i konflikter, att den handlar för mycket om representationer, berättelser, symboliska konstruktioner, i stället för om den krassa verkligheten. Han lät faktiskt ganska missnöjd med svensk etnologi. Av detta märks inte mycket i slutrapporten, som i denna belysning återspeglar den trevliga och konfliktundvikande etnologin.

Vad gör vi nu? Nästa steg i utvärderingsprojektet är att dra slutsatser från självutvärderingen och de sakkunnigas rapport. Vi får ta till oss de goda vitsorden om att etnologiämnet i Sverige håller en hög nivå, att vi är inne på rätt väg i utbildningen och att vår forskning är uppskattad och efterfrågad. Det är bara att jobba på. Men vi måste också fundera över Konrad Köstlins kritik "off the record" och sträva mot en mer obekväm och ifrågasättande etnologi. Likaså är den internationella marknadsföringen av ämnet en stor framtida uppgift. På varje etnologinstitution finns det dessutom specifika problem att ta itu med, ledarskap, klimat, jämställdhet, forskarutbildning, kopplingen till arbetsmarknaden. Snart har vi utvärderarna här igen och då måste vi redovisa konkreta resultat.

